

SOCIAL COMPASS

Compas Social - Sozialer Kompass

La Bussola Sociale - Brújula Social

BIMONTHLY REVIEW DEVOTED TO SOCIOLOGY, SOCIOGRAPHY,
SOCIAL PSYCHOLOGY AND STATISTICS,
ISSUED BY APPOINTMENT OF
THE INTERNATIONAL CATHOLIC INSTITUTE
FOR SOCIAL-ECCLESIASTICAL RESEARCH,
GENEVA.

VOLUME 3

NUMBER 2/3

EDITOR: PROF. G. H. L. ZEEGERS, GENEVA

EDITORIAL OFFICES: 28-30 PAUL GABRIËLSTRAAT, THE HAGUE, NETHERLANDS

PUBLISHER: PAX INTERNATIONAL PUBLISHING COMPANY LTD., 34 JAN VAN NASSAUSTRAT, THE HAGUE, NETHERLANDS

INTERNATIONAL CATHOLIC INSTITUTE FOR SOCIAL-ECCLESIASTICAL RESEARCH

DIRECTOR GENERAL Prof G. H. L. ZEEGERS

Headquarters: Geneva

Branch-offices:

- Austria, Katholisches Institut für Kirchliche Sozialforschung, Boltzmanngasse 14, Vienna.
- Germany, Katholisches Internationales Soziologisches Institut für Flüchtlingsfragen, Dingweg 3, Königstein/Taunus.
- Italy, Istituto di Ricerche Sociali, Via Sforza Pallavicini 10, Rome.
- Netherlands, Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut (Catholic Institute for Social-Ecclesiastical Research)
 - The Hague, Paul Gabrielstraat 28-30
 - Amsterdam, Keizersgracht 731
 - Rotterdam, van Vollenhovenstraat 3
 - Leeuwarden, Eewal 77
 - Nijmegen, Sociological Research Centre of the Catholic Institute for Social-ecclesiastical Research, affiliated to the Catholic University, Pontanusstraat 54.
- Netherlands New Guinea, Cattenburgh, Hollandia-haven.

The bimonthly review Social Compass is published by the International Catholic Institute for Social Research. This Institute has been founded originally in the Netherlands in 1946. Its objective is a scientific analysis of the religious and social situation in the Netherlands and in other countries, in order to contribute by that way to a more efficient apostolate and activity of the Church.

The activity of the Institute, however, was not limited to the Netherlands for long. In 1950 a branche-office was started in Germany. In the same year another branche-office was founded in Austria and Neth. New Guinea. Recently a branche-office has been founded in Italy.

In the period 1946-1954 some 150 scientific reports were drawn up. As they are of a confidential nature, the reports destined for the commissioner only cannot be published. The publication, however, of items of general interest has been insured since 1953 by a bimonthly review entitled: „Social Compass”. This review, illustrated with maps, charts and other graphs, has from the very beginning been put on an international level, by means of French, English and German summaries and widely offers its columns to articles in sociology in foreign languages.

SOCIAL COMPASS

Editorial offices: 28-30 Paul Gabriëlstraat,
The Hague, Netherlands

Publisher: Pax International Publishing Company Ltd.,
Jan van Nassastraat 34, The Hague, Netherlands

Annual subscription:
Tarif d'abonnement annuel:
Preis des Jahrganges:
Abbonamento annuo:
Precio de la suscripción anual:
Assinatura anual:

Austr. £ 2.
Bfr. 265.
Can. \$ 5.50
Dmk 22.50
£ 2.
Frc. 2000
Rp. 65.
Lit. 3500.
NA (Sur.) f 10.
Oest. Sch. 140.
Pta. 200
\$ 5.50
Sfr. 25.

CONTENTS

	pag.
„Sociale research als apostolisch instrument” by Prof. G. H. L. Zeegers	81
„Op zoek naar Gods afwezigheid” by Rev. Irenaeus Rosier O. Carm	85
Summaries – Résumés – Zusammenfassungen	142

SOCIAL COMPASS

Compas Social - Sozialer Kompass - La Bussola Sociale - Brújula Social

Editor: PROF. G. H. L. ZEEGERS, GENEVA

Editorial Offices: 28-30 Paul Gabriëlstraat, The Hague, Netherlands

Publisher: Pax International Publishing Company Ltd,
34 Jan van Nassastraat, The Hague, Netherlands

Bimonthly review devoted to Sociology, Sociography, Social Psychology and Statistics, issued by appointment of the International Catholic Institute for Social-Ecclesiastical Research, Geneva.

Revue bimestrielle de Sociologie, Sociographie, Psychologie sociale et Statistique, publication dirigée par l'Institut International Catholique de Recherches Socio-ecclésiales, Genève.

Zweimonatliche Zeitschrift für Soziologie, Soziographie, soziale Psychologie und Statistik, herausgegeben von dem Internationalen Katholischen Institut für Kirchliche Sozialforschung, Genf.

Rivista bimestrale di sociologia, sociografia, psicologia sociale e statistica, pubblicata a cura dell'Istituto Internazionale Cattolico di Ricerche Sociali e Religiose, Ginevra.

Revista bimestral de sociologia, sociografia, psicologia social y estadística, edición facilitada por el Instituto Internacional Católico de Investigaciones Sociales y Religiosas, Ginebra.

Revista que se publica de dois em dois meses sobre Sociologia, Sociografia, Psicologia Social e Estatística, publicado pelo Instituto Internacional Católico de Investigações Sociais e Religiosas, Genebra.

De Sociale Research als Apostolisch Instrument

door Prof. G. H. L. ZEEGERS

*„Dat Godt my sal regheeren
Als een goet instrument...”*

DE STUDIE „OP ZOEK NAAR GODS AFWEZIGHEID”, die het voorliggend nummer van „Sociaal Kompas” vult, is door de auteur samengesteld uit een aantal fragmenten van de dagboeken, die hij schreef als weergave van zijn ervaringen en waarnemingen van de arbeiderswereld in Duitsland, Frankrijk, Spanje, Portugal, Oostenrijk en Italië, welke dagboeken binnenkort door het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut in extenso zullen worden gepubliceerd¹⁾. Na de voltooiing van zijn doctoraalstudie in de psychologie aan de R.K. Universiteit te Nijmegen, gevoelde Pater I. Rosier de wenselijkheid zijn godsdienst-psychologische studies over het verschijnsel der ontkerstening voort te zetten, door direct contact te nemen met het leven van de arbeiders in de voornaamste Europese landen. Dit contact zou echter op methodisch-wetenschappelijke wijze tot stand dienen te komen, waarbij het van de omstandigheden zou afhangen, welke keuze in een gegeven situatie uit het methodisch instrumentarium

¹⁾ Bij uitgeverij „Pax” N.V. te 's-Gravenhage.

zou worden gedaan. Door omstandigheden gedwongen in Duitsland slechts te kunnen werken met gebruikmaking van de methoden van enquête en interview, kon hij in andere landen evenwel de methoden hanteren der participerende waarneming. In Frankrijk werkte de auteur in twee ijzer- en vier kolenmijnen en leefde gemeenschappelijk met de arbeiders in kampen en cantines. Daarna werkte hij in Oostenrijk in de Weense grootindustrie en bij de staalovens. Tenslotte participeerde hij op de best mogelijke wijze — in feite als vagebond — in het leven van het sub-proletariaat, in de ellende-wijken van Rome en op het sinds eeuwen verpauperde platteland van Italië's onderontwikkelde gebieden. De neerslag van zijn ervaringen heeft Pater Rosier neergelegd in dagboeken, die aanvankelijk slechts bestemd voor persoonlijk gebruik, een levensecht doch tragisch „document humain” blijken te zijn geworden, waarvan de publicatie nu geschiedt op sterk aandringen mijnerzijds en wel op de eerste plaats, omdat dit werk van wetenschappelijke betekenis is, ook al zullen sommigen aan deze vorm van presentatie van sociaal-wetenschappelijke waarnemingen nog moeten wennen. Voorts, omdat de concrete sociaal-wetenschappelijke betekenis van

zijn werk de waarde heeft van een maatschappelijk getuigenis, geschreven door een waarachtig priester, die in navolging van zijn Meester „medelijden heeft met de schare”.

DE PLAATS VAN DE PSYCHOLOGIE IN HET SOCIAAL ONDERZOEK

Aan het besluit een gehele aflevering voor een deel der studies van Pater Rosier te bestemmen, liggen nog andere overwegingen ten grondslag, o.a. gelegen in het feit, dat de werkwijze van de auteur een pleidooi vormt voor het bestrijden van de „sociale ruimtevrees,” die als een frustrering door de persoon van de sociale onderzoeker heen de objectieve betekenis van zijn werk ernstig kan schaden.

In vele gevallen neemt men te gemakkelijk aan, dat de aanwending van de directe methodische benadering door enquête en interview een inzicht garandeert in de sociaal-psychische structuur der te onderzoeken gedragingen van een groep. Er is echter een verfijnde techniek nodig om het onderscheid vast te stellen tussen de inhoud van de antwoorden, die een reflex zijn van de continue psychische houding van de respondent of die een weergave inhouden van de bijzondere psychische houding, waarin hij door de situatie van het ondervraagd worden, is geplaatst. De grote betekenis van de participatie is juist gelegen in het feit, dat de onderzoeker ten eerste als het ware existentieel de situatie ervaart, waarin de door hem te onderzoeken groep zich gesteld ziet en ten tweede een veelheid van spontane reacties uit de groep kan waarnemen, van welke juist de spontaniteit door het gebruik van andere waarnemingsmethoden zeer moeilijk kan worden bereikt.

In dit verband moge ik opmerken, dat het mijns inziens geen aanbeveling verdient, dat ten behoeve van de participerende waarneming socioloog en sociograaf hun plaats zouden moeten ruimen voor de psycholoog.

Allereerst zijn de begrippen „psychologie” en vooral „psycholoog” en „psychologisch instituut” door de snelle ontwikkeling van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek (vooral het toegepaste) niet altijd meer duidelijk van inhoud.

Door de psycholoog-van-huis-uit worden daardoor kenobjecten voor zijn wetenschap „geclaimed”, die volkomen in het sociale vlak liggen en die hij persoonlijk wellicht door eigen studie en oriëntatie wel aan kan, maar daarom nog niet zonder meer onder de verzamelterm „psychologie” kunnen worden gebracht of voor iedere „psycholoog” geschikt zijn. Het verdient aanbeveling om met het oog op het onvermijdelijk steeds meer hanteren van deze terminologie door wetenschappelijke leken op deze gebieden, de individuele psychologie vooral ook in het gewone spraakgebruik duidelijk te onderscheiden van het grote gebied tussen individuele psychologie en sociologie, dat onder de verzamel-

term „sociale psychologie” pleegt te worden aangeduid. Het heeft weinig zin om er over te gaan twisten wie die „brugfunctie”, zoals Prof. Oldendorff het noemt, zal vervullen: sociologen-van-opleiding of psychologen-van-opleiding. Tegenwoordig worden trouwens sociaal-psychologen als zodanig opgeleid en voorts is het in de sociale wetenschappen in belangrijke mate ook een kwestie van visie en aanvoeling van de problemen, iets waarvoor geen enkele opleiding een individuele garantie geeft.

Ik moge in dit verband wijzen op een misverstand, dat naar mijn overtuiging de ontwikkeling van met name het toegepast sociaal-wetenschappelijk onderzoek in ernstige mate zou kunnen belemmeren. Dit misverstand schuilt in de mening, dat de wetenschapstheoretische distincties in de structuur der sociale verschijnselen zich ook dienen te weerspiegelen in een institutioneel-differentiële structuur van het sociale onderzoek.

Tegen deze opvatting in zou ik de overtuiging willen plaatsen, dat het sociale onderzoek institutioneel die wetenschappelijke specialisaties dient te omvatten, welke relevant zijn voor de samenhangende bestudering der sociale verschijnselen. In één zelfde team dienen sociograaf en psycholoog te kunnen samenwerken, zo nodig ook met de arts, die zich wijdt aan de sociale geneeskunde, als met de technoloog, die zich bezighoudt met de sociale aspecten van de technische elementen in een bepaalde situatie. Met kracht heeft Mannheim gewezen op de noodzaak, dat allen, die zich wetenschappelijk bezighouden met de enorme problemen van onze zo gecompliceerde maatschappelijke structuren, leren denken en werken in probleemeenheden.

INSTITUTIONELE VOORWAARDEN VOOR „TEAMWORK”

De praktijk van het onderzoek leert, dat dit denken en werken in probleemeenheden veelal een vrome wens blijft zolang daarvoor de institutioneel-organisatorische werkwijze niet is gevonden. Tot nu toe leert immers de ervaring, dat de interdisciplinaire wetenschappelijke samenwerking vanuit verschillende samenwerkende instituten met grote moeilijkheden is belast en slechts zelden voert tot een teamverband in de reële zin van het woord, een teamverband, dat leidt vanuit een gezamenlijke geconstrueerde probleemstelling, tot een integratie der researchresultaten. Teamwork in het sociaal onderzoek kan naar mijn mening slechts worden opgebouwd vanuit de totale visie op het sociaal gebeuren en vanuit de wetenschaps-organisatorische techniek, die slechts eigen kunnen zijn aan de gecentraliseerde institutionele opbouw der sociale research zelf. Hiermede wordt in geen enkel opzicht het bestaansrecht van b.v. psychologische instituten aangetast. Zij hebben een eigen functie en wel ten

aanzien van alle vraagstukken, die in hun totaliteit vallen binnen het kader der psychologische wetenschappen. Waar de aanwending der psychologie echter geschiedt in haar specialisatie op sociale problemen, geschiedt dit het vruchtbaarst binnen het institutioneel kader van het sociaal onderzoek. De vraag of deze sociaal-psychologische specialisatie tot het domein der sociologie of der psychologie behoort, is een vraag, die binnen het kader van de toegepaste research tot nu toe weinig relevant is gebleken.

De huidige maatschappelijke waardering van het sociaal onderzoek, hoezeer ook groeiende, verkeert nog niet in die fase van ontwikkeling, die de sociale researchinstituten in staat stellen zich wetenschappelijk zo te equiperen, dat het aan alle ideale eisen voldoet. Deze veelzijdige equipering, die het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut programma-tisch nastreeft, reden waarom het zich geen sociologisch instituut in de beperkende zin van het woord noemt, zal echter niet alleen de research in maatschappelijke betekenissen doen toenemen, doch bovendien de wetenschappelijke specialisatie bevorderen in een richting, die niet leidt tot steriliteit, doch tot de schepping van een sociaal-wetenschappelijke synthese, een synthese, die vooral tussen de wetenschappen van het menselijke zo zeer noodzakelijk is.

HET BEGRIIP „ONTKERSTENING”

De betekenis van de hier gepubliceerde studie voor de groei van onze kennis van het verschijnsel der ontkerstening, vormt in feite de voornaamste overweging, die aan haar publicatie ten grondslag ligt. Vanuit haar levensbeschouwing ziet het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut de ontkerstening als de voornaamste exponent van de crisis van het westelijk cultuursysteem. Zij ziet bovendien in de ontkerstening iets meer dan een verandering in de cultuurpatronen, voorzover deze „mode”-term wordt gehanteerd om diagnostische waardeoordelen te vermijden. De psycholoog en de medicus zien bepaalde veranderingen in de psychische en fysische structuur van de mens als deformaties, die het menselijk functioneren bedreigen, evenals de socioloog bepaalde maatschappelijke veranderingsprocessen waarneemt, die hij moet duiden als een aantasting van het aan het menselijke inherente sociaal functioneren. Het is hier, dat de levensbeschouwing niet de werkwijze doch wel de laatste zingeving van de resultaten der sociale wetenschapsbeoefening bepaalt.

Het begrip ontkerstening omvat bij nadere analyse een geheel scala van godsdienstig-sociale processen, in hun individualiteit allereerst bepaald door de sociale groepen, waarin zij plaatsvinden. De hier ingeleide studie is gewijd aan de ontkerstening van het proletariaat en sub-proletariaat, met welke laatste termen slechts een voorlopige en algemene aan-

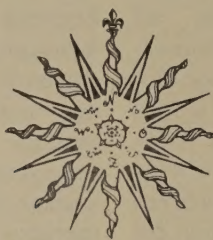
duiding van de plaats van deze groepen in de maatschappelijke macrostructuur is gegeven. De grote vraag, die het op het godsdienstig leven gespecialiseerde sociaal-wetenschappelijk onderzoek tot nu toe bezig houdt, wordt gevormd door de onzekerheid die nog altijd bestaat over de aard van de ontkerstening. De katholieke onderzoeker die dit probleem bestudeert met het oogmerk de resultaten van zijn werk dienstbaar te maken aan de pastoraal, wordt n.l. geplaagd voor de vraag in hoeverre er een feitelijke ontkerstening aanwezig is, d.w.z. een verloren gaan van iedere relatie met de Persoon van Christus als Verlosser der wereld — voorzover de sociale research hiervoor symptomen als criteria kan hanteren, een wetenschaps-theoretisch probleem, dat hier verder buiten beschouwing blijft — of in hoeverre het begrip „ontkerstening” meer het feit aanduidt, dat grote groepen arbeiders niet meer existentieel geraakt worden door de pastorale activiteiten van de Kerk. Op grond van zijn participerende waarnemingen is P. Rosier de mening toegedaan dat de vervreemding van de Kerk als sociaal-organisatorisch lichaam met bepaalde kenmerken van tijd en ruimte, voor belangrijke groepen van het proletariaat en sub-proletariaat niet identiek is met een vervreemding van de inhoud der Heilsboodschap, waarvan voor de katholieke alleen de Kerk de draagster is. De studie van P. Rosier is daardoor een uiterst belangrijke bijdrage tot de voortgang van het onderzoek van het meest vitale vraagstuk, waarvoor de Kerk zich in het Westen ziet gesteld. Het belang van zijn studie ligt vooral in het feit, dat de auteur in de ontkerstening een positief element heeft gevonden, dat niet alleen voor de pastoraal-theologie doch ook voor brede katholieke kringen betekenisvol is. Dit positief element is gelegen in de ontvankelijkheid voor een godsdienst, waarin de beleving van de liefde of althans tenminste van de menselijke solidariteit tot een concrete ervaring en een centrale realiteit wordt, zonder daardoor tot een homocentrische religie te ontaarden. De auteur vindt hier de bevestiging van het Schriftwoord: „Hoe kunnen wij God beminnen Die wij niet zien, wanneer wij onze broeders niet beminnen, die wij zien” (Joh. 1.4.20).

De „sociale ruimtevrede” eerder in deze inleiding genoemd, is wel geheel vreemd aan de auteur der besproken studie. Men moge dit toeschrijven aan de priesterlijke bewogenheid, die hem leidde tot het hanteren van de uitzonderlijke methode, die bestaat in de communicatie van hart tot hart. Wij weten reeds lang, dat er in de diepte van de menselijke ziel iets meer sluimert dan een biologisch inferno. Het is van betekenis, dat het sociaal-wetenschappelijk godsdienstonderzoek tot resultaten kan komen, die een getuigenis vormen voor het woord van Tertullianus, dat de ziel van de mens van nature christelijk is. De foto's die het artikel van Pater Rosier illustreren

visualiseren niet de waarnemingen van de auteur in loco, doch ze zijn minstens representatief voor de door hem beschreven situaties. De illustraties zijn niet overbodig voor de vele lezers, die in een materieel gelukkiger situatie, zo zeldzaam geconfronteerd worden met de grauweste aspecten van onze civilisatie.

Pater Rosier, sociaal-psycholoog van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut en sinds enige jaren met hart en ziel medewerkend aan de verdere opbouw

van dit instituut, is door de leiding van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut in 1953 verzocht de werkzaamheden te willen leiden van ons werk in Italië en meer in het bijzonder in het hem zo bekende en geliefde Rome. Moge hij spoedig herstel vinden van de langdurige aantasting van zijn gezondheid, die een gevolg is van de overmatige psychische en fysieke belasting, welke zijn onderzoek met zich mede heeft gebracht en dat in feite een waar en een zwaar apostolaat is geweest.

OP ZOEK NAAR GODS AFWEZIGHEID

I. INLEIDING	85	III. OOSTENRIJK 1952-1953	122
II. FRANKRIJK 1951	86	IV. ITALIË 1951-1954	125
Probleemstelling (86); Aard van het onderzoek (86);		V. SPANJE EN PORTUGAL	133
In de ijzermijnen van Noord-Oost Frankrijk I (89);		VI. DUITSLAND 1950	134
In de ijzermijnen van Noord-Oost Frankrijk II (102);		VII. CONCLUSIES IN GESPREKKEN MET PRIESTERS	
Prêtres ouvriers te Marseille (107); Naturisme aan de		TE ROME	139
Middellandse Zee (110); Kolenmijnen in Centraal-Oost			
Frankrijk (112); Rapport over de ontkerstening der			
arbeiderswereld (115); Een mijnwerkerskamp in Noord			
Frankrijk (119); Op een Congres van Economie et			
Humanisme (121)			

OP ZOEK NAAR GODS AFWEZIGHEID

Psychologische peilingen inzake religieus-sociale toestanden in Europa

door

IRENAEUS ROSIER O. Carm. psych. drs.

(Rome)

INLEIDING

DE HIER VOLGENDE BLADZIJDEN VORMEN EEN collectie fragmenten van de dagboeknotities en overdenkingen, welke ik maakte gedurende mijn studies in Duitsland, Frankrijk, Italië en Oostenrijk. De volledige aantekeningen geven de gesprekken weer welke ik in Duitsland voerde met priesters en arbeiders, zij schetsen mijn observaties, ervaringen en persoonlijke overdenkingen uit de tijd dat ik als arbeider werkte in twee ijzermijnen en vier kolenmijnen van Frankrijk, in de groot-industrie van Wenen en bij de staalovenbedrijven in de buurt van de Semmeringpas in Oostenrijk.

Gelijkgeaarde sondages verrichtte ik in het leven van het subproletariaat in Rome en van werkelozen in de streken tussen Bologna in Noord en Palmi in Zuid Italië. De hier volgende pagina's zijn van deze notities slechts een selectie van close-ups en overpeinzingen.

Het onderwerp van de studie, welke ik maakte door zo volkomen mogelijk aan het leven en de arbeid van verschillende milieus in verschillende landen te participeren, zou als volgt te omschrijven zijn:

Wat is de inhoud van hetgeen men aan de hand van statistische gegevens, van correlaties en zielzorgelijke ervaringen de „ontkerstening” van Europa noemt. Rondom dit thema maakte ik aantekeningen die de couleur locale en de bijzondere levens- en arbeidsomstandigheden schetsen waarmee de mensen, te midden van wie ik vertoefde, te maken hadden.

De methoden, welke ik volgde om de werkelijkheid zo objectief mogelijk te benaderen, varieerden naargelang de omstandigheden. Zo moest ik mij in Duitsland nog beperken tot gesprekken, waaraan ik naar best vermogen het formele interviewkarakter trachtte te ontnemen door zo soepel mogelijk het

gesprek te laten gaan over die punten welke voor mijn onderzoek van belang waren. Deze gesprekken werden voor een groot deel gevoerd met personen die zelf tot de niet ontkerstenden behoorden en die zich zelfs bijzonder bekommerden om de geestelijke belangen van het West-Duitsland van na de oorlog, zoals priesters en actieve leden van Kath. organisaties. Door gebrek aan blijvende deelhebbing aan het milieu zelf moest ik mij hoofdzakelijk met indirecte inlichtingen tevreden stellen, hoewel toch ook door direct contact met niet-practiserenden inzicht verkregen werd in hun godsdienstig en moreel denken en handelen.

Dit onmiddellijk participeren, hoofdzakelijk aan het leven van de arbeiderswereld, zou echter in Frankrijk, Italië en Oostenrijk de methode bij uitstek worden om het sociale-godsdienstige leven van het volk zijn eigen taal te laten spreken.

Ik maakte mijn aantekeningen niet om ze te publiceren, maar als materiaal-verzameling en voorstudie voor een later uit te geven synthese.

Het werd tevens als het ware een album vol dierbare herinneringen.

Het lot van deze notities werd echter aan mijn oorspronkelijke bedoelingen onttrokken, toen het aantal geïnteresseerde lezers van de manuscripten begon toe te nemen en zij mij er van overtuigden dat geen enkele wetenschappelijke verwerking van het materiaal zo duidelijk zou spreken als de ter plaatse gemaakte observatie zelf.

Zo werd besloten tot de uitgave van dit Europese dagboek, waaruit voor Sociaal Kompas de hier volgende korte bloemlezing werd gemaakt, waarin echter aan Frankrijk de meeste aandacht werd besteed.

Waar het wenselijk was zijn aan personen en plaatsen pseudoniemen gegeven.

PROBLEEMSTELLING

LE FAIT QUE QUELQU'UN REMPLIT SES OBLIGATIONS religieuses de façon observable peut déjà témoigner de la vigueur de ses convictions, car ne peut-on reconnaître l'arbre à ses fruits? Néanmoins, l'accomplissement perceptible d'obligations religieuses peut également témoigner d'un formalisme rigoureux extérieur partiellement déterminé par le respect humain et même par l'hypocrisie. Cela signifie qu'on ne doit pas uniquement juger de la présence ou absence de certains fruits, mais aussi de leur qualité intérieure. Cela implique que les recherches quantitatives doivent être complétées par des sondages qualitatifs, pour savoir comment interpréter des symptômes constatés. Appliqué à la religion, cela veut dire que la sociologie doit aller de pair avec des évaluations psychologiques, ainsi qu'avec des analyses phénoménologiques et des jugements théologiques. Aucune des sciences mentionnées ne peut découvrir à elle seule la réalité de la religion; pour ce faire, elles doivent collaborer intimement, et même alors elles devront être modestes, vu la grandeur d'une réalité qui repose sur un système insaisissable.

Uit „Psychologie et Sociologie Religieuse”, lezing gehouden op het Internationaal Congres voor Godsdienstsociologie te Arbresle, October 1953.

Uitgegeven in: Sociologie religieuse. Sciences sociales. Actes du IVe Congrès International. Les Editions Ouvrières, Paris, 1955.

DE AARD VAN HET ONDERZOEK

Hoog op een heuvel beheerst de basiliek van Notre Dame de la Garde de oude vissershaven van Marseille en de verdere stad. Kerken vindt men in voldoende aantal, niet om de gedoopten op te vangen, wanneer zij hun plichten zouden nakomen, maar wel voldoende voor hen voor wie het deelnemen aan het kerkelijk leven nog iets betekent. Ik kon de aanwezigen bij een Mis in een kerk van het stadscentrum op mijn vingers tellen, — het was een gewone door-de-weekse dag. Zouden wij moeten aannemen dat de Kerk met haar geloof evenzeer een schim is geworden als de cultuur van de samenleving? Er zijn er die bij het zien van deze lege kerken tot die conclusie komen. Zou een nadere omgang met het volk dit vermoeden bevestigen? Als wij een bekend prêtre ouvrier van Marseille, P. Loew, moeten geloven, is dit inderdaad het geval. Hij gaat zelfs nog verder. Het geloof is niet slechts een schim geworden, het is er zelfs niet meer. „Wij geven toe, dat van de 100 arbeiders die 's morgens tussen 5 en 7 door de straten van Marseille trekken... 99 absoluut niet geloven in God, die Geest is, noch in de onsterfelijke geest van de mens. Dit is algemeen...”, schrijft hij. Men zou

nog kunnen wijzen op Christelijke gebruiken en feesten, die ons zouden kunnen doen vermoeden dat het geloof nog niet geheel gestorven is. Maar P. Loew wijst dit vermoeden apodictisch van de hand door te zeggen: „Als wij ons sussen met een illusie, zal deze illusie tenslotte alles doen verrotten. Want deze folklore sluit de ogen en het hart voor het ware Christendom dat Geest en Leven is.” (Economie et humanisme: Idées et forces, 1950, n. 7—8, p. 5.) Ik had dit citaat nog niet gelezen, toen ik in Marseille rondliep en zou elders in dezelfde milieus persoonlijk moeten achterhalen wat er nu eigenlijk aan de hand is.

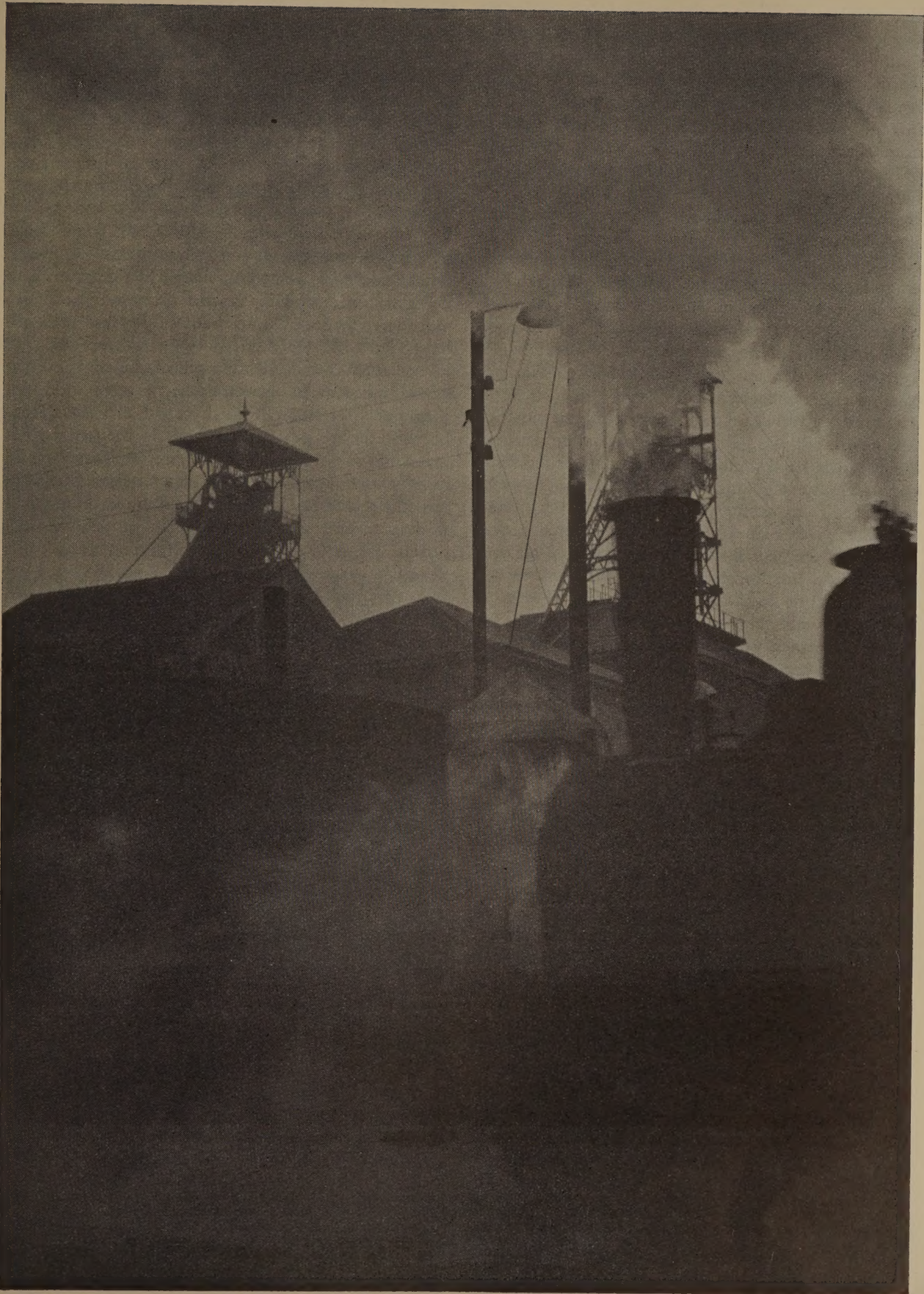
Geen romantisch avontuur

Op hoop van zegen reisde ik van Marseille naar Aix en Provence om daar een zekere Pater Thomas te treffen. Men had mij gezegd, dat hij met veel ervaring kon oordelen over de religieuze situatie van Frankrijk en men had gedacht, dat het belangrijk zou zijn eerst met hem te spreken alvorens een meer preciese keuze te doen betreffende mijn arbeidsveld. Het was laat in de avond toen ik aankwam en de ontvangst was hartelijk ondanks dat hij het zeer druk had, daar hij de volgende dag naar Arbresle bij Lyon moest vertrekken. Dat kwam in zoverre goed uit, omdat ook ik daar naar toe moest en wij dus samen konden reizen. Maar die avond was er betrekkelijk weinig tijd om nog tot een serieuze gedachtenwisseling te komen.

Hij was 'n incarnatie van Franse charme en trachtte in alle opzichten voorkomend voor me te zijn. Toch meende ik een zekere scepsis ten opzichte van mijn bedoelingen bij hem te bespeuren. Men had van het dilettantisme van avonturiers, die zich na enige tijd contact met de arbeiderswereld tot alle mogelijke inzichten in de daar heersende toestanden competent achtten, geen aangename herinneringen. En onder de priesters, die zich geruime tijd aan het arbeidersleven hadden gegeven — met goede bedoelingen naar wij mogen veronderstellen —, waren er die gesneuveld waren in de orthodoxie van het Katholieke geloof.

Wat wilde ik bereiken in een land, dat mij vreemd was, onder arbeiders wier dialect ik misschien ternauwernood zou kunnen verstaan? Liet zich niet reeds van tevoren aanzien, dat mijn onderneming op niets moest uitlopen? En waren er niet alle mogelijke risico's, dat het discrediet, waaronder de arbeiderspriesters in vele kringen gebukt gingen, nog vergroot zou worden, wanneer ik op de een of andere manier fouten beging?

Hij zei mij dit niet allemaal recht in m'n gezicht maar ik kon het zo toch wel als een samenvatting van een aantal vriendelijke uitlatingen formuleren. Wat waren tegenover deze bezwaren mijn geloofsbriefjes?

Voor me lag de mijn . . . Er werd met treinen gerangeerd

Ik zou niet als prêtre ouvrier apostolaat onder de arbeiders gaan uitoefenen. Ook wilde ik niet op m'n eentje aan de hand van vragenlijsten of formele interviews statistieken gaan opstellen. Er waren reeds statistieken genoeg om te weten waar Frankrijk ongeveer aan toe was op religieus gebied. Maar de criteria bij dit soort onderzoeken waren steeds min of meer formeel kerkelijk: hoeveel gedoopten, hoeveel practiserenden, hoeveel kerkelijk afgestorvenen, hoeveel kerkelijk begravenen etc. Deze getallen stellen een vraag n.l.: is er nog sprake van een godsdienstige overtuiging bij niet-practiserenden en zo ja, wat is er de inhoud van. Men zou zich ook moeten afvragen wat nu eigenlijk de inhoud van de overtuiging der „practiserenden” is. Het was mijn bedoeling om in deze realiteit enige peilingen te verrichten in het spontane, onformele contact van kameraad onder kameraden.

Het resultaat van deze studie zou zeker geen statistiek opleveren. Hij was geheel en al kwalitatief in tegenstelling met het kwantitatieve der statistieken. Had men tot nu toe eigenlijk wel een sleutel om de statistische gegevens te interpreteren? Berust deze interpretatie vaak niet op veronderstellingen, soms gebaseerd op een rijke ervaring maar vaak ook gegrond op hineininterpretaties zonder voldoende systematisch de kwaliteit der statistische gegevens te hebben onderzocht? Is b.v. het lidmaatschap van politieke partijen voldoende garantie om te kunnen oordelen over de innerlijke levenshouding der mensen? Wanneer mensen op vragenlijsten antwoorden met te zeggen dat ze atheïst of ongelovig zijn, wat beantwoordt daar dan aan in de realiteit? Hoe kan een geestelijkheid, die geen contact heeft met niet-practiserenden, oordelen over wat onder hen leeft? Mijn verlangen om geheel arbeider met de arbeiders te zijn was geen romantisch avontuur maar kwam voort uit de aard van mijn studies. Het had een gefundeerd wetenschappelijk motief, al was dit voor mij persoonlijk eigenlijk maar bijkomstig. De enige mogelijkheid echter om geheel aan het arbeidersleven te kunnen deelnemen was: gebruik maken van het recht om gewoon mens met gewone mensen te zijn en zoveel mogelijk afzien van iedere bevoorrechting en van ieder respect, dat aan de priesterlijke stand gegeven wordt. Ik zou zelfs nog moeten afzien van het bijzondere dat aan de prêtres ouvriers eigen is door het feit, dat men hen als priester kent.

Statistische studies, aangevuld door kwalitatieve onderzoeken

Pater Kopf, O.P., professor aan het Institut Catholique te Parijs en nu eveneens te Arbresle aanwezig, was het met mij eens, dat men de statistische studies betreffende de godsdienstige toestand in Frankrijk en in andere landen noodzakelijk door kwalitatieve onderzoeken moest aanvullen. Hij was daar zelf

al mee begonnen. Maar wat hij onder kwalitatief onderzoek verstond, kwam neer op een intensiever bestuderen van een minder uitgestrekt gebied, het exact vastleggen b.v. van wat in een bepaalde parochie reilt en zeilt met een doorzicht naar de oorzaken van bepaalde toestanden. Het kwam mij echter voor, dat deze manier van werken niet wezenlijk verschilde van de gewone statistische methoden. Alleen kreeg men meer gedetailleerde gegevens aan de hand waarvan men ook de oorzaken van een heersende situatie kon achterhalen. Maar zou men dit niet eerder een genetisch dan een kwalitatief onderzoek moeten noemen? Het antwoord op de vraag, wat de godsdienst voor de mensen betekent, wordt niet gegeven door statistieken, hoe gedetailleerd dan ook. De methode van het non-directive interview, welke ik als de methode bij uitstek voor deze onderzoeken beschouwde, had hij nog niet toegepast. Deze methode lijkt mij echter onontbeerlijk om te achterhalen hoe de mensen in het leven staan. Om deze werkelijkheid te leren kennen moet men bovendien aan het leven van een bepaald milieu deelnemen. Dan blijkt veel meer religiositeit in de mensen te leven dan ze gewoonlijk te kennen geven. Men stuit dan op een zelfde realiteit als men door een exacte fenomenologische analyse van het menselijk bestaan kan vinden. Fenomenologisch blijkt de mens niet een gesloten aards bestaan te leiden maar zijnde in de wereld de wereld te transcenderen. Deze stelling, die ik hier poneer zonder er verder op in te gaan, bevat tevens mijn critiek op Heidegger en Sartre. Er is een existentiële basis voor de zich uiterlijk vertonende of de door verschillende omstandigheden onderdrukte religiositeit der mens. Ik vertelde P. Kopf hoe ik als proef op de som in mijn gesprekken soms een analyse gaf van het menselijk bestaan en een beschrijving van zijn gerichtheid op het transscendente en bevonden had, dat de mensen, met wie ik sprak, meer dan gewoon geboeid waren en de beschrijving, die ik hun gaf, beaamden.

Aansluitend bij een dergelijke analyse zou men de functie van de Openbaring, van de genade en de Kerk in het menselijk bestaan kunnen aantonen, omdat dit daardoor zijn uiteindelijke zin en hoogste vervolmaking ontvangt.

Het existentieel religieuze blijkt aanwezig te zijn zelfs onder de schijn van indifferentisme, van a- of anti-religiositeit. In apostolische activiteit zou men daarbij moeten aanknopen. Maar gewoonlijk zoekt men psychologische en sociale oorzaken om religieuze verwording te verklaren en richt men z'n activiteit op het verwijderen van deze obstakels, terwijl intussen een diep gewortelde godsdienstigheid over het hoofd gezien wordt. Dat was ook mijn bezwaar tegen het overigens voortreffelijke boek van Simon Ligier over de Psychologie Pastorale, dat zojuist verschenen was.

I

Entrée

Voor me lag de mijn. Een onogelijk geheel van lelijke, smerige gebouwen. Er werd met treinen gerangeerd en ik zag kiepkarretjes met bruine ertsblokken uit een tunnel komen. Het was allemaal nog een gesloten, hard en stijlloos heiligdom voor me.

Een maaltijd in de cantine

De ingang van de cantine in de arbeiderskolonie was even smal als die van de huizen er om heen. Ik ging de smalle trap op, kwam in een klein portaal en merkte, dat twee openslaande deuren toegang verleenden tot een soort eetzaal. Een ruimte met grote vervelozige tafels, wat banken en krukken. In een der vensters zaten een paar jonge kerels. Ik ging naar het buffet en overhandigde de enveloppe, met mijn toewijzingsbiljet. De waard was er op het ogenblik niet, 'n paar minuutjes alstublieft. Ik wachtte een kwartier, informeerde nog eens, hij was er nog niet. Het werd twee kwartier, drie kwartier en een uur. Ik liep met mijn ziel onder m'n arm op en neer, ging

Toen ik mijn portie veroverd had en naar mijn plaats terug wilde gaan, merkte ik dat die was ingenomen

op een tafel zitten en liep weer op en neer. Af en toe kwam iemand binnen zonder een stom woord te zeggen en ging dan weer weg.

Eindelijk verscheen de man, die ik hebben moest achter de toonbank.

„Ja?”

Ik overhandigde hem de enveloppe. Hij opende hem, streek over zijn kale schedel en haalde wanhopig zijn schouders op.

„Je moet hier ingekwartierd worden?”

„Ja.”

„Verdomme, maar ze weten toch, dat er hier geen plaats meer is. Het gaat niet.”

„Waar moet ik dan heen?”

Hij was kwaad en wees met z'n vinger op z'n voorhoofd. „Er zit niets anders op dan dat ik vandaag of morgen mijn koffers pak. Is me dat een bedoening!” Hij zei een poos niets. „Er is maar één mogelijkheid, dat je de kamer deelt met mijn zoon. Later zal ik je wel ergens anders onderbrengen.”

Hij ging weg zonder nog een woord meer te zeggen en liet me aan mijn lot over. Ik zette m'n spullen in een hoek en wachtte af. De zaal stroomde geleidelijk aan vol met schreeuwende en slungelende kerels. Het was tijd voor het avondeten. Ik stond wat tegen de muur te hangen en keek het geval aan. Geen mens, die notitie van me nam.

Er werd een aluminiumbak met macaronisoep op een der tafels gezet en een bak met lepels en vorken ernaast. De jongens namen een bord van een stapel op het buffet weg en schepten zich een paar lepels soep op. Daarna zochten ze zich, manoeuvrerend met hun bord, een plaats in de zaal. Toen ik dit tafereel een paar ogenblikken had gadegeslagen volgde ik hun voorbeeld temidden van een ordeloos gedrang. De meeste knapen namen weinig notitie van elkaar, ieder scheen z'n eigen gang te gaan. Tegenover mij zat een jongen, die mij vriendelijk als „'n nieuwe” toeknikte maar verder geen woord zei. Ik had de toon nog niet te pakken om mij in de gesprekken te kunnen mengen en hield mij nog maar wat afzijdig. En ik was niet de enige.

Er vormde zich een lange rij voor het buffet met het soepbord in de hand. Ik sloot mij er bij aan en op mijn beurt ontving ik een stuk vlees, wat aardappelen en sla. De baas schepte op en glimlachte met een blik van verstandhouding. Hij was schijnbaar ontdooid. Hij stopte me een groot brood toe, dat de anderen blijkbaar al bij een eerdere maaltijd hadden ontvangen. Ik begreep, dat ik daar een dag mee toe moest. Degenen die apart betaalden konden bovendien nog een glas wijn of bier krijgen. Ik vroeg bier, maar hoefde niet te betalen. Dat kwam later wel in orde. Het was wellicht omdat ik nog geen salaris had geïnd. Vriendelijk!

Het eten was niet slecht, maar bijna iedereen schold erop, dat het alweer hetzelfde was.

Toen ik mijn portie veroverd had en naar mijn plaats terug wilde gaan, merkte ik dat die was ingenomen. Ik moest ergens anders mijn toevlucht zoeken. De tafels waren intussen al ondergeklieerd met soep, stukken brood en andere eetwaren. Een paar honden snuffelden tussen ons door om hier of daar wat afval machtig te worden. Er werd niet gebeden, van het begin tot het einde was het eten een ordeloze troep. Te meer daar het een voortdurend komen en gaan was. De gelegenheid om eten te krijgen duurde n.l. ongeveer een uur per groep. Een uur later zou hetzelfde tafereel zich weer opnieuw afspelen voor hen

die zojuist uit de middagschicht terugkwamen. Er was van cultuur niet veel te merken. Eén ding viel mij echter op, n.l. dat verschillende potige jongens een kettinkje met een kruisje of een medaille om hun hals droegen.

Het „home” van de ongehuwde arbeiders

Deze cantine, die mij als verblijfplaats was toegewezen, was een even smakeloos gebouw als de arbeiderswoningen er om heen. Hij was geheel van dezelfde stijl, beter gezegd van dezelfde stijfheid. Er sliepen ongeveer 50 ongetrouwde arbeiders in, terwijl een tweehonderdtal, die in de omliggende huizen waren ondergebracht, in dit hoofdgebouw kwamen eten. Nu zou men verwachten, dat dit hoofdgebouw enigszins berekend was op 50 slapers en 200 eters, maar in werkelijkheid was het slechts van de andere huizen onderscheiden doordat het iets langer was. Een smalle stenen trap met een leuninkje leidde naar de deur. Als op het platformpje drie jongens stonden, kon geen mens meer in of uit. De ingang was smal, als van een gewoon huis. Geen wonder dat er steeds opstoppen waren tijdens de spieruren.

Onmiddellijk achter de deur, die gewoonlijk open stond, was een kleine ruimte waar een smalle draaitrap, de deur van de keuken en de openslaande deuren van de eetzaal op uitkwamen. Verder was het interieur even grauw en vervelend als het exterieur. Hoe een maaltijd verloopt, heb ik reeds beschreven. Spoedig kwam ik er achter, dat bijna steeds hetzelfde menu werd opgediend. En vele jongens waren bovendien nog ontevreden over de hoeveelheid, die ze kregen. Ik moet echter zeggen, dat ze voor mij ruimschoots voldoende was. Ook over de kwaliteit werd gekankerd. Kankeren scheen een levensbehoefte van deze mensen te zijn, die zich over alles uitstrekten.

De eetzaal was de enige ruimte van het huis waar de jongens ook buiten de maaltijden konden samenzijn, als ze wilden. Maar niemand maakte daar gebruik van. Er ging dan ook geen enkele aantrekkingskracht van uit. Er was geen ontspanningszaal, geen leeszaal, geen radio, niets wat ook maar een minimum van comfort schonk.

Overdag stond tegen de muur van het huis een haag van fietsen. De meesten hadden zo'n vehikel, want de mijn was tamelijk ver weg. Maar er was geen fietsenstalling. Er zat niets anders op dan 's avonds je fiets het smalle kronkeltrapje op te slepen en boven in de gang te plaatsen. Dit laatste was echter niet voor iedereen mogelijk. De gang waar het trapje op uitkwam was n.l. tamelijk smal, hoogstens 2 à 3 man breed. Hij was bovendien vrij duister, aangezien aan beide zijden kamers waren en hij slechts indirect licht ontving door de ramen boven in de kamerdeuren. Maar deze waren voor het grootste deel verduisterd door de broeken en andere kleding-

stukken, die ervoor hingen. Je had al je aandacht nodig om in dit gangetje je nek niet te breken over de fietsen die er stonden en gewoonlijk was je genoodzaakt om je rijwiel mee naar bed te nemen. De kamers werden bewoond door 4 man. De hele ruimte werd ingenomen door 4 bedden en 4 kasten, welke net voldoende ruimte boden om de noodzakelijke kleren in op te bergen. De rest moest je maar in een koffer bewaren boven op de kast. Er waren geen tafels en geen stoelen. Wilde je een brief schrijven, dan was je genoodzaakt dit op je knie te doen of naar de eetzaal te gaan. Maar dit laatste deed niemand.

Was er voor je fiets geen plaats meer in de gang dan was de enige oplossing hem tussen de bedden van je kamer in te plaatsen.

Het beddegoed was doorlopend bruin van de ijzererts. Het werd eens in de veertien dagen of drie weken vernieuwd.

Ik sliep op een kamer met drie kameraden, allen tussen de 20—30 jaar. Geen van hen was volkomen gezond. Twee waren kennelijk het slachtoffer van een ver gevorderde silicose, een ziekte veroorzaakt door opeenhoping van stof in de longen. Zij konden, ondanks dat het zomer was 's nachts geen open ramen verdragen, sliepen slecht en hoestten voortdurend. Met hoofdpijn en een vloek werden ze gewoonlijk 's morgens kreunend wakker. „Quelle viel!” De atmosfeer in de kamer was dan erg onfris, bij het lugubere af.

Ik was ingedeeld bij de ochtendploeg en zo moesten wij 's morgens om half vijf opstaan. Maar mijn slaperig hoofd kon ik niet wassen, want er was geen water. Slechts 's middags was er gedurende enkele uren stromend water in een vertrekje bij de W.C.'s. Maar dan had bijna niemand het nodig en waren er overigens weinig jongens in de cantine. Het vertrek met 5 fonteintjes voor 50 man en 3 primitieve W.C.'s voor het zelfde aantal kwam uit op de donkere gang tussen de kamers. Zoals gezegd, dienden deze fonteintjes bij gebrek aan water gewoonlijk slechts tot sieraad en de W.C.'s waren, eveneens vanwege afwezigheid van water, meestal zo vuil, dat de meest elementaire regels van hygiëne er schipbreuk leden. De stank van deze onfrisse situatie trok vanuit deze was- en W.C. gelegenheid de gang op. In deze omstandigheden verloren velen nog wat de samenleving als een minimum van welgevoeglijkheid van ieder mag eisen. Er waren er die ongegeneerd tegen de muur van het vertrek urineerden. Een waterafvoer in de vloer zorgde voor de rest.

In dit milieu is het begrijpelijk, dat mijn kameraden zich 's morgens de ogen uitwreven met een vloek en een zuchtend „Quelle viel!”, zonder theatraal te zijn.

Vanwege de bijna voortdurende afwezigheid van water verschaften de meesten zich dagelijks een fles mineraal- of spuitwater en als ik mij 's morgens zou

hebben willen scheren, zou ik het daarmee gedaan moeten hebben

Ongewassen en ongeschoren, vies en smerig in ons werktenu, dronken wij beneden in de cantine koffie, een grote kop, die je aan het buffet moest gaan afhalen. We lieten een gebruikte wijnfles vullen met koffie voor de schaft, de casse-croûte, en hiervoor ontvingen we ook nog een stuk kaas of worst, naar believen — de kaas één dm² groot en 1 cm dik. We aten 'n paar happen droog brood bij de koffie en stopten de rest bij de fles en het stukje kaas in de schaftzak. En dan door de koele ochtend naar de mijn, te voet of per fiets. Van de poëzie der rozenvingerige dageraad volgens de Homerische verzen was in het leven der arbeiders niet veel te merken. Om kwart over vijf trokken reeds de eersten, die geen fiets hadden, naar de mijn. Een kwartier later volgden de anderen. De meesten hadden slechts wat oude spulletjes aan. Ook mijn werkbroek, die eigenlijk blauw was, had de bruine tint aangenomen van de ertsmodder, waarmee hij iedere dag in aanraking kwam. En over mijn hemd een vervuilde jak. Het is onbegonnen werk iedere dag een schone aan te trekken. Even troosteloos als het beeld dat de arbeiderskolonie als zodanig bood was dat van de mensen die optrokken naar de mijn.

Toch kan men, geloof ik, niet zeggen, dat de arbeiders bewust of intens gedrukt gaan onder dit trieste, monotone begin van iedere dag. Zij zijn er mee vertrouwd geraakt. Zo is nu eenmaal het arbeidersleven! Zij voelen zich met elkaar lotsverbonden. Wij groetten elkaar met een kameraadschappelijk „salut”, „ça va?” of „bonjour”. Op de dag dat ik in de cité arriveerde zei niemand iets maar vanaf het ogenblik, dat ik op de mijn gezien was behoorde ik tot hen. In deze lotsverbondenheid heerst een kameraadschap van hoge kwaliteiten. Hij is spontaan, vanzelfsprekend en zonder pretentie. Zeer vaak kan men bij moeilijkheden op elkaar rekenen zonder dat men zich bewust is hiermee een deugd te beoefenen.

De ouverture van de arbeid

Bij de mijn aangekomen ontvingen wij ieder ons nummer door het loket van een klein gebouwtje aan het hek van de ingang. Dit diende ter controle of allen, die ondergronds afdaalden, ook terugkeerden. We stalden onze fietsen in de daarvoor bestemde rekken en daarna konden de arbeiders zich omkleden in de zaal der douches. Maar omdat er geen officieel tenu vereist was, daalden velen ondergronds af in dezelfde plunje als ze arriveerden.

Men moest een kwartier voor het afdalen in de mijn aanwezig zijn. Er was echter geen ruimte om op een behoorlijke wijze te kunnen wachten. De douchezaal was daarvoor te klein, te meer daar deze ook gebruikt moest worden door de arbeiders, die uit de mijn terugkwamen. Er zat niets anders op dan buiten op

Er was echter geen ruimte om op een behoorlijke wijze te kunnen wachten

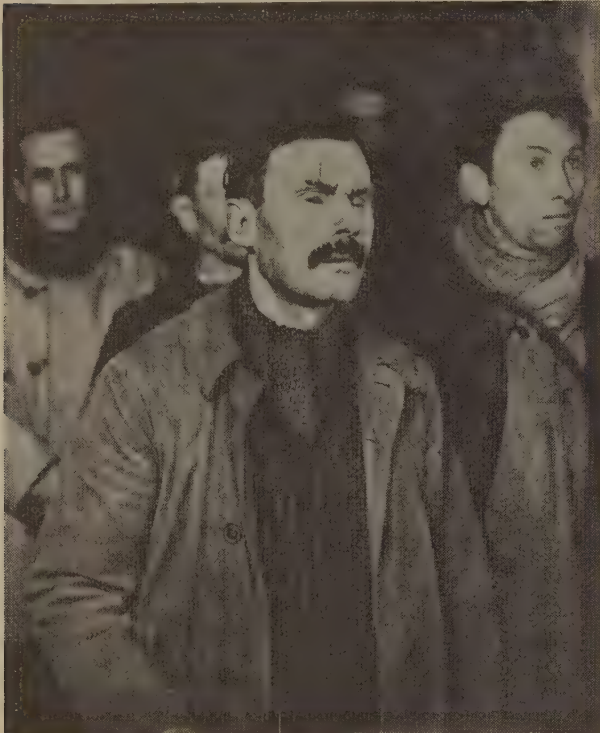
de grond of op hopen stenen te hurken tot het tijd was — mooi of lelijk weer, warm of koud, dat deed er niet aan toe. Intussen gaven de arbeiders, die terugkeerden van ondergronds hun instructies aan de kameraden, die hun post gingen innemen.

Latente ontevredenheid

Wanneer men het milieu waarin de arbeiders leven en de wijze waarop zij naar hun werk moeten gaan samennam, kon men niet zeggen dat er veel was waarin zij als mens gerespecteerd werden. Het meest waardevolle menselijke element was nog hun onderlinge kameraadschap.

Nu was het leven van hen, die niet in de cantine woonden maar hun eigen huisje, vrouw en gezin hadden, wel iets verzorgder dan dat der cantinebewoners. Bij hen was de grauwe inzet van de dag iets menselijker doordat de vrouw of het gezin voor hen „zorgde”. Maar op de mijn en in het officiële werkprogram kwam ook voor hen een waardering van de menselijke persoonlijkheid weinig tot zijn recht. Toch heb ik van een sterke opstandigheid weinig kunnen merken. Men ging zijns weegs, zich schikkend in het fatum dat over de arbeiderswereld

hangt. Latent leefde de ontevredenheid echter wel. De meeste mannen liepen niet warm meer voor revoluties, maar wel waren ze nog ontvankelijk voor communistische invloeden omdat deze hun toestand bewust maakten. De communistische activiteit had hen echter reeds lang gedesillusioneerd. Er was slechts de innerlijke resistentie te bespeuren van mensen die door het noodlot gevangen gehouden worden. „Het is nu eenmaal zo en het zal wel zo moeten blijven.” De arbeiderswereld beleeft als het ware voortdurend haar „minderwaardigheid”. Mischien is dit wel de grootste schuld, welke de gemeenschap ten opzichte van de arbeiders heeft, alsook de

„Het is nu eenmaal zo en het zal wel zo moeten blijven”

vruchtbaarste voedingsbodem voor het communisme, waarin verdrukte menselijke waarden zich kunnen laten gelden. Het is de bron van het geloof in een mythe. Na periodes van desillusie en vermoeidheid zal daarom het communisme steeds weer deze mensen opnieuw ontvankelijk vinden voor zijn idealen. Tenzij het niet-communistische Europa effectief deze arbeiders de hand reikt om hen te emanciperen. Daar is men druk mee doende o.a. door sociale wetgevingen. Het is echter de vraag of deze vaak niet al te zeer opportunistisch zijn zonder het wezenlijke van het probleem te raken.

Moderne techniek

De hoofdingenieur had er voor gezorgd, dat ik de eerste morgen met een der opzichters naar het modernste deel der mijn zou gaan, de z.g. Joy, zo

genoemd naar de Amerikaanse machines die er gebruikt werden.

Naar gelang de kleur van de erts en de rotsen was de mijn verdeeld in drie lagen: de rode, de gele, en de wilde gele laag: la couche rouge, la couche jaune, la couche jaune sauvage. Niet iedere laag leende zich even goed voor de moderne mechanisatie. Maar in de rode laag kon men werken met een stevig plafond en hoge, brede gangen. Ik merkte spoedig, dat hier voor mij zonder enige specialisatie op technisch gebied weinig werk te vinden was.

Het was pikdonker overal. Slechts de elektrische lamp op mijn helm wierp een straal licht voor zich uit en hulde de gangen met hun grillige wanden in een bruine schemering.

De eerste tijd volgde ik de opzichter, de „portion”, die mij verklaringen gaf, maar tenslotte bleef ik staan kijken bij een grote Amerikaanse scraper en ging hij zijn eigen weg. Het was een monster op wielen, dat als een geweldige ijzeren kreeft met grijparmen de erts naar zich toe haalde, welke zojuist door explosie in grote brokken was losgekomen. Vlak achter deze scraper stond een Amerikaanse camion, een laadwagen waarin van de rupsband der scraper de lading werd overgestort. Voor het bedienen van deze twee machines waren slechts twee man nodig. Het laden ging met veel lawaai en stof gepaard. Er werd weinig gesproken, slechts af en toe wat geschreeuwd. Het was een typisch gezicht de silhouetten van deze mannen te zien in de schaduw van de lamp op hun helm. Een kleine vuurtorenstraal, die zich met alle bewegingen van hoofd en lichaam mee bewoog en steeds weer iets nieuws uit het donker naar voren haalde. Ze gingen geheel op in hun werk met een soort waarneembaar superioriteitsgevoel ten opzichte van de materie.

Als een voorwereldlijk dier met twee lichtende ogen zoemde de camion door de donkere gangen naar een elevator, 'n soort reservoir, dat de erts in kiepkarretjes overstortte, welke passeerden in een gang, die iets dieper gelegen was. Er stond steeds een hele rij lege wagentjes klaar. Eén man volstond om door het overhalen van een handel de karretjes te laden en automatisch te doen voortbewegen. Heel deze mechanisatie betekende een enorme besparing van arbeidskrachten. De mannen die deze toestellen bedienden waren trots op hun werk en zij waren er zich stellig ook van bewust, dat hun positie in het bedrijf belangrijker was dan die der andere arbeiders. Het was geen slavenwerk. De arbeid en z'n omgeving hebben een suggestieve kracht zoals het panorama over de valleien, die hem toebehoren, een kasteelheer bewust doet zijn wat hij „is”. Zo'n suggestieve kracht ondergaan ook de rijken door het interieur van hun woning en door de slee van een wagen, die zij nonchalant kunnen dicht slaan voor hun bureau of voor een hotel. Dezelfde suggestie ondergaan ook de arbeiders door hun milieu en door hun werk,

welke hen tot een massa maken. Maar hier bij de Joy werd fierheid gesuggereerd, het bewustzijn iets te „zijn” in het bedrijf en in de maatschappij, die de erts bij duizenden tonnen tegelijk verslindt. En deze suggestie ontving een geheel eigen wijding in het schouwspel van beweging en van silhouetten in licht en donker. Een schouwspel voor de buitenstaander, maar het spelen van een rol voor hen die meedoen. Onbewust maar duidelijk aanwezig. De arbeiders die hier werkten hadden iets moeilijk te definiëren eigens over zich, dat hen onderscheidde van de andere mijnwerkers. Niet dat zij een groep in een klasse vormden, maar zij waren zelfbewuster, fierder, geïnteresseerder, tevredener en gelukkiger. Toch bleven zij kameraad, geheel en al. Zij waren zich van geen enkel wezenlijk onderscheid met de anderen bewust. Het deed hun zichtbaar plezier, dat ik geboeid was door hun werk. Hun groet op straat werd persoonlijker en ze praatten voortaan graag. Ik had hen aan het werk gezien en wist wat ze waard waren. Voortaan kon ik bij hen thuis over de vloer komen.

Waarom was deze gunstige invloed van de moderne techniek te danken? Niet aan de techniek zelf, want ik ken andere mijnen waar de mensen er door verbitterd werden. Ik geloof, dat het afhangt van de wijze waarop zij in het bedrijf wordt ingeschakeld. Men kan haar namelijk in dienst stellen van de productie en van de mens maar ook de fout begaan de mens op te offeren aan de techniek. Dan is het mis.

Explosies en ventilatie

Ik vervolgde mijn tocht en zag mannen bezig temidden van grote flessen. Er dreef een blauwachtige damp over de grond. Men was vloeibare zuurstof aan het overladen in ronde kokers. De temperatuur van deze vloeistof is zo laag, dat je zeer ernstige brandwonden oploopt, wanneer je ze aanraakt. Je verbrandt dan letterlijk van de kou. Een jonge kerel ging met een van deze gevulde kokers weg en ik ging met hem mee. Wij kwamen op een plaats waar met een pneumatische boor gaten van ongeveer 3 meter diepte en een paar centimeter doorsnee in de rots geboord waren. Twee mannen waren langwerpige zakjes met zand aan het vullen. Mijn kameraad zette de koker op de grond en liet haastig langwerpige zakjes, „cartouches”, waarin een soort zaagsel zat, in de zuurstof neer. Nu begonnen zij de gaten te laden. De mannen trokken snel een cartouche uit de rokende koker, maakten er een lont aan vast en staken haar in het rots gat. Daarna volgde een cartouche met zand, en nog een en nog een. De zakjes werden met behulp van een lange stok vastgestampt. Er volgde weer een cartouche zuurstof, daarna weer zand en in korte tijd waren alle gaten geladen. Men sloeg alarm tegen een ijzeren staaf, de lonten werden aangestoken en ieder maakte zich snel uit de voeten. Gehurkt tegen de wand van een andere

gang wachtten wij de explosie af. Die kwam na een paar minuten met een donderend, angstwekkend geweld. Het duurde slechts enkele ogenblikken, maar we bleven nog vijf minuten onbeweeglijk zitten om de rotsen te laten uitwerken. Daarna als jagers terug om te kijken naar de buit. Maar ik kon geen hand voor mijn ogen zien, zoveel stof en rook was er. En niemand was er tegen beschermd. Geen wonder dat vele jongens een panische angst hebben voor silicose, modderlongen. Het feit dat ze in stof en rook moeten werken irriteert de mannen tot verbittering toe. Dezelfde mensen die zo fier en vriendelijk zijn, wanneer dit spook nog niet verschenen is. Het duurde niet lang of een Amerikaanse scraper en een camion kwamen aangereden, die hun ladingswerk begonnen. Pas langzaam werd de atmosfeer door de ventilatie gezuiverd.

De pneumatische boor

De arbeiders maakten aanstalten om een nieuw stuk rots aan te boren. Ik bleef staan kijken.

„Ook eens proberen?”

Het leek nogal eenvoudig en ik nam de pneumatische boor over. Men begint met een boorstaaf van één meter. Daarna wordt die uit de wand getrokken en vervangen door een van twee meter, tenslotte door een van drie. Ik begon dus met de korte boor. De man wees aan waar het gat moest komen. Ik zette

Het leek nogal eenvoudig en ik nam de pneumatische boor over

de staaf op de aangeduide plaats, schakelde de samengeperste lucht in, maar, o wee, daar begon het aanzetstuk in mijn handen met de staaf mee te dansen en weg te huppelen. De man die mij de boor gegeven had, had er schik in.

„Het begin is altijd moeilijk, geef maar hier.”

Hij boorde in een minimum van tijd een gat van een decimeter diepte en gaf me de boor weer over. Ik moest met mijn bovenbeen en mijn hele lichaamsswaarte kracht geven. De boor trilde in mijn handen, mijn bovenbeen trilde, alles trilde, en op een hardhandige manier. Na een paar minuten verging ik van de pijn. Het was niet te harden. Ik gaf de boor terug. Je moet sterk zijn en gehard om zo'n geval te hanteren.

In het begin slaat de boor het vlees van het bovenbeen, dat je er tegen aan drukt, kapot. Maar deze mannen schijnen helemaal van eelt geworden te zijn, want een geoefende arbeider boort een gat van drie meter diepte in minder dan 10 minuten. En dan is het nog het „gemakkelijkst”, wanneer je kunt boren ter hoogte van je bovenbeen of van je borst. Veel hachelijker wordt de situatie, wanneer je de boor boven je hoofd moet houden en met al de kracht van je spieren in de rots moet drijven. Ondanks de lage temperatuur in de mijn, zweten deze mensen dan ook als afgebeulde slaven.

Rondom één uur was het tijd voor de terugtocht. Mysteries bewogen de kleine lampjes van de arbeiders zich door de donkere gangen. Zittend op een paar balken, wachtten wij op de aankomst van de trein. Er werd niet veel gezegd. Als haringen in een ton kwamen wij om kwart voor twee weer in het daglicht.

Er was gelegenheid tot het nemen van een douche, maar de meeste mannen beperkten zich tot het wassen van hun bovenlijf bij de kraantjes, die in serie boven een soort trog waren aangebracht. Men wilde zo snel mogelijk verdwijnen. Waar naar toe? Naar een kolonie, die door haar monotonie niet veel méér wist te bieden dan grauwe verveling.

In de cantine teruggekeerd konden we in de rij een bord sla en aardappels met wat vlees krijgen. Daarna gooiden we ons op bed. En na van de ergste vermoeidheid bekomen te zijn was er niet veel anders te doen dan wat te hangen en te slenteren in de omgeving. Dromerig zaten de kerels op de stoep — urenlang. Er waren er die hun verveling wegdrongen in een kroeg. Maar de mannen met een gezin konden zich dat niet permitteren en de meeste vrijgezellen waren buitenlanders, die hun geld spaarden om naar huis te sturen.

De stimulans van het loon

Protylko mopperde onder het gaan over de elektrische lamp, die hij op z'n helm had.

„Niets waard, dat rot ding. Je krijgt slechts een straal in één richting. Je kunt niet breed genoeg om je

heen kijken. Dat kan je bij de carbidlampen wel”. Men was begonnen met het stutten van een gang. Het was een lastig punt en men wist er geen raad mee. Maar Protylko wel. Hij nam zelf de boor, maakte in een minimum van tijd een paar gaten en plaatste de balken zoals ze moesten liggen. Hij was een sympathieke kerel, die zijn bevelen niet uitdeelde zonder in lastige posities zelf mee te werken. Hij had veel ervaring, want van jongsaf had hij in de mijn gewerkt. Zijn kwartier was niet gemechaniseerd. De ertslaag was te gevaarlijk om hoge en brede gangen te maken. Het werk van de arbeiders was hier veel zwaarder dan in het gemechaniseerde gedeelte, dat ik de vorige dag gezien had. Maar ik kon merken dat de mannen Protylko graag hadden.

De arbeiders waren verdeeld in groepjes van drie. In de Nederlandse mijntaal zouden wij spreken over een houwer met twee slepers. De eerste en voornaamste hanteerde de pneumatische boor, de twee anderen moesten de ertsblokken met de hand in kiepkarretjes laden. De plaats waar met drie man gewerkt werd noemde men chantier.

Toen we het kwartier van Protylko zo ongeveer in lengte en breedte doorkruist hadden en de mannen op hun posten gecontroleerd waren, kwamen we in een chantier, tjokvol ertsblokken die geladen moesten worden. De vorige ploeg had dit als erfenis achter gelaten. Dat was prettig, want dan kon je tonnages maken. Daar waren de slepers klaarblijkelijk ook op uit, want ze werkten als bezetenen en zweetten als paarden. Boven op de blokken was de houwer bezig met nieuwe gaten te boren. Er was genoeg werk om hulp te kunnen gebruiken en ik bleef daar. De kennismaking was kort, zakelijk en vriendelijk.

„Hanz.”

„Erich.”

„Frans”, zei ik.

Twee jonge kerels van ongeveer 25 jaar, de eerste een Duitser, de tweede een Pool. De houwer liet zich niet storen en werkte door. Ze grepen grote blokken in hun gespierde armen en donderden ze in de kiepkarren. Ik volgde hun voorbeeld. Het werd een bukken en hijsen zonder genade en weldra gutste het zweet over mijn hele body. Blokken die te groot waren om te tillen werden eerst met een pneumatische drijfboor gespleten. Gruis werd met de schop weggewerkt.

Erich klopte mij min of meer deelnemend op m'n schouder en zei glimlachend: „Frans!”

Ik keek hem aan, deed hetzelfde bij hem en zei: „Erich!”

Na deze speelse interruptie hesen we weer verder. Er werd weinig gezegd. Je kon trouwens slechts schreeuwen.

Zo gauw de wagen vol was, haakten wij onze lampjes aan de rand, met een paar gesties verdeelden wij de plaatsen en dan duwen. Eerst met je armen, want de

weg was een stukje effen. Dan met je hoofd of je borst er bij of achterstevoren want de weg steeg en in het karretje zat twee en een halve ton. Dan remmen met z'n drieën plus een stuk hout tegen de wielen en weer doorduwen tot bij de hoofdgang waar de trein de volle wagens ophaalde. Halverwege ging Hans alvast een lege halen uit een zijgang. Bij het eindpunt kwamen wij een ogenblik wat op adem, geleund tegen de wand, konden geen woord zeggen, veegden ons een paar bruine strepen door ons kletsnatte gezicht en keerden dan op een holletje terug. Hans was alweer begonnen. Het kwam er op aan zoveel mogelijk kiepkarretjes te laden. Van het aantal tonnages hing namelijk het salaris af, dat relatief was naargelang prestatie met als basis een minimumloon. De wagentjes werden met krijt genummerd en bovengronds gewogen en genoteerd. Het was een tempo en een procedure, die men nauwelijks menselijk kon noemen, en ik vroeg me, toen ik na een uur volkomen uitgeput was, af of ze gek waren. Maar dat waren ze werkelijk niet. In het hele niet gemechaniseerde gedeelte van de mijn werkte men zo — met als stimulans het loon. Zou men dan werkelijk gelijk hebben met de bewering, dat niets anders betekenis voor deze mensen heeft? De jongens zagen, dat ik niet meer kon.

„Dat is het begin. Het went wel. Doe maar kalm aan.” Men had het mij voorzegd. Ik had gedacht, dat het zo'n vaart niet zou lopen. Maar ik kon geen vijf minuten een boor in mijn handen houden en geen uur erts laden zonder bek-af te zijn.

De houwer was klaar met zijn gaten. We maakten gezamenlijk cartouches met zand vol. De koker met vloeibare zuurstof werd naar voren gehaald, de gaten geladen, de lonten gelegd, vuur . . . en op een holletje stelden wij ons in veiligheid. Wij puften even uit. Maar het duurde slechts 5 minuten, toen moesten we weer terug.

Het was stikheet in het chantier en wij konden elkaar nauwelijks zien. Maar er was geen pardon. Er werd in hetzelfde tempo doorgewerkt alsof er niets aan de hand was. De arbeid werd slechts na 4 uur onderbroken door een kwartier schaft.

Wij zaten bij elkaar op wat kisten langs de rails van een paar gangen verderop, waar wij onze spullen aan een spijker hadden opgehangen. Wij lachten om onbetekenende verhalen en dronken koude zwarte koffie bij een homp brood zonder boter met 'n brokje kaas, dat ons door de cantine was verstrekt.

In de hemel meer plaats

In het treintje, dat ons naar het daglicht terugbracht, zaten wij schouder aan schouder. Wij raakten bijna met elkaar in de knoop. „Hopelijk is er in de hemel een beetje meer plaats voor ons dan hier”, merkte iemand op. Wat een dag! En dan te weten, dat het voor deze mensen iedere dag zo is. Tien jaar,

twintig jaar lang. Dan waren ze opgebruikt. De mijnwerkers worden over het algemeen niet oud en de nodigen sterven voortijdig aan silicose.

„Gesloten” arbeidersgemeenschappen

Men had mij gezegd, dat Frankrijk verschilt van streek tot streek, ook op godsdienstig gebied, en dat bijgevolg ook de arbeidersgemeenschappen van die verschillende gebieden van elkaar verschillen. Ik begon daar langzamerhand aan te twijfelen, want de arbeidersgemeenschap van de mijn waar ik werkte had betrekkelijk weinig uit te staan met de streek. Hij werd bijna geheel en al gevormd door de mijn. In deze mijn waren in Juni 1951 van het aantal arbeiders dat 822 personen omvatte slechts 376 Fransen tegenover 446 buitenlanders. Onder deze buitenlanders waren 12 Noord Afrikanen, 17 Luxemburgers, 10 Duitsers, 213 Italianen, 159 Polen, 17 Joegoslaven en 18 uit verschillende andere landen. In feite was met het „dorp” waartoe de mijn behoorde weinig contact. De arbeiders vormden een eenheid op zich. Een vreemdsoortige, kunstmatige eenheid overigens, want er was weinig saamhorigheidsgevoel buiten de arbeid. De enige banden, welke de gehele gemeenschap omvatten, waren die van het werk en van de „klasse”. Onder dit opzicht beleefden de mensen, dat ze bij elkaar hoorden. Verder was er geen eenheid van denken noch van zeden. Er was geen plaatselijke traditie, zoals dat in de natuurlijk gevormde dorpen van Frankrijk nog gevonden wordt. Daarom kan men van een arbeiderskolonie ook op godsdienstig gebied niet die verwachtingen koesteren, welke men heeft van de streek, waarin zich deze kolonie bevindt. Het percentage practiserenden van het dorp is niet het percentage van de kolonie. Waar de arbeiders ruimtelijk een afgescheiden gemeenschap vormen, zoals dit het geval is met de koloniën, heb ik steeds hetzelfde beeld gevonden wat de godsdienst betreft. Er is eigenlijk weinig reden om te veronderstellen, dat de koloniën in verheidenste streken er anders aan toe zijn dan die in meer practiserende streken. De arbeiders leven binnen hun werk en klassegemeenschap zeer geïsoleerd. De kameraadschap is gewoonlijk slechts iets van samen iets doen of samen iets laten. Het is de samenwerking bij de arbeid en het voor elkaar opkomen als arbeider. Maar de kameraadschap wordt zelden vriendschap in de diepere zin van het woord.

De saamhorigheid van de arbeiders is vaak ontroerend en tegelijkertijd leeft daarbinnen de troosteloosheid van de vereenzaamde mens. De honger naar waardering, sympathie en liefde is groot. Deze mensen wreken zich op de andere klassen, maar zij vormen eigenlijk onderling evenmin de maatschappij van broederschap, welke zij zich als een droom voorhouden. De onderlinge gemeenschap welke de arbeiders vormen raakt over het algemeen hun

persoon niet. De bevolking van een industriedorp wordt samengebonden door het werk en door het klassegevoel, maar hij is vlottender dan de bevolking van welk dorp ook. Men komt en gaat met kortere of langere verblijfsperioden. Wel bestaat tussen de arbeiders van dezelfde nationaliteit een groter saamhorigheidsgevoel — zij hebben soms zelfs hun eigen bijeenkomsten — maar ook dit wordt weer benadeeld door het voortdurend komen en gaan en door het feit dat, ondanks dezelfde nationaliteit, het samentreffen in een bepaalde industrie meestal slechts toevallig is en zij eigenlijk voor elkaar eveneens vreemdelingen zijn.

De componenten van de troosteloosheid van het arbeidersleven rondom de grote industrieën zijn talrijk. Maar het gebrek aan nationale eenheid is er zeker een van. En dit wordt nog triester doordat men veelal door harde noodzaak gedwongen is buiten z'n eigen vaderland te werken en innerlijk eigenlijk nog daarop gericht is en vervolgens doordat men als buitenlander lange tijd min of meer een „vreemde” is en leeft in de vrees bij het minste verzet weer over de grens gezet te worden.

Een van mijn ongelovige kameraden

René, de mechanicien, die ik in het moderne gedeelte van de mijn had leren kennen, woonde in een der nieuwe huizen, die de mijn pas had laten bouwen. Mooie ruime huizen, waar in Nederland een employé in zou kunnen wonen. Hij had de huiskamer sober maar fraai ingericht. Een nieuw ameublement en 'n brede divan. Op het dressoir stond een kunstig, met de hand uit koper vervaardigd zeilschip. Hij had een mooie radio. Kortom hij had een huis van goede smaak. Hij hield heel veel van muziek en speelde viool.

„Aah”, riep hij uit, toen ik binnenkwam, „ça va?”

„Oui . . .”

Hij pakte me beet. Ga zitten. Ik zat.

„En de cantine?”

„O goed . . .”

Z'n vrouw schonk wijn in.

„Kom je niets te kort?”

„Nee . . .”

„Als we je ergens mee van dienst kunnen zijn, zeg het dan!”

Hij keek me bezorgd en ongelovig aan. Merkwaardig dat irrationele in de menselijke sympathie.

„Merci, ik heb niet meer nodig dan een gelegenheid om te eten en te slapen!”

Hij lachte.

„En waar laat je je goed dan wassen?”

„Dat weet ik nog niet.”

„Eh bien, breng dat dan hier. Dat kan m'n vrouw wel voor je doen.”

„Non”

„Ouil” zei z'n vrouw, die koffie aan het zetten was. En zo geschiedde.

We praatten tot diep in de avond over de mijn, over de techniek, over muziek, over van alles en nog wat en ook over de godsdienst. En steeds maakten we een afspraak voor een volgende avond.

„Ben je Katholiek?” vroeg hij mij eens.

„Ja, jij niet?”

„Gedoopt.”

„En verder?”

„Verder geloof ik niet.”

„Hoezo?”

„Ik vind de Kerk alles bij elkaar een misselijk geval. De mensen gaan naar de kerk om zich te laten zien en elkaar te bekijken. En dan geldklopperij! 'n Sint Antonius hier en 'n andere heilige daar. Ik geloof, dat de Kerk niet veel met godsdienst te maken heeft. Ga jij naar de kerk?”

„Jawel.”

„Ik geloof, dat God bestaat . . . Of Christus God is weet ik niet. Het lijkt me zo vreemd. Ik vind het veel waarschijnlijker, dat hij een buitengewoon mens is geweest.”

„Wel, ik ga naar de kerk omdat ik ook in Christus geloof.”

„En dat misselijke gedoe dan?”

„Wat geeft dat? Als de Kerk niets anders was dan dat, zou ik ook niet gaan!”

„Maar dat is ze toch!”

„Dat geloof ik niet. Het is moeilijk te beoordelen of wat vormelijkheid schijnt alleen maar dat is. Zo is het ook met baatzucht, schijnheiligheid en geldklopperij.”

„Ik zie het niet anders.”

„Nou ja, laten we aannemen, dat het werkelijk zo is, dan is het nog maar franje, dat het wezenlijke van de Kerk niet raakt.”

„Hoezo?”

„De Kerk is meer dan dat!”

„Wat dan?”

„Ik zou niet weten wat de bedoeling van het leven is, als God niet bestond.”

„Maar ik geloof ook wel in God!”

„En ik geloof daarenboven, dat God ons niet aan ons lot heeft overgelaten.”

„Hm.”

„Met welke bedoeling zet je een machine in elkaar? Om hem weer te doen functioneren. En je hebt er plezier in als het je lukt. Dan kun je tevreden zijn. Ze betalen je bovendien en zo kun je de dingen aanschaffen, die je nodig hebt en die je prettig vindt. Je werk staat in dienst van je geluk. Maar nu vraag ik je, wanneer is een mens gelukkig?”

„Als hij heeft wat hij verlangt.”

„Wanneer heeft hij wat hij verlangt? Heb jij alles wat je verlangt? En zou er wel één mens op de wereld zijn die dat heeft?”

„Als je maar genoeg geld hebt!”

„Dacht je dat? Waarom zoeken de rijken dan ook steeds weer iets anders dan waar ze momenteel mee

te doen hebben? Waarom ga je naar de film? Om iets te zien dat ligt buiten het alledaagse waar je mee te doen hebt. Maar als je zes uur echter elkaar een film hebt zien draaien ben je het zat en verlang je weer iets anders. Zo geloof ik niet dat er iets is in de wereld, waar de mens volkomen gelukkig mee is. En toch wil hij het zijn. Vind je dat geen gek geval?" „Ik heb daar nog nooit over nagedacht. Maar we hadden het over de Kerk."

„Een beetje geduld. Ik wilde je alleen maar vertellen, dat ik niet naar de kerk ga om er misselijk te worden."

„Oh," zei hij amicaal, „maar daar zie ik je ook niet voor aan!"

„Ik wou alleen maar vragen wat de bedoeling van het leven is, als iedereen naar geluk zoekt zonder het te kunnen vinden op een wijze die hem volkomen bevredigt. En nu geloof ik, dat het volkomen geluk van de mens pas na dit leven komt, bij God."

„Dat geloof ik ook wel."

„Maar hoe geloof je het?"

„Weet ik niet."

„Hoe kun je God bereiken?"

„Door dood te gaan."

„Hoe weet je dat?"

„Dat geloof ik."

„Maar waarom weet je dat en waarom geloof je dat? Wie heeft je dat verteld?"

Hij haalde glimlachend z'n schouders op en had verbaasd zitten luisteren.

Waar ze goed voor zijn

„Pracht weer om op verlof te gaan!" zei ik, op bezoek bij een van mijn kameraden, een opzichter. „Als je dat kunt!"

„Je kunt toch een paar weken in het jaar nemen?"

„Ja, wanneer het de bazen uitkomt. We kunnen niet allemaal tegelijk gaan. Het kan best zijn, dat het winter is voordat ik vrij kan nemen!"

„Dat is niet zo leuk!"

„Er wordt niet naar gevraagd, wat wij aardig vinden. Maar... ik wou het eigenlijk wel een dezer dagen aanvragen."

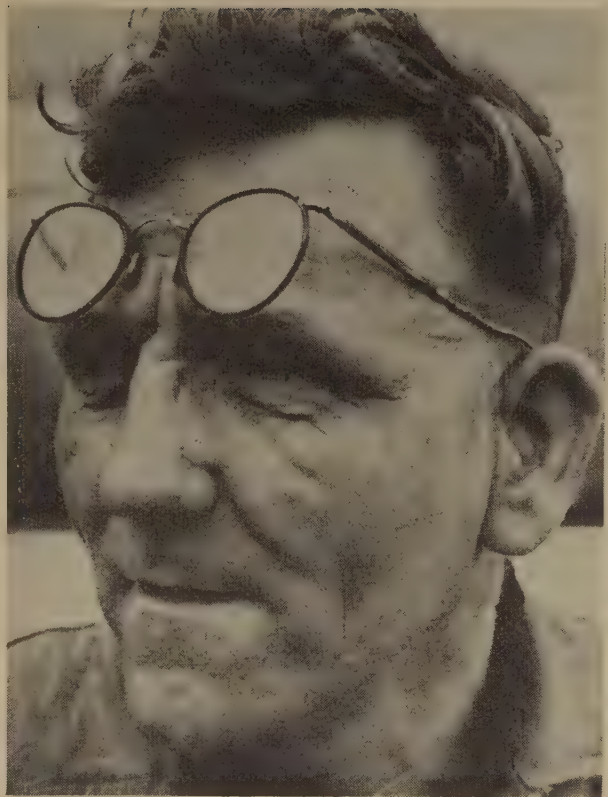
„Ga je dan nog ergens naar toe?"

„Ik? Waar moet je naar toe als je geen geld hebt? Naar je familie zeker. Nou die woont in Verdun. Wat moet ik daar doen? Het is daar precies hetzelfde als hier.

Ach man, het is bij ons zo: je kunt het hele jaar creperen in de mijn en veertien dagen je vervelen in je eigen huis. Zeg jij me maar eens wat hier in Godsnaam te beleven is? Niks.

Nee, weet je waar wij goed voor zijn? Om het anderen mogelijk te maken uit te gaan!"

Hij zat helemaal niet met een verbeterd gezicht en gebalde vuisten voor me te oreren. Hij bonsde wat met z'n kop achterover tegen de muur en luchtte z'n hart.

Hij zat helemaal niet met een verbeterd gezicht en gebalde vuisten voor mij te oreren.

„Allemaal verrijken ze zich aan ons, allemaal profiteren ze van ons, en wij? Wij zijn er goed genoeg voor.

De slaggers, de bakkers, de kruideniers, zolang er iets aan je te verdienen valt, dan komen ze. Hoe komen ze aan hun auto? Ze hebben er toch maar een! Maar als er staking is, als de maat overloopt en wij met recht ons verzetten, als op de duur niemand geld meer heeft, dan zie je ze niet.

Ah oui. Het moet zo zijn. Je doet er niets aan. De mensen genieten ten koste van hen die op de rand van de stoep kunnen blijven zitten. Les grands seigneurs. C'est la vie!"

„C'est la vie!", een gezegde dat men steeds opnieuw hoort. 'n Soort berusting in een noodlot.

Sarcasme

De mijn, waar ik werkte, was bovengronds niet erg fraai. Een complex gebouwen als fabriekloodsen. Zonder oponthoud liepen de kiepkarretjes over een kabel met vangijzers naar boven naar de silo, een dertig meter hoog misschien. Daar werd hun vracht gewogen en genoteerd volgens het nummer dat er met krijt op geschreven stond. Ik stond boven en keek toe. Ik kende de geschiedenis van deze karretjes. 'n Lege halen, laden tot je er bij neerviel en dan duwen met hoofd en armen of achterstevoren met heel je gewicht je schrap zettend tegen de bielsen.

En nu kwamen ze hier triomphantelijk het daglicht in met erts dat het daglicht nog nooit gekend had. Ze werden omgekieperd in de grote ruimte, waaronder de treinwagons gevuld werden doordat er telkens een schuif geopend werd. 15 kiepkarretjes, meer dan één wagon. Het werk van één post van drie man. 60 Ton, hoeveel zou dat waard zijn, vragen de arbeiders zich af. Ze krijgen er met z'n drieën misschien 3000 frs per man voor. Dat is 9000 frs of 90 gulden. Waar blijft de rest van de waarde? Het onderhoud van de mijn, het aanschaffen van materiaal, het betalen van het personeel, het bouwen van een kolonie. En is het dan op? Ze geloven daar niet in. Hoe komen anders de kapitalisten aan hun auto's, hun huizen, hun bezittingen, hun weelde? De massa is er opdat weinigen het goed hebben. Zo zien ze het en ze zeggen „il n'est pas juste.”

Voort schoven de wagentjes, lange treinen vulden zich en vervoerden het kostbare materiaal naar de hoogovens van het Saargebied. Om er kanonnen van te maken, zeggen de mannen sarcastisch.

Gesprek over de arbeiderswereld

„De directeur vraagt of u vanavond bij hem wilt komen”, zei de personeelschef mij op zekere dag bij het verlaten van de mijn.

Was hij vergeten, dat ik liever geen contact met hem had gedurende de tijd, dat ik in de mijn werkte? Ik belde aan. De directeur deed zelf open, gaf mij de hand, kwam naar buiten en sloot de deur achter zich.

„Laten we in de tuin gaan zitten. Mijn vrouw en mijn kinderen zijn op vakantie, zodoende ben ik alleen en zou ik graag wat met u praten. Heeft u al enige indrukken opgedaan?”

„Indrukken genoeg, alleen nog niet allemaal verwerkt. Ik zou eerst nog willen ervaren hoe de situatie in andere mijnen is.”

„Geen kwaad volk hier, vindt u niet?”

„Nee, integendeel, vriendelijke mensen.”

„Ze hebben ook geen klagen. Ze hebben hun huisje, hun stukje grond en verdienen redelijk genoeg om rond te komen.”

„De mensen, die au bloc werken tenminste. De anderen kunnen zich toch niet veel permitteren. Maar ik geef toe, uiterste armoede heb ik niet aangetroffen. De problemen van de arbeiders hier zijn geloof ik van andere aard.”

„Och, het salaris is ook wel een probleem. Er zijn mensen, die nooit genoeg verdienen, die zeggen, dat ze met hun loon niet kunnen toekomen, terwijl anderen, die in precies dezelfde omstandigheden leven, dit ruimschoots kunnen. Als u me kunt zeggen wat een rechtvaardig salaris is, kunt u meer dan ik.”

„Ik geloof, dat het loon niet de eigenlijke bron van ontevredenheid is.”

„Meent u dan, dat ze ontevreden zijn?”

„Dat wil zeggen; ze schikken zich in hun lot. Het is nu eenmaal zo en het zal wel altijd zo moeten blijven.”

„Wat bedoelt u daarmee?”

„Alles.”

„U spreekt raadselachtig.”

„Wel, heel het leven van de arbeiders is een bron van ontevredenheid. Ze zouden zelf niet goed kunnen zeggen waar dat nu eigenlijk van komt. Daarom klampen ze zich vast aan het meest simpele en tastbare, dat zich voordoet, en dat is het loon, als ze daar niet mee kunnen toekomen. Als het loon voldoende is zeggen ze ofwel dat ze tevreden zijn, maar in feite zijn ze dat niet. Dat blijkt uit alle mogelijke dingen. Ofwel ze tonen zich toch nog apert ontevreden vanwege bepaalde aspecten van hun leven, die onverdragelijk zijn en waar de zogenaamde tevreden zich in schikken als in een noodlot waar toch niets aan te veranderen is.”

„Noodlot, noodlot, wat is dat voor een noodlot?”

„Een complex van imponderabilia van het leven, die allemaal met elkaar samenhangen.”

„Hm.”

„Om een paar grepen te doen. Hoe wonen die mensen? Goed, kan men zeggen, want het dak en de muren zijn stevig. Krotten in de strikte zin van het woord heb ik hier niet gezien. Maar de huizen zijn triest en monotoon. Dat is geen noodtoestand maar het helpt de arbeiders stempelen tot een amorphe massa. Alleen al door de wijze waarop men woont, weet men, dat men „maar” arbeider is.”

„Wat kan ik daar aan doen? Die huizen zijn veertig, vijftig jaar geleden gebouwd.”

„Ik zeg niet dat u daar iets aan kunt doen. Het is evenmin een specifieke eigenschap van deze mijn. Bijna overal vind je iets dergelijks. Ik geef het alleen als een element, dat de arbeiderswereld neerdrukt.”

„Dat hebben wij ons ook wel gerealiseerd. U zult het met mij eens zijn, dat de nieuwe woningen heel iets anders zijn.”

„Inderdaad, ideëel zelfs!”

„Gaat u verder.”

„Neem nu b.v. de hoofdstraat van de cité. De huizen zitten slecht in de verf. Er is geen trottoir. Het is er geen „bende”, maar het geheel is onverzorgd en de arbeiderswereld wordt erdoor „getekend”.

„De mensen maken zich daar niet zo druk om.”

„Inderdaad. Een van de elementen, die de inhoud vormen van „Het is nu eenmaal zo”. Ze zullen er geen staking om beginnen, maar ze zeggen: „Niet veel fraais, die straat van ons, hé?”

„Denkt u niet, dat ik zo geestdriftig over de cité ben!”

„Begrijpt u ook mij goed. Ik richt mij niet tegen u persoonlijk. U wilt weten wat ik zie als de neerdrukkende elementen van de arbeiderswereld. Dat zijn dit soort bijkomstige dingen, die geen van alle op zich een noodtoestand oproepen.

Dan heb je verder de cantine. Een plaats om te eten en te slapen, verder niets. Het eten is voldoende. Slapen kun je er goed. Maar het is geen „home”. Er is niet het minste aantrekkelijks in. Er is een kegelbaan achter het huis, dat is alles. Als de jongens willen voetballen moeten ze naar de mijn terugfietsen. Dat doe je niet, als je alleen maar een beetje wilt trappen. Er blijft voor de knapen niets anders over dan wat te dromen op de stoep of hun verveling te verdrinken in een kroeg. Ze gaan er geestelijk dood. Als je er ergens achter komt dat je „maar” arbeider bent, is het daar. Het volstaat om het verloop van één dag mee te maken, dan weet je het al.”

„Ik heb u al in het begin gezegd, dat het u niet mee zou vallen.”

„Voor mij heeft het betrekkelijk weinig te betekenen. Ik maak op slot van zaken maar een stage, maar als je daar jaren moet huizen dan moet je op de duur wel iemand worden, die alleen maar kan vegeteren.” „Tja.”

„Dat zijn dan nog maar enkele materiële aspecten, die op de mentaliteit van de arbeiders invloed hebben. Het loon heeft hier niet veel mee uit te staan. Al is het loon nu nog zo goed, de druk op de arbeiderswereld blijft. En cultureel leven is er zo goed als nihil.”

„Ja maar, wat wilt u? De mijn kan zich toch niet overal mee bemoeien. Laat ik u vooreerst zeggen, dat ik voor de arbeiders zou willen doen wat ik kan. Maar dan eigenlijk niet als directeur van de mijn. Dat brengt mij in een zeer moeilijke positie met mijzelf. Tegenwoordig is er de tendens om van de industrie uit het leven van de arbeiders te bevaderen. De industrie moet als het ware overal voor zorgen. De arbeiders moeten een milieu vinden, dat hun alles verschaft! Het ontbreekt er nog maar aan dat wij ook het eten voor hen moeten koken. En de arbeiders willen dat ook niet. U kent wellicht het geval Michelin. Schoenen Michelin, kousen Michelin, shirt Michelin, Michelin hier, Michelin daar, overal Michelin. Hij greep zo in het leven van de arbeiders in, dat ze in staking tegen hem zijn gegaan. Dit paternalisme gaat ook tegen mijn persoonlijke overtuigingen lijnrecht in. Nogmaals, meen niet, dat ik dus niets voor de arbeiders wil doen. Men stelt tegenwoordig aan de industrie eisen van sociale verzorging. Ik kan me daar niet aan onttrekken en doe dat ook niet. Maar het stuit me tegen de borst als directeur van een mijn te moeten ingrijpen in het leven van de arbeiders buiten de mijn. Ik beschouw de vrijheid en onafhankelijkheid van de mens als zijn hoogste goed en hierop wordt inbreuk gemaakt door bovengenoemde handelwijze. De arbeiders moeten zelf hun leven en hun milieu scheppen. Wij moeten hun onzelfstandigheid niet bevorderen. Steeds meer gaan zij er op ingesteld worden, dat voor hen gezorgd wordt en men meent op deze wijze aan de

rechten van de arbeiders te beantwoorden. Men meent er een sociaal goed mee te bereiken. Maar dat is helemaal niet waar. De arbeiders verliezen erdoor aan menselijke waardigheid, want ze verliezen hun onafhankelijkheid. Als men staatsabsolutisme veroordeelt, waarom veroordeelt men dan ook dit paternalisme niet? Of is de enige kwaal van het staatsabsolutisme dat het de gewetensvrijheid aantast?”

„Maar de zorg van de industrie voor de arbeiders buiten hun werk hoeft toch niet noodzakelijk die van het paternalisme te zijn? Als een industrie de fysieke krachten van de arbeiders gebruikt, dan gebruikt ze daarmee tevens ook hun geestelijke kracht. Men kan geen scheiding tussen beide maken. Dat is een abstractie. De industrie geeft met het loon aan de mensen de mogelijkheid om zich fysiek in stand te houden, om te kunnen eten en slapen en zich te kunnen kleden. U zult misschien er aan toevoegen: en om zich cultureel en geestelijk in stand te houden en te ontwikkelen. Maar is dat wel zo? Meestal reikt het loon daar niet aan toe en al zou het groot genoeg daarvoor zijn, dan staan we nog voor het feit, dat het culturele leven van deze mensen meestal zo zwak is, dat het zich niet uit eigen kracht ontwikkelt. In ieder geval moet het geringste initiatief dat uit de arbeiderswereld voortkomt worden opgevangen en gestimuleerd. Door wie? Ook door de industrie lijkt mij. De verwerkelijking van een initiatief kost meestal geld. Als het loon daartoe niet voldoende is, kan men zich toch wel afvragen of er aan dit loon niet iets hapert. Het lijkt mij, dat de industrie dan minstens bij moet springen. Ze hoeft niet alles te doen en wat ze doet kan geschieden in samenwerking met de vrijheid van de arbeiders. Verder komt het mij voor, dat zij zelf ook vaak het initiatief moet nemen tot culturele opheffing van de arbeiders. Waarom zou zo iets niet kunnen in onderling overleg? Dat handhaaft dan tevens het zelfbewustzijn van de mensen.”

„Waarom zou de industrie tot een dergelijk initiatief verplicht zijn? Overschrijdt dat niet de grenzen van haar wezen?”

„Als u de industrie ziet als iets zuiver economisch, misschien wel. Ik voor mij vind het maar de vraag of een industrie alleen maar een kwestie van productie is en ook of de economie zich alleen maar moet bezighouden met de problemen van vraag en aanbod. Een mijn is toch niet alleen een kwestie van erts, die aan de man moet gebracht worden. Er zit een menselijke factor in zonder welke de mijn geen mijn kan zijn. De mijn wordt mede geconstitueerd door mensen, die niet alleen gezien kunnen worden onder het aspect van „krachten” zonder de realiteit geweld aan te doen. De mens als „kracht” is een abstractie. Het lijkt mij, dat de industrie verantwoordelijk is voor de hele mens, niet slechts tijdens het werk maar ook daarbuiten — en dan niet op een paternalis-

tische manier, want dan doet ze de mens geweld aan, zoals u zelf naar voren gebracht hebt."

„Verantwoordelijk voor de mens buiten zijn werk? U bent een exponent van een heersende stroming. Dezer dagen kreeg ik bezoek van een pastoor uit een der dorpen hier. Die had het ook al over de verplichtingen van de industrie ten opzichte van het arbeidersmilieu. Hij kwam nota bene expres om daarover te praten. Ik was het helemaal niet met hem eens, er van afgezien dat ik meen, dat hij met deze bemoeiingen zijn eigen terrein verlaat.

Mijn voorganger heeft hier een kerk gebouwd. Maar wat is dat voor een ding, een kerk van de mijn? Is de mijn dan Katholiek?

De tegenwoordige pastoor vraagt om geld voor het interieur. Men wil gordijnen hebben etc. Misschien komt men nog eens zover, dat men clubfauteuils voor de kerk vraagt om de mensen door gezelligheid te trekken. Nu staat hier een mooie kerk, betaald en onderhouden door de mijn, terwijl de mensen er amper gebruik van maken.

De mijn verschaft verder de arbeiders gratis hun woning, gratis licht en water, gratis een stuk grond om te bebouwen en dan nog een loon. Er zijn toch grenzen aan haar uitgaven, wil ze kunnen voortbestaan, niet waar?"

„Natuurlijk zijn er grenzen, maar het gaat over het beginsel of de industrie verantwoordelijk voor de arbeiders is of niet."

„Tot op zekere hoogte. Dat neemt men althans vrij algemeen aan."

„Ja maar tot op welke hoogte? Dat hangt er van af of men de realiteit goed analyseert. Neem nu bijvoorbeeld een kolonie als deze. Dat is een gemeenschap van mensen, een eenheid krachtens hun werk en hun klassegevoel. Eigenlijk een eenheid krachtens de mijn. De mijn heeft haar in het leven geroepen. Behalve de zojuist genoemde eenheid leven de mensen tamelijk geïsoleerd van elkaar. Het zijn mensen zonder culturele samenleving. Zij komen uit alle mogelijke naties en ieder gaat zijn eigen weg. Er is geen milieu tenzij die van een trieste, neerdrukkende monotonie en verveling. Ik geloof, dat de mijn moet meehelpen een meer menselijk, een meer cultureel milieu te scheppen, want zij heeft deze kolonie, deze toestand geschapen en is er verantwoordelijk voor. Zij heeft condities geschapen, waarin geen mens het uithoudt zonder ontevredenheid. Zij heeft dus ook zelf de ontvankelijkheid geschapen voor communistische propaganda. Ik weet niet of ik de zaak goed zie, maar ik zie het zo. Ik ben overigens niet hier gekomen om sociale problemen te bestuderen."

„Heeft u bij uw eigenlijke studie al resultaten gehad?"

„Ik meen, dat de mensen over het algemeen nog wel gelovig zijn, al practiseren ze niet."

„Dat geloof ik ook wel."

„Sociale orde en religie grijpen overigens nauw in

elkaar. Ik zie de latente sociale revolutie als een terugkeer naar de oerwaarden van het leven en van de samenleving en daarmee gepaard gaat een terugkeer naar de oerwaarden van de religie. Men wil geen façades meer. Ik zie de schijnbare onverschilligheid en zelfs het verzet tegen de Kerk niet als iets louter negatiefs. Het is evenzeer een aanklacht tegen verstarring in de Kerk en een verlangen naar een authentieke beleving van het Christendom. Men staat open voor alles wat waar en echt is. Een priester zou zich kunnen beperken tot het duidelijk maken wat de zin van het menselijk bestaan is en welke functie van de Openbaring en de Kerk in het leven van de mensen is. Maar er is een breuk tussen geestelijkheid en volk."

„Ik zie echter als de grootste taak van de Kerk; de prediking en de beoefening van de liefde. Ik geloof, dat de mensen dat van haar verwachten," merkte mijn gastheer op.

„De arbeid van de priesters hoeft niet hoofdzakelijk op sociaal gebied te gaan liggen," mijmerde ik hardop.

„Zij zijn niet in staat effectief oplossingen op sociaal gebied tot stand te brengen. Ze zijn sociaal genoeg wanneer ze de mensen hun christelijke verplichtingen voorhouden. Het gaat er om de mensen bij te brengen, dat alles betekenis heeft in het leven. Men moet Christen kunnen zijn in de grootste ellende. Hetgeen niet wil zeggen, dat men de mensen genoeg moet laten nemen met onrecht, tenzij men een behoorlijke graad van heiligheid bereikt heeft.

Maar het gaat over de vreugde van het Christendom in alle omstandigheden. Die missen de mensen. Ze hebben er behoefte aan maar ze moet hun op een reële wijze worden voorgehouden. Over het menselijk contact van de kameraadschap heen zou een priester hier veel goed kunnen doen. Het is wellicht de meest effectieve manier om de kloof tussen geestelijkheid en volk te overbruggen, hoewel zeker niet een werkelijk bevredigende oplossing".

„Wat dat betreft kan ik vaak het gedrag van de hogere clergé niet begrijpen. We hebben bij de bisschop om een priester gevraagd alléén voor de mijn, omdat dit nu eenmaal een geheel eigen gemeenschap vormt met eigen problemen en mentaliteit. U bent zelf van mening, dat een arbeiderspriester hier veel goeds zou kunnen doen. De bisschop stuurt ons echter geen priester omdat hierdoor het functioneren van de parochies wordt verstoord. Het gevolg is, dat er nu niets bereikt wordt. De parochie lijdt een armtierig bestaan en het arbeidersmilieu blijft van de Kerk vervreemd."

Het was al over elf toen ik naar de cantine terugfietste. Ik moest flink voortmaken om nog mee te kunnen eten met de laatkomers van de middagploeg.

Kapitalist!

Ik zat bij Hans, Klaus en Max op de kamer. Het was Zondagmiddag. We zouden naar de film gaan in de stad.

„Even een ander pak aantrekken!”

„Waarom? Jullie zien er fatsoenlijk genoeg uit en ik heb niets anders”, zei ik.

Maar ze trokken hun spullen al te voorschijn.

„Trek een pak van mij aan”, bood Max aan.

„Welnee, ik ga zo wel.”

„Toe kerel, hier, wat moet je hebben, dit blauwe of dat bruine.”

„Allemachtig, wat heb jij een garderobe. Wat neem jezelf dan?”

„Ik neem dit.”

„Ik ga zo wel.”

„Hou je mond. Hier heb je een pak, hier een overhemd, hier een das, of moet je een andere hebben? Trek aan.”

„Wat mankeren jullie? Mag ik niet mee, als ik zo ga?”

Ik had mijn gewone kaki-jak aan.

„Je moet het zelf weten!”

„Verrek, het regent”, riep Hans, die wurgde met zijn boord.

„Dan blijf ik wel hier. Ik heb geen jas.” Die had ik in Metz laten hangen.

„Ben je gek, je trekt er een van mij aan,” zei Max weer.

„Zeg, wat ben jij voor een kerel. Hoeveel pakken en hoeveel jassen heb jij wel niet?”

Hij lachte.

„Verdomme, moet ik dat rotding van mij aantrekken! Geef me ook een jas van je Max.”

Max deelde uit. Hans een jas. Ik een jas; twee bijna gloednieuwe regenjassen en hing z'n pakken weer in de kast.

„Kapitalist!”

Hij lachte en zei niets.

Volksverbonden geestelijkheid

De familie Nilence in de stad nodigde mij enkele malen ten eten uit.

„Van het kloosterleven begrijp ik eigenlijk niet veel,” zei mijn gastheer eens. „'n Monnik als jij is tenminste reëel betrokken in het leven. Als dat het monnikenleven zou zijn, dan zou ik het kunnen begrijpen en waarderen. Dat mensen zich uit de wereld terugtrekken om te bidden is ook redelijk. Ik neem dat aan op gezag van de Kerk, hoewel ik weer niet begrijp, waarom dat gebed zo uitvoerig moet zijn. Maar dat mensen, die van de wereld afgezonderd leven, min of meer wereldvreemd zijn, ons leiding willen geven, dat wordt een fiasco. En dat soort mensen zijn er toch maar al te veel. Zijn de meeste geestelijken eigenlijk niet zo?”

„Hoe wil je dan, dat zij leven en werken?”

„Ik weet het niet. Maar ze denken en voelen te

weinig zoals de gewone mensen. Ze vormen een stand apart. Hun doen en laten is vaak louter bureaucratisch en autoritair!”

„Vind je?”

„Ja zeker, en vaak zo spiritueel, dat de mensen met hun redeneringen niet veel kunnen doen. Er zijn uitzonderingen zoals de prêtres-ouvriers. De geestelijkheid behoort te weinig tot het volk. Neem nu het seminarie hier. Wat worden die jongens niet als kasplantjes opgesloten! Het worden onwezenlijke typen, en dat tussen 20 en 30 jaar!

Waartoe dient dat allemaal? Laten het coelibaat en het priesterschap de geestelijken tot een aparte stand maken, tot een apart slag mensen, met een eigen waardigheid, wil dat zeggen, dat ze daarom van de samenleving vervreemd moeten zijn?”

„In zekere zin wel. Als je in dienst wil staan van iedereen en in dienst van God, behoort je tot geen enkele klasse maar moet je de waarheid als zodanig prediken. En deze waarheid moet zich incarneren volgens de aard der mensen die toelisteren.”

„Daar heb je 't juist. De toepassing moeten de mensen zelf maken. Ik vind, dat de geestelijken de waarheid ook moeten preken uitgaande van de mensen tot wie ze zich richten. En dat doen ze niet!”

„Je overdrijft!”

„Goed, dat doen ze niet genoeg . . ., omdat ze niet helemaal met en tussen de mensen leven en bijgevolg niet meer denken als zij.”

„Leiding geven is altijd iets meer dan ondergaan in een milieu!”

„Kan 't niet allebei tegelijk gebeuren?”

„Misschien wel. Maar in ieder geval ben ik het niet met je eens, als je wilt dat de geestelijkheid bij het voorhouden van onaantastbare waarheden deze ook in details op concrete gevallen moeten toepassen. Ze kunnen hoogstens een concreet geval als voorbeeld gebruiken. Op slot van zake moet ieder mens zelf leren te leven in persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef en volgens de waarheden, die hij krachtens verstandelijk inzicht of krachtens zijn geloof aanvaardt. Ieder mens heeft bij de subjectieve beleving van een waarheid een zekere persoonlijke vrijheid, een persoonlijke begaafdheid en begenadiging en daarmee een persoonlijke taak of roeping. De pastoor moet z'n mensen zelfstandig Christelijk leren leven en het moet niet zo zijn dat alles tot in de kleinste bijzonderheden gecodificeerd wordt. Ik geloof zelfs, dat de mensen mede daardoor van de Kerk vervreemd zijn geraakt, omdat de moralisten der laatste eeuwen deze codificatie op een levensverstikkende wijze ter hand genomen hebben.

Leiding geven in nauwe verbondenheid met het volk, O.K. Maar volkomen denken zoals het volk, is een niet helemaal realiseerbare slogan. Op de eerste plaats, wat betekent „denken zoals het volk?”. Volgens mij denken slechts individuen, en niemand gevoelsmatig precies hetzelfde als een ander.”

„Maar er zijn toch ook in het gevoelsmatig denken constanten, die bij hele groepen worden gevonden?”

„Nu ja, daar dient men rekening mee te houden. Dat is volksverbonden leiding geven. Maar de leiding moet hoofdzakelijk objectief zijn, dat wil zeggen dat zij een tikje boven een bepaalde groep uitgaat.”

De dames hadden toegeluisterd met een gezicht vol hartelijk objectloos medelijden en ook met zo iets als een wereldomvattende bezorgdheid. De gastvrouw maakte er op attent, dat de vla helaas niet erg mooi geworden was.

Het is heel moeilijk leiding te moeten geven en tegelijk tot het volk te moeten behoren, te meer daar een priester zich met geen enkele klasse kan vereenzelvigen. Hij is voor allen en helemaal voor allen. Hij kan slechts helemaal voor één klasse zijn, wanneer slechts één klasse aan zijn zorgen is toevertrouwd, maar ook dan nog moet hij zich openhouden voor de dienst van anderen.

Toch wordt dit alles niet bedoeld, wanneer gezegd wordt, dat de priesters vaak levensvreemd zijn. Het priesterschap is daarenboven een aparte macht en levenswijze geworden, die niet met z'n wezen gegeven zijn. Toen de apostelen uittrokken waren zij gewone mensen en hun distinctief was slechts van geestelijke aard. Zij liepen in een toga, omdat alle mensen in een toga liepen. In de loop der eeuwen heeft het geestelijk distinctief van het priesterschap zich vermateriaaliseerd. Nog steeds lopen de priesters in een toga, terwijl de gewone maatschappij heel anders gekleed gaat. Zij leven daarenboven apart, denken apart en zijn vaak tastbaar geïsoleerd geworden. Het zout is op vele plaatsen buiten de massa komen te staan. Men geeft de schuld aan de massa, maar dat vind ik toch wel een beetje raar. En men zoekt de oorzaken van de ontkerstening overal behalve in een zekere ontpriesterlijking van het priesterschap. De verzorging van een eigen priesterlijke, zoals ook van een eigen kloosterlijke „levensstijl” wordt soms versleten als het cultiveren van heiligheid, terwijl heiligheid toch wel iets anders is.

IN DE IJZERMIJNEN VAN NOORD-OOST FRANKRIJK

II

„Schijn”cultuur

Een eerste eigenschap, welke mij bij de arbeiders van mijn nieuwe werkkring opviel, was, dat zij over het algemeen zelfbewuster waren dan de mannen van de vorige mijn. En daarmee ging een zekere arrogantie gepaard. Men hoefde hen niets te vertellen. Ze hadden allen hun eigen kijk op het leven. Mijn vroegere kameraden waren bij hen vergeleken eigenlijk maar kinderen. Zij leefden ook in een groter saamhorigheid. Hier dopte ieder zijn eigen boontjes en bekommerde men zich niet zo bijzonder om elkaar. In mijn vorige milieu was het leven ondanks

de monotonie en de primitieve omstandigheden, waarin men moest huizen, warmer. Daar klopte nog de polsslag der lotsverbondenheid, al was de massa amorpher. Hier ontmoette ik „individuen” en een „would be” cultuur. Arbeiders, die de allures van burgers hadden aangenomen, die op hun „rechten” stonden en spoedig op hun tenen getrapt waren. In de mijn, waar ik vandaan kwam, verkropte men het leed.

Waar hing dit alles mee samen? Klaarblijkelijk met de geciviliseerde aanleg van het dorp en met de modernisering van de mijn.

Een der vorige directeurs was een uiterst menslievend man geweest. Hij had alles voor zijn arbeiders over gehad. Hij had een fraai dorp laten aanleggen, zoals er nauwelijks een tweede in Frankrijk gevonden wordt en de tegenwoordige directeur had door de mechanisering de slavenarbeid uit de mijn verbannen.

Maar de activiteit van de eerste directeur was doodgelopen in een „schijn”cultuur en die van de tweede stuitte op pretentieuze arbeiders. Er ontbrak in deze ontwikkelingsgang iets, dat was duidelijk. Maar waar zat het hem nu eigenlijk in? Het bleek mij spoedig, dat de geestelijke ontwikkeling dezer mensen geen gelijke tred gehouden had met hun materiële vooruitgang. De verbetering van het lot der arbeiders was slechts een stoffelijke geweest. Dat is de gemakkelijkste weg, de weg der minste weerstand.

Banaal en beidens

De gesprekken van mijn kameraden bij de regie waren zo banaal en immoreel als men zich maar denken kan. Op de meest grove wijze werd over het seksuele leven gesproken. De geslachtsorganen waren gemaakt om ze te gebruiken en als je aandrang voelde om je te bevredigen, was het meest logische, dat je daar dan ook maar aan voldeed. Op welke wijze, daar kwam het niet zo zeer op aan. Vrouwen en meisjes waren geschapen om aan deze behoefte te voldoen. Er werd gelachen en met kameraadschappelijke verstandhouding geïnsinueerd, zo ongeveer in de geest van: ja we weten er alles van, we zijn allemaal van het zelfde maaksel, je hoeft ons niets te vertellen, man. Als het leven dat niet had, wat zou er dan aan zijn. Het bewustzijn allemaal even vuil te zijn schept een aangenaam saamenhorigheidsgevoel. En waarom zijn we eigenlijk vuil? Zijn we dan niet zo gemaakt en is niet iedereen precies hetzelfde? Er werd kameraadschappelijk gelachen om de aanwezigheid van een jongen van vijftien jaar. Die moest dat allemaal eigenlijk wel niet horen, maar ja, hij moest toch ook onderhand weten wat het leven eigenlijk is. De knaap lachte echter, een beetje verlegen nog, want hij was nog maar een jongen onder grote mannen, maar van de andere kant, ze hoefden zich voor hem niet te generen, hij

wist er alles van, hij was geen kind meer. Ach ja, al dat gezever van geestelijken en oude wijven, dat was geen leven. Overigens waar was de God van die geestelijken eigenlijk goed voor? Dat was klaarblijkelijk een heel andere God dan die hèn gemaakt had. De Kerk en de God van de Kerk, dat was een geldzaakje. „Als je portemonnaie vol is, dan zit God erin, als ze leeg is, de duivel.”

En intussen werden rails gesjouwd, gepast, gebogen, geschroefd of zaten we langs de kant om uit de doeken te doen, waar het in het leven eigenlijk op aan kwam. Ik luisterde toe. Het was goor en heidens. Maar niet voor hen. Voor hen was het de eigenlijke werkelijkheid, al moest je alles wat gezegd werd wel met een korreltje zout nemen, want het was duidelijk, dat ze niet voor elkaar wilden onderdoen.

„Och ja”, zei een der aanwezigen, „de Kerk, dat is een kliek. Geld en politiek. We moeten terug naar de Bijbel, anders gaat de wereld naar de bliksem.” Ik keek zo verbaasd naar de man, die deze opmerking maakte, dat de anderen zich haasten om me tegen hem in bescherming te nemen. Ik moest niet denken, dat ze het met hem eens waren.

„Daar heb je hem weer. Hij heeft op ons zijn kruik al verschoten, nou gaat hij jou bekeren.”

„Bekeren, tot wat?”

Ze lachten met verstandhouding.

De ijveraar trok los. We moesten God dienen in geest en waarheid, maar de geestelijkheid had van de Kerk een rovershol gemaakt en de Paus was de roverhoofdman. De teksten spatten in het rond, dat het een lieve lust was. Zijn kameraden lieten hem een poos betijen met een verveeld gezicht. Er was niet tussen te komen. Toen zei de grootste vuilik een beetje driftig: „Jij hebt jouw Bijbel, hé?”

„Er is maar één Bijbel, maar de geestelijken hebben die vervalst.”

„En jij hebt de goeie? Nou man, ik weet van de Bijbel niet veel af. Het laat me koud. Maar ik ben Katholiek gedoopt en daar blijven we bij. Dat is geen werk voor ons om uit te maken, wat de goeie en wat de verkeerde Bijbel is.”

De anderen lachten. Zo was het. Eén trok onverschillig z'n schouders op. Hij zat naast me.

„Heb jij ook je eigen Bijbel?” vroeg ik.

„Ik?” hij haalde weer z'n schouders op. „Ze kunnen allemaal gelijk van me krijgen. Ik geloof in niks.”

„Dat is niet veel.”

Hij haalde weer z'n schouders op. We werkten door, maar de ijveraar, die een getuige van Jehova bleek te zijn, liet mij niet schieten. Hij ratelde het ene betoog na het andere af. Niemand had nog lust om iets te zeggen.

Mechanisatie in dienst van de productie

In tegenstelling met de eerste ijzermijn waar ik gewerkt had waren hier de meeste porions jonge kerels van tussen de 25 en 30 jaar. Joviaal en kame-

raadschappelijk. De arbeiders hadden hen liever dan de oudere. Hun orders werden zonder meer volbracht, al hadden ze in ervaring niet altijd het gewenste overwicht. Op zekere dag nam een van hen, André, mij mee. Er zat vaart in zijn afdeling, waar de mechanisatie zeer ver doorgevoerd was. De pneumatische boren werden hier niet met de hand de rots in gedreven. Dat geschiedde automatisch vanuit ijzeren stellages. De arbeiders hadden slechts de boren te stellen en het proces te controleren. In vlot tempo werden zo maar liefst 36 gaten van enige meters diepte geboord, de boorstellages weggereden, de gaten met springstof geladen, door een elektrische leiding met elkaar verbonden, dan kwam André met een accu, die enige gangen verder werd opgesteld, de verbinding werd gelegd, alarm geblazen en met een donderend lawaai of hemel en aarde vergingen sprong de wand in een 36 voudige explosie uit elkaar. Amerikaanse scrapers en camions werkten de bergen erts snel weg en de boorinstallaties werden weer voor een nabije vrije wand opgesteld. Geen meter voor je kon je iets zien door de stof en de rook. Je kon de lucht wel kauwen. Maar geen denken aan, dat men mocht wachten tot de ventilatie dit alles had weggezogen. Tastend en schuifelend zocht ik mijn weg naar de plaats waar gearbeid werd. Nerveuze jongens, wier koplampen bijna uitgedoofd schenen in een modderdikke mist. Er werd niet veel gezegd. Het hoorde er bij. Je moest tonen, dat je een kerel was. Maar soms werd het de een en ander te machtig. Met vochtige ogen van opgekropte woede — werkelijk niet van de rook alleen — beet een kameraad me toe: „Ze moesten ze . . . die moordenaars . . .” Hij prutste aan z'n boormachine. Amper meester van zichzelf, richtte hij zich weer op, kwam voor me staan en schreeuwde: „Noem je dat modernisatie?” Hij draaide zich weer om alsof hij de situatie wilde laten zien. „Verrekken kunnen we, productie, geld, over een paar jaar zijn we foutu, naar de bliksem, maar ik ben nog pas 28 jaar.” Hij hilde bijna. Hij geneerde zich ineens, alsof hij zich gedragen had als een kleine jongen. Het was pijnlijk alsof iemand hem betrapt had op een zwakheid. Een ogenblik wist geen van zijn kameraden hoe zich te houden. Toen was het weer voorbij alsof er niets gebeurd was. Ik ging verder.

„De ventilatie is hier niet zo buitengewoon”, zei ik tegen André.

„Toch is ze goed en sterk”, antwoordde hij. „Binnen een kwartier, hoogstens binnen een half uur is de boel weer schoon.”

Maar dan staat weer een ander gedeelte in de rook.” „Men doet wat men kan om de ventilatie zo goed mogelijk te maken. Men is op het ogenblik juist weer bezig om een verbetering aan te brengen. Alles bij elkaar valt het nog wel mee.”

Dat suggereerden de arbeiders zichzelf ook. Zij waren zelfs trots op de geweldige prestaties die

geleverd werden. Zij hoorden tot een der modernste ijzermijnen. Als arbeider moest je je erin schikken het lief en leed hiervan te dragen. Intussen geloofde niemand, dat de modernisatie werd ingevoerd ten behoeve van de arbeiders.

Geloven de mensen hier nog wel?

Met een van mijn beste kameraden maakte ik een fietstocht.

Uitrustend langs de weg spraken wij over de mijn en over de sport.

„Is er eigenlijk wel een pastoor in het dorp?” vroeg ik plotseling.

„Hoe kom je daar nu ineens bij? Ja natuurlijk.”

„Ik heb hem nog nooit gezien.”

„O, een goeie man.”

„Hoe zit dat toch? Geloven de mensen hier eigenlijk nog wel?”

„Wat heb je?” zei hij verwonderd, „natuurlijk geloven ze.”

„Jij ook?”

„Ik? . . . Ik heb niets tegen de Kerk. Wat denk je van me?”

„Ik vraag het zo maar.”

„Ha, man, ik ben vroeger misdienaar geweest. Ik kon het goed met de pastoor vinden.”

„En nu?”

„Nu? Wat moet ik nu bij hem doen. Ik sta toch nog niet op het punt om te trouwen.”

„Nee.”

„Nou, wat wil je dan. Ik ga wel niet naar de Kerk, maar daarom zul je toch, hoop ik, niet denken, dat

ik niet katholiek ben. Ga jij wel naar de Kerk?”

„Ja.”

„Hier ook?”

„Ik ben tot nu toe nog nooit Zondags hier geweest.”

„Je kunt hier ook bezwaarlijk naar de Mis gaan.”

„Waarom?”

„Er gaat niemand. Alleen kinderen. Nou ja, toen ik klein was, ben ik ook gegaan. Daarna niet meer. Dat doet niemand. Alleen de directeur en een paar ingenieurs.”

„En als nu iedereen zou gaan?”

„Dan zou ik ook wel gaan.”

„Durf je niet alleen?”

„Loop jij dan zo graag met je zelf te koop?”

„Nee, maar er zijn mensen, die menen, dat de arbeiders tegenwoordig amper meer geloven.”

„Wie zegt dat?”

„Men.”

„Dat is zeker niet waar. Mon Dieu, ik heb er nooit op gelet, maar ik geloof, dat er niet veel zo zullen zijn.”

„Ik weet het niet.”

„Nou maar, als je blijft, moet je daar dan voor naar de Mis gaan? Ik ben gelukkig en daar ben ik God dankbaar voor. En als ik heel gelukkig ben, dan bid ik, Mon Dieu, maak alle mensen zo gelukkig als ik ben. Dat doe ik heel vaak.”

„En als je nu eens naar de Mis zou willen, zou je dan niet durven uit vrees voor anderen?”

„Wat wil je toch van me? Ik ben maar een gewone jongen.”

„Ik vraag zo maar wat. Je vindt het toch niet erg?”

„O nee, ga je gang.”

We fietsten terug en dronken samen een stevige borrel.

Geloof in „le bon Dieu”

In het zwembad raakte ik aan de praat met een mijnwerker.

Terwijl wij gemoedelijk converseerden begon de kerkklok te luiden.

„Wat is er aan de hand?” vroeg ik.

„Weet ik dat! Daar houd ik me niet mee op.”

„O, ben je niet Katholiek?”

„Moi?” Hij trok z'n schouders op. „Er zijn er die nog altijd cette machine là (hij wees met z'n duim in de richting van de kerk) willen laten voortbestaan. Waar dat goed voor is, weet ik niet. De directeur en zo . . . Och ja, dat is voor hun eigen veiligheid . . . en m'n vrouw, die gaat ook nog wel eens naar de kerk. Ik geloof, dat dat is uit angst.”

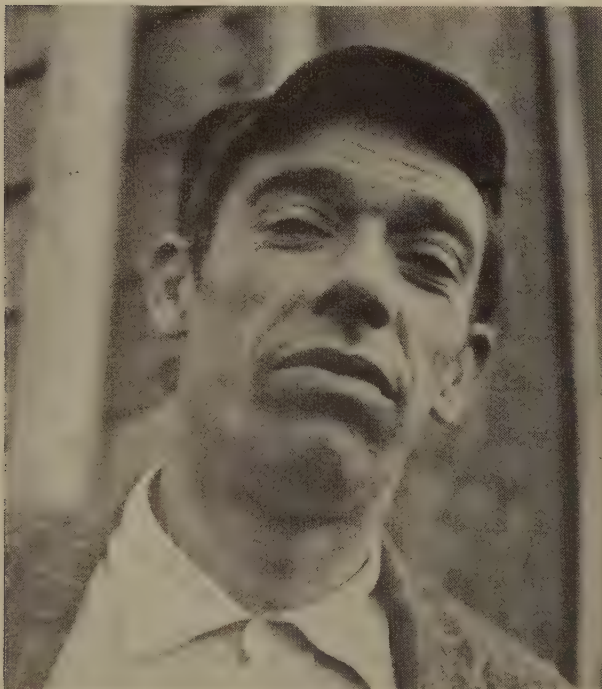
„Uit angst, voor wat?”

Hij haalde weer z'n schouders op „Moi, je ne crois pas.”

„Wat bedoel je daarmee?”

„Nou ja, ik geloof natuurlijk wel in „le bon Dieu” maar niet in cette machine là.”

„O.”

Toen dachten we een ogenblik dat de kerk werkelijk aan onze kant was. Maar dat was van korte duur.

„Waar is dat goed voor? Integendeel, ze zitten ons alleen maar dwars.”

„Bedoel je, dat de Kerk hier tegen de arbeiders is?” Hij haalde weer z'n schouders op. „Ze hebben zich één keer achter onze staking gesteld. Dat was goed. Toen dachten we een ogenblik, dat de Kerk werkelijk aan onze kant was. Maar dat was van korte duur. Het is al lang weer, zoals het altijd was... Nee...” Hij keek peinzend in de lucht.

Het geloof geeft aan het leven z'n diepste betekenis

Ik werkte eens met twee kameraden in het gevaarlijkste chantier van de mijn. Het plafond was te hoog om gecontroleerd en gezuiverd te worden van losrakende rotsplakken.

Tijdens het werk gebeurde er echter ondanks het gevaar niets bijzonders. Tegen het einde van de schicht kwamen wat kameraden uit naburige chantiers om gezamenlijk naar de trein te gaan. Raymond borg materiaal in de gereedschappenkist en ik stond bij de ingang van het chantier te praten met de jongens, die zojuist aangekomen waren. We keken toe, hoe Gui, onze geestige en sportieve houwer, de slang van zijn boor oprolde en nog wat gereedschappen bij elkaar raapte. Plotseling stonden wij allemaal als aan de grond genageld. Een fractie van een ogenblik was het doodstil, er bewoog iets aan het plafond, er werd geschreeuwd en krakend donderde een geweldig blok naar beneden, precies op de plaats waar Gui... gestaan had. Hij had tegelijk met ons het gevaar gemerkt — alles had zich in een seconde afgespeeld — en was opzij gesprongen, tegen de wand aan. Zijn lamp was uit. Hij stak hem weer aan, hief hem op om het gat in het plafond bij te lichten en ging toen onverstoorde verder met het bijeenrapen van z'n spullen.

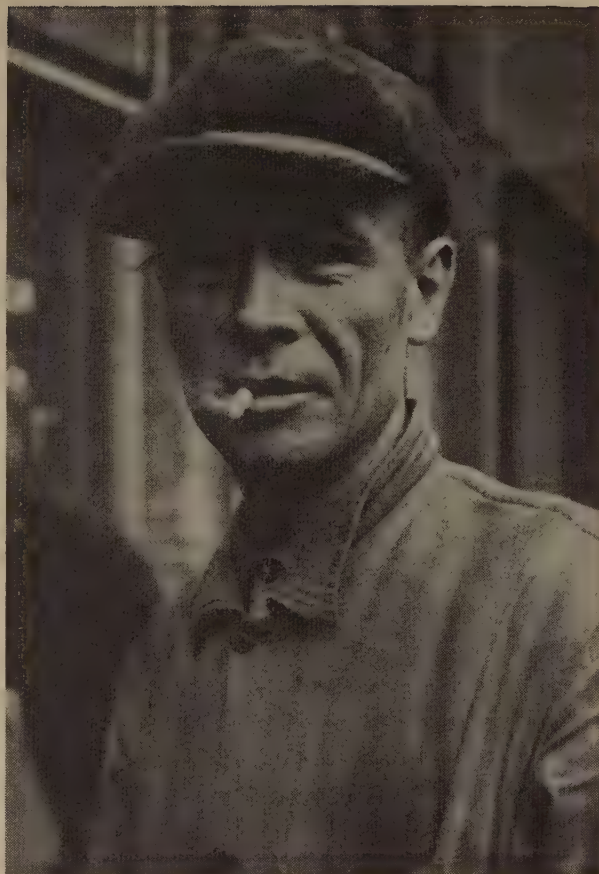
„C'est toujours toi!” riep een van zijn kameraden hoofdschuddend.

„Je mag van geluk spreken.”

„Oh oui”, zei Gui simpel. Hij lachte een beetje. „Je n'ai pas peur de mourir.” Hij laadde de slang op z'n schouders. „Niet, dat ik graag doodga. Ik heb vrouw en kinderen. Maar als het mijn tijd is. Si le bon Dieu le veut... ik zeg maar, mon Dieu, que Votre Volonté soit faite. Hij zal wel voor mijn vrouw en kinderen zorgen.”

Was het een monoloog of had hij het tegen ons? Niemand maakte een aanmerking, alsof zijn verklaring de meest logische en de meest vanzelfsprekende was. Hij kwam uit de bruine schemering van de grot naar ons toe en de terugtocht begon. Ik liep naast hem. De eerste paar minuten werd geen woord gezegd. Dan vroeg hij me plotseling: „Tu es croyant?” Ik schrok op van die plotselinge vraag. „Oui.”

Het was weer stil. Het water in de greppel naast ons kabbelde z'n eigen taal. We sjokten voort in het

Een mooie, vuilbruine, glimlachende kop

schemerduister met voor ons de lichtjes van onze kameraden.

„Très, très croyant?”

Hij keek me van opzij aan. Een mooie, vuil bruine, glimlachende kop, waarvan het profiel mysterieus getekend werd. Door onze vlammetjes of door de vraag? Ik voelde iets pijnlijks in me, toen ik antwoordde: „J'espère croire suffisamment.”

„Moi, je suis très, très croyant”, zei hij ernstig.

„C'est la foi, qui donne le sens à la vie”, zei ik. Hij keek me weer een ogenblik aan en mompelde in zich zelf. „Très exact, c'est la foi qui donne le sens à la vie.”

We spraken verder geen woord meer. In de trein en in de schacht was het zoals altijd, veel gedrang.

Traditioneel Katholicisme

Alvorens deze tweede ijzermijn, waar ik gewerkt had, te verlaten, bezocht ik de pastoor van het dorp, een man van rondom de veertig, om mijn indrukken met de zijne te confronteren.

„Hoe zit het hier eigenlijk met het practiseren van de mensen? Ik heb de indruk, dat dat niet zo bijzonder is,” begon ik.

„Niet bijzonder, dat is zacht uitgedrukt. Van de arbeiders practiseert zo goed als niemand.”

„Laten de mensen hier hun kinderen nog dopen?”

„O ja, allemaal. Ze trouwen ook nog allemaal voor de Kerk en sterven christelijk af. Maar verder zie je ze bijna niet. Zolang ik hier ben, heb ik echter nog maar drie gevallen meegemaakt van mensen, die bij hun sterven niets meer met de Kerk te maken wilden hebben. Twee daarvan waren getuigen van Jehova en een was communist.”

„Meent u, dat het dopen, trouwen en kerkelijk afsterven alleen maar familietraditie is of ook nog werkelijk geloof?”

„Wat zal ik u zeggen? Ik geloof, dat het niet alleen traditie is. Maar het is voor mij zo moeilijk te beoordelen. Het dagelijkse godsdienstige bewustzijn van de mensen ontgaat me. Als ik met hen te doen heb, zijn ze vriendelijk, maar het blijft bij een amicaal praatje. Niet practiseren is de gewoonste zaak van de wereld evenals Katholiek zijn. Als ik daar inbreuk op maak, zal ik niet veel bereiken. De druk van de gemeenschap weerhoudt hen ervan uit de toon te vallen. Het enige, dat ik erdoor zal bereiken, is dan misschien, dat ze me nog meer zullen vermijden, dat ze me niet eens meer met hen zullen laten praten.”

„Persoonlijk ben ik van mening, dat in het traditionele Katholicisme niet alle persoonlijk geloof geheel afwezig is.”

„Het doet me goed, dat u dat zegt. Ik geloof het eigenlijk ook. Maar het is voor mij moeilijk uit te maken, of ik dat geloof omdat ik het hoop.”

„Is u niet een beetje bang voor uw mensen?”

„Hoezo?”

„In zover ik de arbeiderswereld heb leren kennen, heb ik de indruk, dat de mensen de waarheid niet vermijden. Zij zijn eenvoudig en geven zich gewonnen voor wat hen overtuigt. Maar zij worden moeilijk van iets overtuigd, dat niet ingrijpt in hun leven. De moeilijkheid is, hun duidelijk te maken hoe de godsdienst zin geeft aan hun bestaan. Heel veel bijkomstige dingen zullen daarbij moeten komen te vallen, maar het wezenlijke van het Katholicisme zal in staat zijn hen te boeien, ook zo, dat zij het zullen beleven. Ze zijn niet ongodsdienstig, alleen een beetje te veel op hun eigen manier godsdienstig. Er is een behoefte naar ongecompliceerd leven en zij menen, dat de gedetailleerde kerkelijke voorschriften het eigenlijke leven verstikken. Dat m.a.w. het practiseren het leven maakt tot iets, dat God niet kan willen, tot mensenwerk en ze zijn te zeer gevormd om hierbij onderscheid te maken tussen het wezenlijke en het bijkomstige.”

„Tja . . .”, zei hij triest, „heeft u in de mijn nog sporen van godsdienstigheid ontdekt?”

„Zeer zeker, zelfs, wanneer ik het eerste ogenblik meende met heidenen te doen te hebben. Het is in wezen goed volk. Ik houd van hen.”

„Ik ook. Maar wat kan ik doen? Ik heb al alle traditionele obstakels weggenomen. Ik vraag geen geld, ik vraag geen bankenpacht — ze komen overigens toch niet — bij sterven en trouwen vraag ik

zelfs geen misstipendium. Bij die gelegenheden zijn ze gewoon, dat zij iedereen moeten betalen. Dan komen zij ook met mij afrekenen. Als ik hun dan zeg, dat zij alleen maar de bloemen op het altaar hoeven te betalen, als zij dat kunnen, zijn zij verbaasd en geven zij meer. Zij zijn heel menselijk, maar verder kom ik niet.”

„Dat begrijp ik niet. Ik heb prachtige knapen in de mijn leren kennen, met een geloof, dat bergen kan verzetten. Zou over hen heen niets te bereiken zijn? Toen ik hen had leren kennen, stond ik erover verbaasd, dat geen enkele apostolische activiteit in de mijn werd uitgeoefend.”

Culturele vorming

Een ingenieur arrangeerde een ontmoeting met de directeur-generaal van een groep ijzermijnen waarbij het gesprek, dat over vele aspecten van het mijnwerkersleven ging, tenslotte terecht kwam op de geestelijke behoeften van de arbeiderswereld.

„Er wordt niet genoeg voor de culturele ontwikkeling van de arbeiders gedaan. In de vorige mijn waar ik gewerkt heb, heb ik ervaren, hoe materiële factoren de arbeiderswereld neerdrukten. Hier leven de arbeiders in een uitzonderlijke materiële welstand. Maar hier heb ik ook gemerkt, dat de cultuur van de arbeiders niet alleen van materiële factoren afhangt. Ze hebben mooie huizen, een mooi dorp, een mooie mijn, een zwembad, een salle de réunions, die met Parijs kan wedijveren, sportterreinen, er wordt gejaagd, gekegeld, gevoetbald, getennist . . . maar wat ontbreekt, is de culture de l'esprit. Deze is ook het moeilijkste te bereiken. Wanneer alleen de materiële aspecten van het leven verzorgd worden krijgt men een would-be cultuur. En daarmee is arrogantie gegeven. Ik geloof, dat een prêtre ouvrier dat nog het beste zou kunnen merken. In mijn eerste arbeidsmilieu zouden, naar mijn mening, de arbeiders voor zijn activiteit en zijn aanwezigheid in hun midden open staan, hier in deze mijn niet, of althans veel, veel minder. Ik heb de indruk, dat hier de mensen zich beledigd zouden voelen als een priester ging werken en leven zoals zijzelf. Zij zouden, geloof ik, hem zien als iemand die „medelijden” met hen heeft, die hun de helpende hand zou komen reiken, hun iets zou komen brengen wat hun „ontbrak”. Welnu, zij hebben geen medelijden nodig, want zij zijn mans genoeg voor zich zelf op te komen, wanneer dat nodig is en hun „ontbreekt” niets, wat zij zich zelf niet kunnen verschaffen. De religie in z'n gecompliceerde verschijningsvorm hebben zij niet nodig, daar zijn zij over heen. Zij zouden een prêtre ouvrier zien als iemand, die zich iets „verbeeldt”. Zij zouden hem niet „nemen”, of misschien slechts na zeer, zeer lange tijd, wanneer het hun duidelijk wordt, dat het toch niet zo'n kwaai kerel is, dat hij veel respect voor hen heeft en dat hij erg verstandig is. Nee, wat hun

ontbreekt, dat verschaffen zij zich zelf. Jongens met een levendige geest ontwikkelen zichzelf, autodidactisch. Maar deze geestelijke cultuur wordt op deze wijze nooit zo samenhangend als de materiële cultuur welke hun ten deel gevallen is. De oplossing zou hier misschien zijn, dat de jongens op de mijnschool niet slechts een technische vorming krijgen maar ook een culturele en dat deze culturele vorming niet slechts bestaat in alle mogelijke weetjes maar ook in het bijbrengen van een levensbeschouwing, die afgestemd is op hun levenswijze. Het inlassen van godsdienstonderricht op de mijnschool en een zich daaruit ontwikkelend voortdurend contact van de geestelijkheid met het volk — hierbij gebruik makend van militante en geestelijk gevormde Katholieken — zal echter, ondanks een aanvankelijke scepsis, dan pas inslaan, wanneer dit onderricht en dit contact aansluiten op de levensvragen van deze mensen, wanneer zij de persoonlijke verantwoordelijkheid der mensen respecteren en niet ontaarden in een geestelijk paternalisme, dat al hun doen en laten codificeert en tot in details wil regelen. Dan zullen de mensen gelukkig zijn in hun godsdienst, dan zal dit onderricht ook aansluiten bij de godsdienstigheid, die zij reeds bezitten. Men moet er begrip voor hebben, dat de beweging van onze tijd een terugkeer is naar de oerwaarden van het leven en van de godsdienst. Men moet de mensen duidelijk maken, hoe het leven en de godsdienst samenhangen. Daarmee zal hun ook duidelijk worden, wat wezenlijk en wat bijkomstig is. En men moet aan hen zelf overlaten volgens hun overtuiging te handelen in trouw aan God en in persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel.”

Het diner had lang geduurd. De directeur had zitten luisteren met een ingetogenheid, alsof hij op recollectie was. Tijdens het gesprek had ik nog eens er op aangedrongen „Zegt u mij toch in Godsnaam wat mijn inzichten kan vervolledigen!” Maar ik kreeg slechts te horen: „Het is goed voor ons ons te realiseren, wat u zegt. Wij ingenieurs houden ons gewoonlijk slechts bezig met onze concrete taak en deze is een technische. Wij denken er vaak, helaas, te uitsluitend aan, dat de machines functionneren, zoals wij willen en dat ze opbrengen, wat we van hen verwachten. We zien de arbeider als een schakel in dit economisch proces. Hun leven gaat voor ons zijn eigen gang, zoals ook ons eigen leven dat doet en als er een conflict komt zien we de eindjes weer aan elkaar te knopen volgens een diplomatie, welke door het moment vereist wordt.”

PRÊTRES OUVRIERS TE MARSEILLE

In de havenbuurt van Marseille zag het er armelijk uit. Na enig zoeken vond ik het huis, waar de prêtres-ouvriers woonden. Er stond een grote kerk

langs de straat. Daar in de buurt moest het zijn. De kerk was al een jaar of vijftig oud en ernaast stond een stevig huis, dat mij de pastorie leek. Maar het bleek, dat er geen geestelijken meer in woonden. Die hadden hun nederzetting onder het volk opgeslagen. Schuin tegenover de kerk was een slop. Daar moest ik zijn, werd mij verteld. Het slopje liep uit

Het slopje liep uit op een kleine open ruimte, aan drie kanten omringd door huizen

op een kleine open ruimte, aan drie kanten omringd door huizen en aan een kant door een muur met een gat erin, waardoor je in een andere straat kon komen. Het kwam mij voor, dat de een-verdiepingshuisjes, die er barakachtig uitzagen, door de bewoners zelf waren opgetrokken. Het was een primitief en vervallen geheel. Hier moest ergens Père Loew wonen. Ik informeerde nog eens. Père Loew? Ja, Jacques en Max wonen daar, maar ze zijn niet thuis.

Het is moeilijk het geval te beschrijven, waar naar gewezen werd. Een primitieve stenen een-verdiepingswoning, een dubbele vervelozende deur als van een garage of werkplaats, voor twee derden van glas van verschillende kwaliteit. Je kon naar binnen kijken. De ruimte van een kleine werkplaats. Ik zocht te vergeefs naar zoiets als een bel, maar iemand binnen had mij al opgemerkt en deed de deur open. Er stond een jongeman voor me, klaarblijkelijk een arbeider, een heel gewone jongen. Maar hij had toch ook iets beschaafds over zich. Iets heel typisch,

waardoor je onmiddellijk kon zien, dat zijn geestelijke achtergrond niet die van een gewone arbeider was. „Woont Pater Loew hier?”
 „Ja, maar hij is op het ogenblik aan het werk. Père Max ook. Kan ik u misschien helpen?”
 Ik stelde me voor.
 „Ik ben nog maar theologant en maak hier op het ogenblik een paar maanden stage,” zei de knaap tegenover mij.
 „Zou het mogelijk zijn hier het leven een paar dagen mee te maken?”
 „O natuurlijk. Er is plaats voor drie man en een van de paters is juist dezer dagen vertrokken. Ik zelf slaap niet hier maar achter de kerk bij de sacristie. Maak het u gemakkelijk. Père Max zal om een uur of vijf wel komen. Ik zal hem wel waarschuwen, want ik moet nu weg en kom hem voorbij.”
 Hij ging mij door een kleine tussenruimte, waar een telefoon hing, voor naar het slaap- en studeervertrek van de geestelijken. Drie vervelozige tafels met papieren en boeken beladen. Drie bedden, zo armoedig als ik ze nog nooit had gezien. Een rommelig geheel van oude lappen. Het vertrekje was laag, zoals het hele huis. Alle wanden waren ingenomen door boekenrekken. Ik had spoedig opgemerkt, dat hun bibliotheek „bij” was.
 „Doet u net of u thuis bent. U kunt misschien hier wat lezen tot ze thuis komen.”
 „Dank je. Ik vermaak me wel. Ik heb nog het een en ander te schrijven en zo.”
 „Prachtig. Dan zien we elkaar straks wel weer.” Hij vertrok.
 Ik vond het toch wel een beetje vrijpostig om in dit vertrek met al die paperassen op tafel te blijven en ging naar het eerste vertrek bij de ingang terug. Een gootsteen, een gasfornuis, een lange houten tafel met wat houten stoelen. Ik zette me aan het schrijven. Er keken een paar straatbengels door de ruiten van de deur. Ze kwamen binnen, taxeerden me en vroegen toen „Wie is u?” Alsof ik in hun huis was gaan zitten zonder hen verlof te vragen. Ik keek ze lachend aan en zei niets. Ze kwamen bij me staan:
 „Wat is u aan het doen?”
 „Aan het schrijven.”
 „Is Max er niet?”
 „Nee.”
 „O.” Weg waren ze weer.
 Er kwam een jonge vrouw binnen. Ze groette en ging zonder verder nog een woord aan mij te verspreken telefoneren.
 Er kwam een jonge kerel. „Is Max d'r?”
 „Nee.”
 „Waar is hij dan?”
 „Weet ik niet.”
 „O.” Hij slungelde weer weg.
 Twee andere jonge kerels kwamen telefoneren. Ze zeiden alleen „Bonjour”. Zo ging het door. Het was er vrije inloop en vrij gebruik van de telefoon.

Ik ging tenslotte toch maar weer in het andere vertrek zitten. Maar ook daar kwam men vragen of Max er was.
 Tenslotte kwam Max. We maakten kennis met elkaar. Natuurlijk kon ik blijven. Of ik geen honger had? Nee. Hij scharrelde rustig in wat paperassen en deed alsof ik al lange tijd bij hen woonde. Het was een man van ongeveer 35 met een intelligent gezicht en bijna ingetogen bewegingen.
 „Pater Loew komt om zes uur. Hij werkt bij de dokken. Ik zelf werk hier in de buurt om bij de hand te zijn als er wat gebeurt.”
 Er kwamen weer een paar mannen binnen: „Max, kom 'ns even. Wij zijn met de elektrische leiding bezig en krijgen het niet klaar.” Hij ging. Om ongeveer zes uur kwam Pater Loew. Jacques noemden ze hem. Ik schatte hem op 45. Hij dronk haastig een glas melk en verontschuldigde zich, dat hij weer onmiddellijk weg moest.
 „U bent van harte welkom. Wij kunnen u echter niet veel bijzonders aanbieden. U zou bijvoorbeeld hier kunnen slapen.” Hij ging mij voor naar het vertrekje van de telefoon. „Verder zult u ons niet veel zien, maar zo tussen de bedrijven door zullen we hopelijk nog een paar minuten vinden om wat met elkaar te praten. Om zeven uur is het Mis en daarvoor moet ik nog een paar bezoeken maken. U doet maar wat u wilt.”
 „Houdt u dat vol, dat gesjouw de hele dag?” vroeg ik.
 „Waarom niet? Ons werk is vrij eenvoudig. We delen het leven van de mensen rondom ons en hopen een simpele getuigenis van Christus in hun midden te zijn. Tot straks.” Weg was hij.
 Ik begreep, dat ik deze dagen niet veel meer kon doen dan een beetje toekijken.
De mis der paupers
 Om zeven uur stak ik de straat over om de Mis bij te wonen. Het was reeds donker. Ik was de enige, die de kerk binnenging en ik verwachtte, dat zij wel zo goed als leeg zou zijn. Het was een gewone door de weekse dag. Ik werd echter verrast door het tegenovergestelde. De kerk was goed bezet en zelfs met allerhand slag volk, mannen en vrouwen, jongens en meisjes. Op het priesterkoor was voor het vroegere altaar een nieuwe tafelaltaar aangebracht, waar de priester zou lezen met zijn gezicht naar het volk. De wanden waren beschilderd met taferelen uit het arbeidersleven in christelijke zin. En het was doodstil. De mensen wachtten eerbiedig op de priester, die komen zou. Ik kwam onder de indruk van een zo ongewoon schouwspel in een pauperbuurt van Marseille op een doodgewone dag en bleef achterin staan. Daar kwam Pater Loew ingetogen in een wit gothisch kasuifel. Hij was alleen, zonder acolyth. Er waren jongens en jongemannen genoeg in de kerk maar niemand stond op om te helpen. Zou ik

gaan? Ik wachtte nog wat. Hij prepareerde de kelk voor de Mis volgens Dominikaanse ritus. Nog steeds geen acolyth. Dan zou ik hem maar dienen. Ik ging naar voren en knielde achter hem, ook met mijn gezicht naar het volk. Maar in plaats van met de voetgebeden te beginnen hield hij eerst nog een klein toespraakje tot het volk. Het ging over de heilige van de dag. Het waren wijze woorden, ex corde gesproken tot een gemeenschap van vrienden en lotsverbondenen. Dat deed hij zo dagelijks. Ik zat geduldig op mijn knieën te wachten tot hij klaar zou zijn. Toen opeens als slot: „Ik ben tenslotte blij een gast in ons midden te begroeten, die enige dagen bij ons zal zijn. Een professor uit Rome, die tevens ook als arbeider leeft en werkt, voor zover hem dat mogelijk is.” Ik schrok er van. Waar was dat goed voor?

Toen begon de Mis. Het werd mij duidelijk, dat ik als misdienaar volkomen overbodig was, want de voetgebeden werden in het Frans gezegd en heel de kerk antwoordde. Er werd niet gedirigeerd om in de maat te blijven, de gebeden werden niet aarzeland of onwennig gezegd. Het was een levende gemeenschap rondom een mysterie, dat zich voltrekken ging. De korte gebeden over en weer waren ineens krachtig en doordringend! Het was alsof ik bij een intieme bijeenkomst was der eerste Christenen. Het was ook alsof ik op geestelijke wijze opnieuw gedoopt werd, zo kwam ik onder de indruk. Er was niet aan te ontkomen. De priester, die een der hunnen was, die iedereen Jacques noemde, kuste het altaar, bad stil de Introitus voor zichzelf en sprak met aandrang „Dieu, Père, ayez pitié de nous.” Het antwoord kwam niet statig als een ingestudeerde rol maar werkelijk als een roep van het volk „Dieu, Père, ayez pitié de nous.”

Dieu, Fils, ayez pitié de nous.

Dieu, Esprit d'amour, ayez pitié de nous.

Ik wist niet, dat een groot deel van de Mis in het Frans gezegd zou worden. Het overweldigde me. De Gloria werd gezamenlijk gebeden. Jacques — hoe moet ik hem anders noemen? — deed niet teatraal. Hij was sober, beheerst en ingetogen. Met de gestie van een gave sprak hij ernstig „Le Seigneur Jésus soit avec vous”. En zijn kameraden wensten hem hetzelfde toe. Zo ging het verder. Slechts de offerande en de canon werden in stilte gebeden. Het enige wat ik te doen kreeg was de ampullen aan te reiken. Bijna alle aanwezigen gingen te Communie, nadat ze gezamenlijk het confiteor gebeden hadden. Wat moest ik van dit alles denken? Was zich in deze rauwe arbeidersbuurt een geestelijk reveil aan het voltrekken, dat vele oude, goede parochies zou kunnen beschamen? Of was ook dit slechts een kerkelijke vroomheid, een kleine oase van geestelijk leven, waarvan men in de rest van de dag niets meer zou bespeuren? Dat was toch moeilijk aan te nemen. Deze mensen moesten toch minstens

zoveel overtuiging en moed hebben om zich gedurende de dag te handhaven, opdat zij zo devoot tijdens het H. Misoffer het Lichaam van Christus zouden kunnen ontvangen.

Ik gaf Pater Loew mijn verwondering te kennen over hetgeen ik in deze avondplechtigheid had meegemaakt.

„We mogen God dankbaar zijn, maar u moet zich geen illusies maken. Deze mensen vormen maar een heel kleine groep in onze parochie. Ook 's Zondags komen we nog niet aan 10%.”

„Goed, maar deze kleine groep lijkt mij toch een bijzonder gehalte te hebben.”

Hij glimlachte. Ik zou spoedig merken, dat hij zeer radikaal was in zijn eisen omtrent de beleving van het Christendom.

„Waarom heeft u deze mensen eigenlijk verteld, wie ik was?” vroeg ik.

„Ik vermijd zoveel mogelijk de indruk, die zich bij onze mensen vastzet, dat wij een apart soort priesters zijn. Wij hebben hun vertrouwen en afhankelijkheid, omdat wij leven en werken zoals zij. Alles wat wij doen is door iedereen controleerbaar. We horen tot hun gemeenschap. Daarom moest ik verklaren wat u voor iemand is. Ik heb dit zo publiekelijk gezegd om een verkeerd denkbeeld bij deze mensen weg te werken. Ze zijn geneigd te denken, dat de andere priesters, de bisschoppen en Rome aan de kant van de burgers en van het kapitaal staan. Daarom benut ik iedere gelegenheid om aan te tonen, dat dit niet juist is.”

Parochie-gemeenschap

Max maakte het eten klaar. We aten gezamenlijk. Ik merkte, dat het private leven van deze priesters tot een minimum was gereduceerd. Iedereen, die er zin in had, kon binnen komen zonder kloppen en een praatje beginnen. En als iemand een van de geestelijken persoonlijk wilde spreken, verdwenen zij in het telefoonkamertje. Het was een onophoudelijk komen en gaan. Men kwam bij ons aan tafel zitten. Wij aten o.a. gepofte kastanjes en alle aanwezigen knabbelden gezellig mee. Een jonge kerel had nog een stuk meloen. Die zou hij gaan halen. En ook die werd verdeeld. Men rookte elkanders cigarettens.

Kortom men was onder ons in groot verband. Een oud moedertje kwam een Mis bestellen. De intentie werd genoteerd, ook het uur waarop de Mis gelezen zou worden. Men vroeg geen stipendium. Er was geen plaatsengeld. Ook trouwen en begraven was gratis. De geestelijken leefden van wat zij zelf verdienden. De hele buurt kon gebruik maken van de telefoon. Alleen stond op een briefje bij het apparaat aangegeven, dat men de kosten zelf moest betalen en in de bus bij het toestel moest deponeren. Men maakte daar geen misbruik van. Steeds klopte de rekening. De hele dag was het huis voor ieder

toegankelijk, ook als er niemand was. Er werd niet gestolen.

De paters hadden de handen vol. Zij hadden een stuk grond, dat van ouds tot de kerk behoorde, disponibel gesteld voor het bouwen van huizen. Die werden door deze mensen zelf opgetrokken en de pastoor met zijn kapelaan hielpen mee, voor zover het hun mogelijk was. Langzaam, heel langzaam was het Christendom een zeer authentieke werkelijkheid voor deze mensen geworden. Het werd weer opnieuw werkelijkheid vanuit het leven. Jacques en Max waren mensen zoals zij. Men sprak elkaar aan met je en jou. Maar ze hadden een spontaan gegroeid geestelijk overwicht, geheel en al geworteld in deze gemeenschap.

Onkerkelijkheid

„Hoe staat het eigenlijk met het Katholicisme in Marseille?” vroeg ik Pater Loew.

„Treurig”, antwoordde hij. Maar ik vond hem wel wat streng in zijn criteria. „Laten de mensen hier hun kinderen nog dopen? Willen zij nog katholiek zijn?”

„Ja, dat wel. Maar wat heeft dat te betekenen? Katholiek zijn betekent hier niets anders als behoren tot de Latijnse volkeren. Katholiek zijn is het zelfde als Mediterraneër zijn. Alleen traditie, geen geloof.” Dat wilde er bij mij niet in. Zouden gewone mensen katholiek willen zijn om zich daardoor van andere volkeren te onderscheiden? Het ligt toch helemaal buiten hun gedachtensfeer om te denken in internationale verhoudingen, waarbinnen zij zelf een positie moeten innemen. Wie van deze mensen zou zich Latijn voelen of Mediterraneër? Ik kon begrijpen, dat ze hun kinderen lieten dopen, omdat ze niet anders wisten of dat hoorde zo. Toegegeven, dat het doopsel een band is met hun omgeving, het blijft toch nog altijd een godsdienstige handeling onderscheiden van louter burgerlijke formaliteiten. Men wil ook nog kerkelijk trouwen en kerkelijk begraven worden. Maar dit alles zegt volgens Pater Loew niets, omdat het leven van de mensen niet beantwoordt aan de inhoud van het geloof. Een voorbeeld. „Een jongen en een meisje komen bij me om te trouwen voor de kerk. Zij geloven aan God noch gebod.”

„Hoe wist u dat?”

„Ik kende hen omdat ze hier in de buurt wonen. Ik had nog nooit iets van godsdienstigheid bij hen gemerkt. Zij leefden alsof God niet bestond. In de kerk kwamen ze nooit. Hij was bovendien actief communist en van haar wist ik zeker, dat ze van de Kerk niets moest hebben. Wat voor zin heeft het zo'n stel voor de Kerk te trouwen? Maar wee je gebeente, wanneer je hun dat weigert. Dan is het mis.”

„Waarom is het dan mis?”

„Omdat men nu eenmaal gewoon is voor de Kerk te trouwen, meer niet.”

„En maken ze daar zo'n spektakel om?”

„Spektakel? Je kunt hier af en toe wat beleven. Ik weiger de sacramenten, als ik geen garantie van een katholiek leven heb. Enfin, de jongen kwam bij me om te zeggen, dat hij wilde trouwen. Ik heb hem gevraagd waarom hij dat mij kwam zeggen. „Omdat ik katholiek ben”, zei hij. Daar heb ik nog nooit iets van gemerkt, antwoordde ik. Hij was woedend. Maar ze krijgen me zo gauw niet klein. Wat heeft het voor zin voor de Kerk te trouwen, als je toch niet volgens je geloof leeft? En dan, ik kan je niet eens trouwen, zolang je actief communist bent. Daar begreep hij niets van. Het is moeilijk dat de mensen duidelijk te maken. De partij vaarwel zeggen, deed hij in ieder geval niet. Nou ja, dan zijn we uitgepraat, zei ik. Daarenboven, wat wil je nu eigenlijk voor een comédie? Je meisje gelooft in God noch gebod. De jongen was er kapot van. Het is hard, maar wat wil je? Het geloof is toch geen loutere formaliteit? De volgende dag kreeg ik het met z'n vader aan de stok bij de dokken. Wat ik mankeerde om zijn jongen zo te behandelen? De jongen zelf kwam nog eens. Ik moest weigeren tot het bittere eind. Ze zijn burgerlijk getrouwd. Toen het eerste kind kwam, kregen we weer eens dezelfde scène. Bij het werk kwam de vader 's morgens triomfantelijk op me toe. Mijn jongen heeft een zoon. Het zal een doopje voor je worden. Hoezo? Nou ja, doop je het kind of doop je het niet? Ik denk er niet aan.

De jongen kwam. Het kind moest gedoopt worden. Denk je dat dat zo maar gaat? vroeg ik hem. Zie je dat kind dan ook al voor een communist aan? Nee, maar toch doop ik het niet. Omdat ik z'n vader ben? Ja. Wat ik voor een priester was, die een Katholiek niet wilde trouwen en een kind niet wilde dopen? Ik zou het best willen dopen, als jij het niet zou moeten opvoeden. Het doopsel brengt consequenties met zich mee. Als er geen garanties zijn, dat een kind katholiek opgevoed wordt en dat het voor z'n geloof zal opkomen, doop ik het niet. Welnu, als dit kind moet worden zoals jij, kan ik het niet dopen. Ben ik dan niet Katholiek? Ben je dan wel eens ooit voor je geloof opgekomen? Het sloeg in. Het werd hem duidelijk, dat hij zich nog nooit gerealiseerd had, welke verplichtingen zijn eigen doopsel voor hem meebrachten. De geboorte van het kind werd de bekering van hen beiden. Hij zei z'n partij vaarwel, ze trouwden kerkelijk en het kind werd gedoopt.”

Alles goed en wel, dacht ik bij me zelf, maar het is mij helemaal niet duidelijk, dat de wens van deze jongen om voor de Kerk te trouwen en zijn kind te laten dopen een loutere formaliteit was vòòr de bekering.

NATURISME AAN DE MIDDELLANDSE ZEE

In Duitsland was ik in aanraking gekomen met een der voormannen van het naturisme en nudisme. Het georganiseerde verband, waarin dit bedreven werd,

was mij tot dan toe onbekend. Wel had ik tijdens het Hitlerregime gehoord, dat de nieuwe rassentheorieën gepaard gingen met nudisme en sexuele vrijbuitelij, wat van Christelijke zijde als een schrikbarende morele laagstand werd gebrandmerkt en als het reinste moderne heidendom werd beschouwd. Toen ik de eerste tijdschriften van de vereniging van Freikörperkultur in handen kreeg, dacht ik dat deze organisatie een voortzetting was van dit Nazi-Germanisme. Voor zover zij geen moderne heidenen in zich bevatte was zij wellicht een agglomeratie van neurotici, exhibitionisten etc. De jongeman, met wie ik te doen kreeg, ontkende dit echter. De F.K.K. was onafhankelijk van de rassentheorieën der Hitlertijd ontstaan en stond, ondanks een zekere beïnvloeding tijdens het Nazi-regime, in het geheel geen modern heidendom of Germanisme voor. De Duitse F.K.K.ers zijn bovendien zeer kieskeurig in het aannemen van nieuwe leden voor hun vereniging. Aan de eigenlijke opname gaat de proeftijd van een jaar vooraf, waarin sexueel of moreel niet zuiver voelende kandidaten onverbiddeijk verwijderd worden. Hun clubs zijn wettelijk erkend en het werd mij duidelijk, dat hun mentaliteit zeker niet zonder meer immoreel is.

Men laat ieder vrij in zijn persoonlijke levensbeschouwing.

In de omgeving van bijna alle grote steden van West Duitsland hebben de F.K.K.-clubs hun Gelände, afgesloten private terreinen, waar zij in klassieke naaktheid sport bedrijven of zonnebaden nemen. Hun tijdschriften staan het nudisme voor, niet als iets wat in het dagelijkse leven te pas en te onpas gepractiseerd moet worden maar als onbevangenheid ten opzichte van het menselijk lichaam in het private leven en bij gemeenschappelijke sportbeoefening.

Ofschoon hun verenigingen officieel erkend zijn, moeten zij over het algemeen hun practijken op afgesloten, private gebieden uitoefenen, omdat de wet het publieke integrale nudisme verbiedt. Deze wet werd ook door Hitler niet opgeheven.

De Duitse F.K.K. huldigt bovendien een vegetarische en anti-alcoholische gezondheidscultuur.

Men schat het aantal niet georganiseerde F.K.K. beoefenaars in Duitsland op 200.000, maar hun tijdschriften beslaan een publiek dat veel groter is. Aangezien de publieke opinie en ook vele geestelijken menen, dat nudisme onafscheidelijk verbonden is met sexuele vrijbuitelij, meent men tegen hun geschriften als Schmutz- en Schundliteratuur te moeten ageren. De F.K.K. leden wren zich echter verbeteren. Zij beweren zelf tegen Schmutz en Schund te strijden en tegen het morele verval van het volk en wel op een wijze, die volgens hen de meest effectieve is.

Naturisme en godsdienst

Ook in Frankrijk leerde ik deze beweging kennen

onder de naam naturisme. Evenmin als in Duitsland was hier van sexuele libertinage sprake, wat men overigens van deze beweging moge denken.

Op een der eilanden langs de Côte d'Azur, dat geheel voor naturisten gereserveerd was, bleek op een zeer merkwaardige wijze hoezeer door velen deze lichamelijke onbevangenheid geenszins in strijd wordt gezien met het christendom.

In een der restaurants hing een lijst, waarop men kon intekenen om te komen tot de bouw van een kerk op het eiland. Ik las een hele rits handtekeningen. Ik zou dergelijke lijsten nog meer op het eiland aantreffen.

Hoe zou een pastoor zich hier voelen temidden van zijn gelovigen, vroeg ik me af. Het zou hem in de hitte van de zomer wel warm worden temidden van zoveel lui, die niets of bijna niets aan hadden. Zou wel überhaupt een pastoor voor dit soort mensen gevonden worden en zou er wel een bisschop zijn die de geestelijke belangen van deze mensen zou willen behartigen? Misschien zou het kunnen volstaan, dat hier Zondags iemand de Mis kwam lezen.

Sluit het Heilige het naakte uit? Dat was een vraag, welke mij in die dagen bezig hield. Ik kon geen theologische gronden vinden om dat aan te nemen. Hoogstens psychologische, die m.i. niet van algemene gelding waren.

Naakt ben ik uit de moederschoot voortgekomen en naakt zal ik tot de aarde wederkeren, wordt ergens in het boek Job gezegd. Maar is de kleding door God verordend voor de tijd, die daar tussen ligt? Tussen de zomerhuisjes van het dorp stond een mooi, goed onderhouden Mariabeeldje. Had men daarmee de reine Moeder van de Verlosser met banaliteit gecompromitteerd? Was naaktheid banaal of was zij natuur en als zodanig het werk en de stem van God? Velen van de mensen, die hier kwamen wilden ongetwijfeld niet banaal zijn. Maar maakten zij zich niet iets wijs door te spreken over onbevangenheid tegenover het naakte? Zeker niet. Ik had onderhand te veel onbevangen naaktheid gezien om overtuigd te zijn, dat zij mogelijk was. De avond, die viel over de rust van het eiland en over de rust van de zee, was als de zonsondergang over een der scheppingsdagen. Ik kon mij indenken, dat men in zo'n natuur zonder moeite natuurmens wordt en zonder skrupels het laatste stukje onnatuur aflegt. Maar zo'n ongekunsteld bestaan kon ik toch weer moeilijk verenigen met het gewriemel van duizenden mensen, die zomers hier de rust kwamen verstoren. Naaktheid moest men echter toch niet zo gauw met begrippen als neurose, exhibitionisme en zedeloosheid verbinden.

Maar een kerk temidden van en bestemd voor nudisten, dat was toch wel een verschijnsel, waarmee ik me nog in het reine moest brengen.

Wat is de reden, dat de mensen zich zijn gaan kleden? Was dit uit bevangenheid tegenover elkaar of om

redenen van nuttigheid en ijdelheid? Of misschien om de sexualiteit tot een spel te maken? In ieder geval kan men tegenwoordig niet meer zonder meer zich in gemeenschap met elkaar van z'n kleren ontdoen, zoals hier op dit eiland, zonder zich tegelijkertijd te ontdoen van een sterke conventie der menselijke geschiedenis. Daarom lijkt een dergelijk gedrag zo brutaal. Maar is het als zodanig tegennatuurlijk of immoreel? Het komt mij voor, dat de meeste F.K.K.-ers ten opzichte van het Heilige nog wel zullen delen in de schroom van Adam en Eva ten opzichte van God. Ook wanneer er theoretisch niets op tegen is zich voor God te tonen zoals men is, zal, geloof ik, geen enkele F.K.K.-er, ook niet op dit eiland in de Middellandse zee, met zijn minimum naar de kerk gaan. Zoveel gezonde eerbeid zal men wel hebben. Ik kan dus begrijpen, dat zij daar een kerk willen hebben, wanneer zij de naaktheid in onbevangenheid als gave Gods willen beleven. Maar ik denk, dat het nog wel een tijdje duren zal, voor de geestelijkheid zo onbevangen tegenover de naaktheid zal staan als de eerste Christenen, die nog in de Romeinse en Griekse cultuurwereld leefden. Ik geloof, dat ook zij terug moeten keren naar een beklemtoning van de wezenlijke moraal en naar een meer fundamentele vorming van de persoonlijke verantwoordelijkheid. Daarmee moet de vrijheid der kinderen Gods worden opgevoed. Wanneer iemand het wezenlijke weet van wat hij mag en wat hij niet mag, dan moet hij zelf beslissen wat hij doet. Maar veel geestelijken zien niet boven de huidige cultuur uit. Zij oordelen vaak volgens de normen van wat heden ten dage netjes of niet netjes is. Zo iets dergelijks heb ik ook in de arbeiderswereld leren kennen. Ook voor arbeiders is goed wat iedereen doet en niet netjes of zonde wat niet iedereen doet. En toch hebben wij vaak in geen van beide gevallen te doen met de normen van het Katholicisme als zodanig. Als het oordeel van de geestelijkheid met betrekking tot het nudisme in vele opzichten niet tijdgebonden zou zijn maar van absolute gelding, dan zou dat betekenen, dat zij hele generaties van Christenen uit andere tijden en andere landen met hun oordeel zou veroordelen.

Staat godsdienst buiten het leven?

Op het naturisteneiland leerde ik een jonge jurist kennen uit een der steden van Vlaams België, die mij uitnodigde hem op de terugweg te vergezellen tot Avignon, waar ik moest uitstappen.

„Wat zijn jouw indrukken over de F.K.K.?” vroeg ik hem.

„Dat het een belangrijke en gezonde beweging is.” „Vind je niet, dat er veel vreemdsoortige typen bij zijn?”

„Nee, dat kan ik niet zeggen. Die man van het restaurant uitgezonderd. Die had bepaald Indianen-allures.”

„Denk je niet, dat deze beweging sexuele deraillementen in de hand werkt?”

Hij keek me verwonderd aan. „Dat geloof ik niet. De mensen, die ik zelf uit deze beweging ken, zijn zeer hoogstaande lui.”

„Denk je, dat deze practijken te verenigen zijn met het Christendom?”

Met deze vraag maakte ik een sprong. Ik wist niet eens van wat voor geloof mijn kameraad was.

Hij keek me weer verbaasd aan. „Moet je mij niet vragen. Ik heb geen godsdienst. Ik ben van mening, dat ieder maar voor zichzelf moet uitmaken, hoe hij door het leven wil gaan. Ik zie in de F.K.K. een stuk levensvrijheid.”

„Wat jij vrijheid noemt zullen anderen wellicht vrijbuitery noemen.”

Dit irriteerde hem enigszins. „Wat vrijbuitery? Meen je soms, dat je alleen in een godsdienst normen voor je leven kunt vinden? Ik geloof, dat het tegenovergestelde waar is. Hoe dichter je bij de natuur staat hoe meer respect je voor het leven krijgt.”

„Vind je godsdienst dan onnatuurlijk?”

„Godsdienst? . . . Godsdienst is iets archaisch, iets dat buiten het leven staat. Het heeft ook met God niets te maken. Weet je, het is net als met de uitvoering van een symphonie van Beethoven. Een deftige concertzaal met pluche, liefst nog muffige fauteuils, met het kuchen en hoesten van deftige mensen. Zoiets maakt een zuivere representatie van Beethoven, althans het genieten van zijn muziek onmogelijk. Zo is het ook met de godsdienst. Veel eerbiedwaardigs, maar alles oud, muffig, stoffig en rommelig.”

KOLENMIJNEN IN CENTRAAL OOST FRANKRIJK

De drie mijnen, die bij het grote bovengrondse emplacement samenkwamen, strekten zich op ongelijke diepte en in verschillende richting uit. Ik begon met een bezoek aan de mijn X 1 onder leiding van een ingenieur. Het was een oud geval. De schacht werd nog bediend door een stoommachine en de lift was niet berekend op personenvervoer. De liftkooi was zo laag, dat je op je hurken moest zitten. Vloer en wanden waren met een dikke laag drek bedekt en zonder verweer moest je van boven het water op je neer laten druppelen. De arbeiders van deze mijn gingen dan ook gewoonlijk met de lift van de aangrenzende mijn, die met hem in verbinding stond, naar beneden, of zij gingen te voet door een gang die bovengronds begon en schuin afliep. De dagen, dat ik deze mijn doorkruiste, lag hij voor het grootste deel buiten werking. Slechts hier en daar troffen we een kleine groep arbeiders, die met ontbloot bovenlijf en meestal ook slechts in een korte broek werkten. Enigen van hen met een emaille Maria-

medaille om de hals. Ze waren zwijgzaam vriendelijk tegenover de ingenieur.

De hoofdgangen waren smal en laag. Meestal kon ik zelfs daar ternauwernood rechtop lopen. Ik was er gauw uitgekeken.

Toen nam een andere ingenieur mij mee naar de mijn X 2. Daar regende het ook wel in de liftkooi, maar je kon er tenminste rechtop staan.

Na enige dagen kwam ik onder de leiding van een opzichter te staan.

Ik daalde met de groep, waar ik bij ingedeeld werd met de lift naar beneden. De mannen hadden geen uniform tenue. Ieder had slechts wat oude spullen aan. Zwijgend liepen wij door de donkere gangen naar de plaats waar gewerkt moest worden. Voor mij was dat nog ongeveer zo minuten gaans. Dan kwamen we bij een gat van nog geen meter hoogte, waar wij in moesten kruipen. De ingang was nog het ruimst, verderop werd de gang nog lager. Je kon niet voortkruipen, je moest je liggend voorttrekken. De houding, die je in het begin had aangenomen moest je bewaren tot het eind. De gang was namelijk bovendien zo smal, dat je je niet naar links of naar rechts kon wenden. Was dit experiment voorbij, dan waren we in het chantier waar gewerkt moest worden. In gebogen houding kon je je voortbewegen over een enkele decimeters smal pad tussen de stutten langs de lopende band, waarmee de kolen vervoerd werden, en de wand, waar de kolen gehouwen werden. Je kon je ook op de band gooien en platliggend je laten meenemen naar de plaats waar je zijn moest. Dan moest je echter wel tijdig een der zijstutten vastgrijpen en met enige handigheid op de bodem terecht trachten te komen.

Het was er warm, maar dragelijk. Ieder kleedde zich uit tot op een soort voetbalbroek na. De opzichter gaf mij inlichtingen hoe je met een gewone, niet elektrische mijnlamp kon controleren, hoe dicht het gasgehalte van de lucht was en bij welke symptomen ik moest maken, dat ik weg kwam. Maar hier in deze gang was het gasgevaar niet bijzonder groot.

Het was stukken warmer dan in de ijzermijnen, maar het werk was veel lichter. De kolenlaag was niet bijzonder hard. Zelfs ik kon zonder moeite een boor hanteren. Je sneed de wand los als koek. En grote zware blokken kwamen er niet. Ik kon er dan ook redelijk mijn handen uit de mouwen steken — als ik die aan gehad zou hebben. Terwijl mijn kameraad stutten zette, waar ik geen verstand van had, boorde ik en verder moest ik er voor zorgen, dat de kolen op de band kwamen. Na enige tijd waren we zo zwart als nikkers.

Bij een glooiing van de gang, iets verderop, waar je slechts gehurkt of geknield kon werken, zaten een paar kameraden in de knoei met het aanbrengen van stutten. Zij hadden hulp nodig. Het zwembroekje van een van hen was zo versleten, dat er een grote

scheur in zat. Hij trok het uit en werkte spiernaakt naast mij verder. Ieder vond dat heel gewoon. Er werd niets van gezegd en de hele ochtend bewoog hij zich zo door de afdeling. Iedereen had ook genoeg aan zijn werk. Er werd niet veel gesproken en onder de casse-croûte gingen de gesprekken over huis-houdelijke dingen of over een voetbalmatch. De gesprekken waren niet banaal, niet bijzonder sterk politiek en nog veel minder religieus gekleurd.

Ook in de ijzermijnen had ik gemerkt, dat de gesprekken over het algemeen niet banaal waren. De keren, dat dit wel het geval was, was dit niet kenmerkend voor de mijnwerkersmentaliteit. Zo iets hing sterk af van de aanwezigheid van bepaalde ongunstige typen en van de graad, waarin deze op dreef konden komen.

Ik kwam ook nog in een andere afdeling van X 2 te werken. Om daar te komen mochten wij geen gebruik maken van de lift. Wij moesten van het emplacement af ongeveer een half uur lopen. Ik had over mijn wollen hemd slechts een dunne jack en het was koud onderweg. Als het regende zat er niets anders op dan nat aan te komen. In het veld was tegen een glooiing een gebouwtje aangebracht, waar de gang begon, die ons de mijn in voerde. Er was geen trap naar beneden. Je moest je aan een kabel vasthouden om niet over de glibberige bodem meer dan honderd meter naar beneden te glijden. Slechts tastend kon men voortgaan met als enige verlichting z'n eigen lamp. Van boven drupte het vocht op je neer. Onder aan deze steil aflopende gang kwam je terecht in het water, waar je doorheen moest waden naar de tochtdeuren van de eigenlijke mijn. De hoofdgang was smal. Als er kiepkarretjes voorbijkwamen moest je je plat tegen de wand drukken. Maar het mooiste experiment kwam nog. Door een opening in de wand kwam je voor een afgrond te staan. Weer onze eigen lamp als enige verlichting. Daar beneden moesten wij zijn. Aan de wand waren enige oude spoorrails aangebracht. Langs de bielsen daarvan kon je loodrecht afdalen. Maar af en toe ontbraken de bielsen en moest je je een stukje aan de rails laten zakken, zo maar op de tast af. Om terug te keren had je daarenboven nog de hulp van de oneffen rotswand nodig. Na deze halsbrekende toer waren we dan spoedig bij de plaats van ons werk.

Inferno

De schacht van X 3 lag een eindje buiten het eigenlijk bovengrondse emplacement. Toen ik er 's morgens aankwam, stond er al een groep arbeiders te wachten om af te dalen. Er werd niet veel gezegd. Enigen observeerden mij met een onverschillig gezicht. Een nieuweling. Het was een ander type mensen dan van de X 2. Waar zat hem dat nu in? Zij leken mij ruwer, brutaler, onbeschofter zelfs. En toch deed niemand

ruw, brutaal of onbeschoft. Ook in de andere mijnen kon je het onderscheid zien tussen mensen, die in een gemoderniseerde afdeling werkten, en hen, die dit niet deden. Maar wat zou het verschil zijn tussen X 3 en X 2? Ik wist alleen, dat er veel stof en veel hitte was.

Beneden angekommen nam de opzichter mij mee door een hel verlichte hoge gang, waar mannen bezig waren met het rangeren van kiepkarretjes. Enigen liepen met ons mee om instructies te ontvangen, want men was bezig de gang dòòr te trekken.

Er kwam een jonge man aangelopen, spiernaakt. Hij had slechts een riem om de heupen, waaraan de batterij van zijn koplamp was bevestigd. Niemand maakte er een aanmerking op, dat hij er zo bijliep. Hij kwam bij ons staan. Het bleek een technicus te zijn. Het gesprek duurde lang. Er waren moeilijkheden. De naakte knaap hield een betoog, ging ons voor naar bepaalde kritische punten en klauterde hier en daar tegen op om aan te tonen, dat iets wel of niet ging. Een merkwaardige gids.

Wij kropen een gat binnen en kwamen in een spelonk, waar enige Marokkanen zaten te schaften. Stille lui met een vriendelijke groet. Nu werd het verder donker. Wij kwamen op de plaats waar gewerkt werd. Slechts hier en daar was een lichtpunt. De lucht was hier zwoeler en bovendien geladen met zwarte stof. We kwamen voorbij een oude arbeider, die aan het boren was. De opzichter informeerde naar de stand van zaken.

Een lange rij lichtpuntjes toonde aan waar geboord werd. Het was een hels spektakel en onderhand ook een helse hitte. En steeds weer opnieuw een spier-naakte kerel.

„Het is hier wel heet”, merkte ik op.

„Wacht maar, we zijn er nog niet,” werd mij geantwoord.

Wij kropen weer opnieuw door een gat en arriveerden aan de bovenkant van een glooiing. Boren dreunden, een schudgoot maakte spektakel en de ventilator zoemde door dit alles heen als een lage bas. Het was een oorverdovend lawaai. De verlichting was beter dan in het vorige gedeelte maar zo dicht was de zwoele zwarte mist, dat men nauwelijks een paar meter voor zich uit kon zien.

„De kolenlaag is hier zeer, zeer hard. Vandaar zoveel stof”, zei de opzichter. Het was alsof we in het hartje van de hel waren angekommen.

Geen wonder, dat men alles uittrok, als men hier moest werken.

Ook zonder te werken zweette je hier over je hele body en werd je zwart als een neger. Er was niet veel ruimte tussen de schudgoot en de wand waar gewerkt werd. Men kon ook nauwelijks rechtop gaan. En in deze nauwe ruimte kropen zwarte, zwetende, naakte kerels langs mij heen. Met oorverdovend lawaai dreven anderen op korte afstand

van elkaar hun pneumatische boren in de kolenlaag. Zo zwart waren ze, dat zelfs het neerstromende zweet geen witte sporen meer achter liet. Glimmende zwarte lichamen. Het leken wel duivels. Maar dan duivels, die niet veel verschilden van mij, want ze lachten vriendelijk met witte tanden als we met hen spraken. Het wit van hun ogen stak glanzend af tegen hun donker gezicht. En hun lippen waren rood als bloed.

Zij werkten met het spook der silicose rondom zich heen, ervoeren de hitte in hun zwetend lichaam en de vermoeidheid in hun trillende spieren. Zij zelf ondergingen wellicht niets van wat een kunstenaar hier zou kunnen ervaren. Nog nooit had ik de strijd van de mens tegen de natuur zo verstikkend drastisch gezien als hier. Nog nooit had ik ook de schoonheid van het menselijk lichaam een zo overtuigende gestalte zien aannemen. Juist omdat zij zelf deze schoonheid in het geheel niet zagen. Het was hier natuur tegen natuur. En dat midden in een toestand, die iedere socioloog en humanist de haren ten berge zouden doen rijzen.

Men zou kunnen menen, dat zij slaven waren. Maar dan slaven als koningen der natuur. Gespieerde, sterke kerels in glimmende, zwarte naaktheid. Hier liet de opzichter mij achter bij een zwijgzame, vriendelijke knaap, die geen assistent had. Ik moest de kolen in de schudgoot wegwerken. De natuur week voor mijn kameraad. Met gebalde spieren drukte hij zijn armen tegen z'n zijden, terwijl hij het volle gewicht van zijn lichaam op de boor liet vallen. In krampachtige kracht, wendde, kromde en bewoog hij zich met de tanden op elkaar. De spanning van zijn schouderbladen en zijn spieren zette zich voort in zijn dijen en kuiten. Het was spanning, welke van top tot teen levende gestalte geworden was. Een levende plastiek ook van beweging en krachtverdeling. Hij won het. De kolen vielen in brokken rondom hem en ik schraapte ze weg. Er werd geen woord gezegd. Het was een eenvoudige jongen in al zijn kracht en pretentieloze waardigheid. Druipend van zwart zweet rustte hij een ogenblik uit, streek met z'n zwarte gezicht over z'n zwarte armen. Kolengruis hing als zwart poeder in zijn wenkbrauwen en in de haren rondom z'n geslachtsdelen. Ik pauseerde met hem. Zwijgend ging hij naast me zitten. Ik speurde geen enkel symptoom van communisme al de tijd, dat ik onder deze mensen was. Maar ik kon mij indenken, dat zij voor de geringste agitatie ontvankelijk waren. Daar stond deze mijn om bekend. Een ogenblik rustten wij. Toen ging het weer verder.

Ik werd weggeroepen naar het einde van de schudgoot. Door een gat in de wand en over een klein laddertje, kwam ik in de gang, waar de kolen in kiepkarretjes geladen werden. Men had hier een man te weinig. Ook hier was alles naakt in volle bedrijvigheid. Een paar knapen hurkten op de volle

karretjes om een dwarsbalk te herstellen, anderen sprongen er over heen, weer anderen hielden de balk langgerekt boven hun hoofd vast. Naakte kerels duwden de karretjes weg. Geen enkele keer merkte ik ook maar een spoor van sexuele vrijpostigheden. Er werd niet eens over naaktheid gepraat. Ook buiten de mijn niet. Ik had van de toestanden in deze afdeling nog niets gehoord, voordat ik er zelf kwam. Het was zo gewoon. Men wist nauwelijks anders of het hoorde er bij. In een naburig bassin werkte men in alle mijnen zo. Vele mannen hadden hun hele leven slechts naakt gearbeid.

RAPPORT OVER

DE ONTKERSTENING DER ARBEIDERSWERELD

In een kort rapport, dat Zijne Eminentie de Kardi-naal van Lyon mij verzocht samen te stellen alvorens ik naar de kolenmijnen van het Noorden zou vertrekken, gaf ik in slecht Frans mijn indrukken weer betreffende het godsdienstig-morele leven der arbeidersmilieus die ik had leren kennen. Enige samenvattende gedachten daarvan luiden als volgt.¹⁾

L'homme commun manque de cette force intellectuelle, qui a été viciée dans les principes du raisonnement, pour être vraiment convaincu, que Dieu n'existe pas. En général l'expression „je ne crois pas” veut dire plus ou moins „je ne pratique pas”, éventuellement complétée par „je ne sais pas grand chose de l'Eglise ni du Christ”.

En général on ne doute pas de l'existence de Dieu. Cependant l'ignorance religieuse chez les ouvriers peut arriver à être un agnosticisme et un scepticisme, même quant à l'existence de Dieu. Mais ce n'est pas un agnosticisme ni un scepticisme fortement intellectuels. Cela veut dire plus ou moins: la vie et la réalité immédiates sont plus fortes que Dieu et que toutes les choses en dehors de la vie, qui ne se manifestent pas immédiatement. Dans cet agnosticisme apparent il y a cependant une foi latente en Dieu, au Christ et même à l'Eglise. Au moins on est encore disposé à se laisser instruire, comment Dieu se manifeste sous la transparence de la création. Mais trop souvent il n'y a personne, qui le leur explique. Ne pas pratiquer, mais vouloir recevoir les derniers sacrements et être enterré religieusement implique encore la croyance à la fonction médiatrice de l'Eglise et en même temps la foi à la vie éternelle.

J'ai causé avec assez d'hommes, qui momentanément ne voulaient rien savoir de l'Eglise. Mais aussi chez eux j'ai trouvé un fond religieux émouvant. L'Eglise dans son apparence actuelle ne les captive pas. Tout respire quelque chose du passé, est chargé de traditions „cérémonielles” et morales dont le sens leur échappe. On ne comprend pas, comment

l'accomplissement des devoirs de l'Eglise donne le sens de la vie. La religion doit pénétrer la vie même, mais non dans un sens négatif, prohibitif ou déviant la vie.

On accuse les pratiquants d'hypocrisie, parce qu'ils croient se sauver en accomplissant des formalités. En plus parce qu'ils sont le plus souvent des capitalistes ou des biens situés.

Le clergé, qui cultive cet ensemble de formalités, ne sert à rien. Ils maintiennent une religion en dehors de la vie, et parce qu'ils ne rendent aucun service réel aux hommes, ils sont des parasites alors qu'ils vivent au crochet de la société.

Personnellement je suis convaincu, que sous l'indifférentisme, l'a- et l'antireligiosité, on est encore intéressé pour savoir comment le Catholicisme peut encore offrir quelque chose de vital. Je vois cet indifférentisme envers les pratiques concrètes de l'Eglise pas comme une absence de religiosité ou de foi, comme beaucoup de publications le disent en parlant de la déchristianisation et de la paganisation du monde ouvrier français. Même plus, je ne considère pas seulement l'indifférentisme et les manifestations d'anti-religiosité comme quelque chose de négatif, mais bien plutôt comme un besoin souvent explicite — plus souvent encore latent — de retourner aux valeurs fondamentales du Catholicisme.

On cherche le sens de la vie et on ne voit pas comment l'Eglise avec ses pratiques le leur donne. L'indifférentisme et l'anti-religiosité sont un cri d'alarme, qu'il y a quelque chose dans la pastorale, qui n'est pas adaptée à notre temps. Ils ont peut-être une vocation purificatrice envers l'Eglise non dans son essence mais dans son apparence externe. Au lieu de peindre l'image triste, mais de toute façon indéniable, comme le fait la littérature de la situation religieuse de la France, j'aimerais mieux souligner la valeur religieuse positive, qui est cachée sous cet indifférentisme. J'ai très souvent, pour ne pas dire continûment, l'impression, que Dieu se sert du peuple pour restaurer le vigueur du Catholicisme; „Vox populi, vox Dei”²⁾ pourrait ici presque signifier, qu'Il nous alarme par le peuple de laisser l'accidentel pour vivre plus sincèrement de l'essence du Catholicisme.

Si je résume toutes mes impressions, je dois dire, que j'ai rencontré dans le monde ouvrier un besoin d'une religiosité sincère, qui donne le sens ultime à la vie dans son ensemble et dans ses détails.

Je pourrais être très pessimiste, si je m'arrêtais à l'apparence immédiate du monde ouvrier. Alors Dieu est en dehors de la question, on ne pratique pas les devoirs catholiques, on ne prie pas apparemment, on accuse les pratiquants, le clergé, le pape de beaucoup de fautes d'une manière souvent extrême-

¹⁾ Wij geven deze Franse tekst, zoals hij oorspronkelijk werd uitgesproken en zonder taalkundige beoordeling. (Red.)

²⁾ Men interpretere dit niet in laïcistische zin.

ment banale, on blasphème, la jeunesse commet des immoralités avec un vrai libertinage et on parle souvent de ces choses presque sans honte. Quand on pense à tout cela on se croit en plein paganisme. Et pourtant... Ils considèrent Dieu vraiment comme „le bon Dieu”. On peut écouter leur espérance pour la vie après cette misère. Ils souffrent de leur propre banalité, ce qui implique déjà un besoin, même un désir, de vivre selon le vrai sens de la vie. Ils sont sincères, ce qui veut dire, qu'ils se rendent à ce qui les convainc. Ils n'évitent pas les chocs d'idées. Spécialement quant aux mineurs je peux dire, que le travail extrêmement dur les absorbe, les „abrutit”. Ils deviennent durs comme la matière, qu'ils travaillent. Apparemment ils deviennent souvent inaccessibles, mais en réalité ils sont restés comme des enfants, heureux par de petites choses et sensibles pour la moindre attention.

On trouve dans le monde ouvrier une simplicité humaine originale. On haït les formalités et la façade de l'hypocrisie. Dans ce monde ouvrier on rencontre presque la nature humaine brute, qui se venge contre ses altérations pendant l'histoire de la culture et même de la religion, dans la mesure où ces dernières sont devenues des formalités. Le monde ouvrier souffre plus ou moins de la culture formelle et des façades de religiosité, auxquelles il ne participe pas. Les milieux meilleurs — le capitalisme — qui sont les représentants de cette culture et de cette religiosité, ont considéré les ouvriers comme „forces”, qu'on „emploie” (ou exploite) pour le „rendement”. Dans le travail ce n'est pas en premier lieu l'effort humain, qui compte, mais beaucoup plus sa contribution au rendement.

Les organisations sociales ont amélioré les conditions de vie mais pas la structure du travail même. C'est justement ici qu'on souffre l'injustice continue d'être utilisé comme des forces anonymes. Cela a produit dans le monde ouvrier un complexe d'infériorité. Cette infériorité se manifeste dans une sensibilité très grande pour chaque attention et chaque estime. La même infériorité cherche une compensation par des „vanteries” naïves entre les copains ou dans des explosions révolutionnaires; ou on se grise dans l'alcool ou dans la satisfaction de passions élémentaires comme les passions sexuelles.

Le communisme a activé cette résistance naturelle, soit qu'il l'a fait avec la désorientation de sa doctrine. Le communisme n'est momentanément pas très fort dans les milieux, que je connais. On est aussi ici désillusionné et fatigué. Mais la résistance reste latente. C'est une résistance non contre le capital mais contre l'injustice et autant qu'on considère les capitalistes liés à la culture et la religion traditionnelles, c'est aussi une résistance (qui toujours est prête à une révolution) contre les façades d'hypocrisie de la culture et de la religion.

Cependant cela ne veut pas dire, que la culture ni la

religion n'ont pas de valeur pour le monde ouvrier. Ce qu'on veut c'est la justice, la simplicité, la sincérité, une vraie estime de l'homme et une vraie religion vitale.

Cette résistance latente aura selon mon opinion une action purificatrice sur la culture et sur la vie religieuse. Je crois qu'il est important de reconnaître cela sous l'apparence immédiate assez triste du monde ouvrier. Je crois aussi, que nous pouvons voir déjà l'influence du monde ouvrier dans la société actuelle et dans une certaine révalorisation des valeurs religieuses.

De mythe van een verheidenste arbeiderswereld

's Morgens in alle vroegte sleurde ik mijn zware koffer naar de bus. Het was nog donker maar toch reeds druk. De arbeiders gingen naar hun werk. De tredmolen van iedere dag zette zich weer in beweging. Maar het was, alsof de mensen nog niet ontdood waren. De meesten keken ongenietbaar. Dat waren dus de mensen van tussen 5 en 7 uur, van wie P. Loew had durven schrijven, dat 99 % niet in God of in een hiernamaals geloofden. Ik was nu al maanden lang op zoek naar deze 99 % zonder ze gevonden te hebben. Toch wel gek, dat ik zonder enige selectie te maken en de mensen zo maar nemend, zoals ze mijn weg kruisten, nu net precies die overblijvende 1 % had getroffen. Ik zou nu onderhand zijn getallen over willen nemen, maar dan precies met de tegenovergestelde waardering. 99 % gelovigen en 1 % atheïsten. Een van ons beiden moest zich vergissen, hij of ik. Een van ons beiden moest zijn criteria niet zuiver gesteld hebben. Als een gelovige een heilige moet zijn, iemand die de volle geloofsinhoud bewust beleeft, iemand, wiens leven een continue getuigenis is van zijn liefde tot God en tot de mensen, iemand, die leeft vanuit de sacramentele Verlossingsgenade, ja, dan had hij misschien wel gelijk. Misschien zouden 99 % van de arbeiders niet aan deze eisen voldoen. Maar zijn er dan slechts twee mogelijkheden? Ofwel dit ofwel een heiden? Hij gaat zelfs nog verder, 99 % van zijn arbeiders zijn nog minder dan heidenen. Zij geloven niet eens meer in God of in een hiernamaals. Dat doen heidenen nog wel.

Misschien was deze toestand specifiek voor Marseille. Hij kende die stad beter dan ik. Abbé Godin spreekt in zijn boekje „La France, pays de mission?” over drie soorten milieux. Een milieu van werkelijk Christendom, van practiserenden. Een milieu van niet practiserenden, maar waar nog een zekere christelijke cultuur heerst. En een milieu, waar ieder spoor van christendom is uitgewist. Daar heb je te doen met heidenen en atheïsten.

Zo hier en daar vind je in Frankrijk nog streken en dorpen, waar men vrij algemeen practiserend katholiek is. Maar het merendeel van Frankrijk moet zich tevreden stellen met de tweede kwalificatie.

Men heeft de mythe van het heidendom te gemakkelijk en te dik over deze arbeiders uitgesmeerd . . .

Daar vindt men nog slechts een overgeleverde christelijke cultuur met mensen die slechts van tijd tot tijd hun kerkelijke verplichtingen waarnemen. Maar er zijn ook milieus van volkomen heidendom. Waar? Ze staan op de kaart van Frankrijk als kleine eilandjes afgetekend. Streken en dorpen, waar geen priesters meer zijn. En bovendien vindt men in alle grote steden en industrie centra deze verheidenste milieus. Het boekje van Abbé Godin gaat vooral over dit laatste. Het gaat over de mensen, die hun geloof verliezen, wanneer ze het platte land verlaten en door de heersende mentaliteit in de groot-industrieën worden opgenomen. Daar verliezen ze wat ze traditioneel en vlak, zonder innerlijke overtuiging bezaten en daar vinden ze mensen, die op godsdienstig gebied niets meer bezitten.

Hoeveel eerbied ik ook heb voor de bovennatuurlijke en apostolische mensieliefde van Abbé Godin, ik moet erkennen, dat ik onderhand de ervaring heb opgedaan, dat hij een mythe in het leven geroepen heeft. De mythe van een ontkerstende en verheidenste arbeiderswereld. Hoe hoog ik P. Loew persoonlijk ook heb, ik kan er niet onder uit te zeggen, dat hij leeft van deze mythe. En velen met hem. Ik weet, dat zij mij zullen vragen, of ik dan ziende blind ben? Wat ik gezien heb is, dat de arbeiders niet of bijna niet practiseren. Wat ik heb leren kennen is een grotelijks te kort schieten in de beleving van de totaliteit van

het Christendom in al z'n details. Maar wat ik niet gevonden heb, is hun heidendom, althans heb ik dit niet leren kennen als de kenmerkende eigenschap van de arbeiderswereld.

Is deze mythe dan soms onbewust in het leven geroepen om een overtuigende grond te hebben voor een groots alarm tot apostolaat? Ik vermoed het haast. Het moderne apostolaat der prêtres-ouvriers ontving er sterke kleuren door. Ik geloof niet, dat men dit zo gewild heeft. De stimulans voor de nieuwe vormen van apostolaat was de liefde voor het eeuwige heil der mensen. Deze stimulans en deze nieuwe vormen zijn echter evenzeer vereist door de huidige situatie der arbeiderswereld, ook al laat men het praedicaat heidens weg.

Milieu is voor iemand niet slechts de omgeving, waarin hij lokaal geplaatst is. Milieu is ook dat geheel van elementen, die iemands levenshouding van buitenuit bepalen of beïnvloeden. De eerste mijn, waar ik werkte, ligt in Elzas Lotharingen, waar de katholieken hun kerkelijke verplichtingen redelijk goed vervullen. Het is geen pays de mission en zelfs nog meer dan een pays de culture chretienne. Toch verschilde de arbeidersmentaliteit in godsdienstige aangelegenheden niet veel van de tweede mijn, waar bijna uitsluitend arbeiders woonden, tamelijk geïsoleerd van de omgeving, die wat kerkelijke practijken betreft een stukje lager gewaardeerd dient te worden

dan Elzas Lotharingen. En beide plaatsen verschilden weer niet veel van de kolenmijnen, waarvan de arbeiders ondergingen in een industrie-agglomeraat rondom grote steden. De arbeiderswereld leeft zijn eigen leven, tamelijk los van de eigenschappen der streek voorzover deze gevormd wordt door boeren, burgers en hogere standen. In een omgeving waar nog gepractiseerd wordt vallen de arbeiders van de groot-industrie uit, tenzij ergens een uitzonderlijke traditie bestaat van een meer dan gewone zorg van de geestelijkheid voor de arbeiderswereld. Zo was het in de plaatsen waar ik tot nu toe gewerkt had. En mijn informaties betreffende de omliggende plaatsen waren gelijklopend. Er is werkelijk geen reden deze industrie-wereld als christelijk te betitelen, omdat de omgeving nog christelijk is. Dat doet Abbé Godin dan ook niet. Hij strekt het begrip van zijn heidendom ook over deze milieus uit, ook al liggen ze in een christelijke streek. De arbeiderswereld lijdt dus aan een geïsoleerde epidemie, waaraan slechts weinigen schijnen te ontkomen. Men zoekt psychologische en sociologische oorzaken om zijn vervreemding van de Kerk te verklaren. De vervreemding van de Kerk staat onomstotelijk vast. Dat is de arbeiderswereld in zijn onmiddellijke verschijningsvorm.

Maar men heeft de mythe van het heidendom te gemakkelijk en te dik over deze arbeiders uitgesmeerd om zich nu nog de moeite te nemen na te gaan of deze mythe wel waar is. Er zijn behalve psychologische en sociologische factoren, die deze mensen van de Kerk vervreemden ook nog psychologische en sociologische factoren, welke hen nog met de Kerk verbonden houden. Ze hangen nog steeds Boeddha of Confucius niet aan, ze aanbidden de zon en de maan niet, ze knielen niet voor Zeus tonans, hun sympathie-betuigingen voor nieuwe sectes neemt werkelijk geen ontzagwekkende vormen aan. Waarom niet? Omdat ze volkomen onverschillig zijn? Omdat God en een hiernamaals hun werkelijk niets meer zegt? Omdat ze dus nog erger zijn dan heidenen? Bedoelen ze dit laatste dus, wanneer ze tegenover de activiteit van getuigen van Jehova onverschillig zeggen „Ik ben katholiek gedoopt en daar blijf ik bij.” Laten ze hun kinderen dopen, omdat ze heidenen zijn? Is dat alleen vanwege een familiefeestje? Maar waarom verbinden ze dat familiefeestje niet aan de geboorte zelf, zoals ze dat vaak verbinden aan het burgerlijk huwelijk zonder zich te bekommeren om hun verplichting om voor de Kerk te trouwen? En waarom wil men niet zo maar als een hond in de aarde gestopt worden? Een burgerlijke begrafenis is toch nog altijd meer dan het begraven van een hond.

En waarom fascineert Christus hen zo, wanneer men over Hem spreekt in termen, die ze kunnen begrijpen? Is dat omdat ze als heidenen iets heel nieuws horen of omdat zij zichzelf in Hem her-

kennen, omdat zij m.a.w. veel meer Christen waren dan zij zelf van zichzelf wisten?

Nu spreek ik nog niet eens over wat men in persoonlijk contact bij deze mensen aan Christendom kan speuren en hoe hun God nog steeds de God van het Christendom blijkt te zijn.

Zijn zij niet eerder geestelijk ondervoeden, die een ander voedsel krijgen voorgezet dan dat waar ze behoefte aan hebben? Zij hebben behoefte aan brood en men dient het hun op in de vorm van een taartje, waaronder zij het brood niet herkennen, terwijl zij zich ziek eten aan wat hun als brood wordt voorgezet en waaraan ze verkommeren, omdat het surrogaat is zonder dat ze het in de gaten hebben.

Zo stond ik dan voor de laatste maal in een stadsbus temidden van arbeiders, die ik niet kende. Ieder met zijn eigen geschiedenis en zijn onuitgesproken levensinstelling. Mensen, die je kon benaderen vanuit de gedachtenwereld van sociologen en theologen en die je ook zou kunnen ontmoeten als zijnde van het zelfde maaksel als iedereen. Ieder uniek en eenmalig geworteld in het zelfde menselijke bestaan. Van het menselijk bestaan uit spreken we alle dezelfde taal, ofschoon het sociologische en psychologische milieu ons van elkaar gescheiden houdt.

Ik reed voor de laatste maal door de grauwe straten van deze lelijke stad, langs lokalen, waar ik zo vaak koffie gedronken had met een croissant erbij.

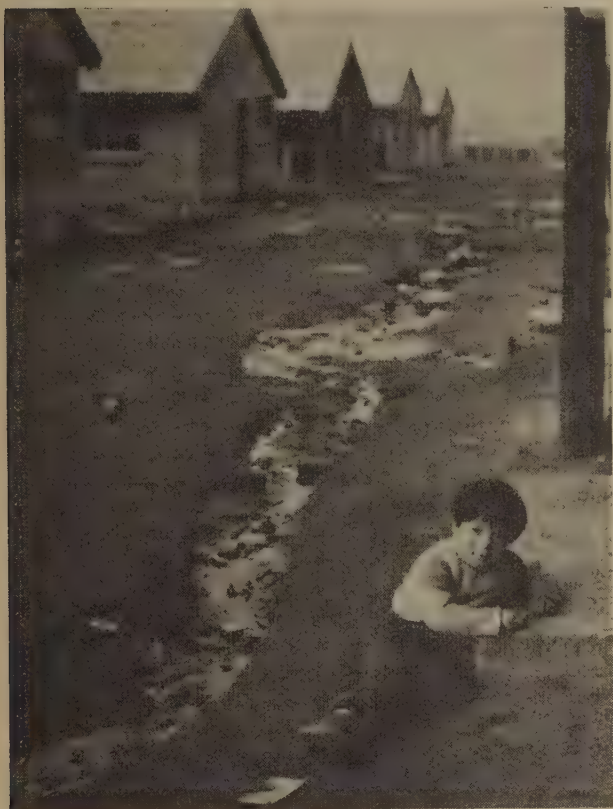
EEN MIJNWERKERSKAMP IN NOORD FRANKRIJK

Gedurende de tijd dat ik in een der kolenmijnen van Noord Frankrijk zou werken zou ik een onderkomen vinden in een mijnwerkerskamp.

De barak, waar ik mijn intrek moest nemen, lag bij de ingang. Twee derde ervan werd bewoond door een getrouwde arbeider, die dit deel als voorlopige woning toegewezen had gekregen. Hij had zorgvuldig een smal reepje tuin voor en achter de barak afgebakend met ijzerdraad en wilde schijnbaar met niemand iets te maken hebben. Dat betekende, dat de bewoners van het resterende gedeelte van de barak geen gebruik meer konden maken van de waterkraan, die eigenlijk voor de hele barak bestemd was en evenmin van de wc. Dit alles was rechtelijk of wederrechtelijk maar in ieder geval feitelijk ingepalmd tot privaatbezit. De kameraden, met wie ik het overblijvende vertrek moest delen, moesten maar zien hoe zij zich behielpen. Water werd een paar barakken verder gehaald in een wasbak. Overdag diende dit voor consumptie, 's morgens vroeg voor waswater. Met een kroes moesten we het water er uit hevelen om de vaten te wassen en eventueel om ons te scheren.

Toen ik aankwam, stond een van mijn nieuwe kameraden hout te hakken voor de deur. Ze waren net uit de mijn terug en het was koud binnen. Mijn tweede kamergenoot was het vertrek aan het vegen. Het waren twee Italianen, beter gezegd Sicilianen. Zij

wisten nog niets van mijn komst af en waren een beetje verwonderd, dat ik bij hen was ingekwartierd. Men wist toch bij de administratie, dat binnenkort de broer van een van hen weer terug zou komen. Die was nu op groot verlof naar Sicilië om te trouwen, maar hij had altijd hier geslapen. Enfin, ik moest mijn spullen maar gaan halen en me inrichten. Nee, ik kon beter eerst gaan eten, anders werd het daarvoor te laat.

... zou ik een onderkomen vinden in een mijnwerkerskamp

Er stond een kleine tafel tegen de wand, vol met flessen, pannetjes en andere dingen. Twee bankjes, ieder voor twee personen. Daar moesten we ons maar mee zien te redden.

Gewapend met mijn rantsoenkaart, twee borden, vork, mes en lepel wilde ik naar de eetzaal gaan. „Neem alleen je borden mee. Er eet daar geen mens. Ze eten allemaal in de barakken.”

Toen ik in de eetzaal in de rij mijn beurt opwachtede, werd het mij duidelijk, waarom niemand daar wilde blijven eten. Het was een vervelend, ongezellig vertrek zonder verwarming. De barakken waren wel even vervelend, maar daar was het in ieder geval warm en daar was je onder elkaar.

Ik manoeuvreerde met een bord soep en een bord aardappels, groenten en vlees naar mijn barak terug, een paar honderd meter. Dat zou zich in het vervolg twee maal per dag herhalen, in de regen, in de kou

en in de wind. 's Avonds schuifelend in het pikke-donker met „attention” als je iemand in de nabijheid speurde.

Ik had geen brood, dat moest ik nog kopen. Maar mijn kameraden deelden het hunne met mij. In de loop van de middag zou ik inkopen gaan doen. Ik moest alles wat eetbaar was aan een spijker tegen de wand hangen, anders vraten de muizen het op, waarschuwden zij mij.

Na het eten ging ik naar de mijn om mij te melden. Een ingenieur had mijn komst reeds aangekondigd. Ik had mijn eigen overall, ik had ook nog werkschoenen uit de ijzermijnen, dus hoefde ik alleen nog maar een helm te hebben, een lamp en een nummer voor de douchezaal. In de grote douchezaal was geen plaats meer. Ik werd ingedeeld bij een man of tien, die in een klein zijgebouwtje zich konden omkleeden. Mij werd duidelijk gemaakt waar en bij wie ik me de volgende morgen om zes uur moest melden; toen kon ik weer gaan.

Mijn kamergenoten werkten in een andere mijn, een stukje verder op. De sleutel van de deur zouden zij 's morgens onder de vuilnisemmer verbergen, in de modder. Dan kon ik tenminste binnenkomen, wanneer ik eerder terug zou zijn dan zij.

Ik had al gauw in de gaten, dat de bewoners van de verschillende barakken zich evenals elders niet veel met elkaar bemoeiden. Buiten het werk bleven zij vreemden voor elkaar, velen van verschillende nationaliteit. 's Avonds na het eten informeerde ik, wat er zoal in het kamp en in de buurt te beleven was. Triest en geeuwend van verveling gaf mijn kameraad ten antwoord: „Rien, absolument rien. C'est toujours la même chose. La fosse, la fosse, la fosse, aujourd'hui et demain et toujours.” Hij rekte zich uit: „En als je terugkomt, crevé — geradbraakt — nou ja, dan kun je eten, . . . en slapen. La fosse, manger, dormir, c'est tout. Wat er hier te beleven is? Niets. Absoluut-niets. Het-leven van een gevangenis. Je kunt natuurlijk het dorp in. Maar wat heb je daar? Ook niets. C'est notre vie. Altijd hetzelfde. Het is geen leven. Als we bij le bon Dieu komen, wat kunnen we dan zeggen? Niets. Dat we niets anders gedaan hebben dan onder de grond gezeten, geslapen en gegeten. Dat is alles. Aah . . .”, stootte hij met een geluid van misselijkheid uit en keerde z'n hoofd van ons af in z'n gore kussen.

Wij gingen slapen. Dat wil zeggen, wij draaiden het licht uit en ik doezelde in. Maar ik was nog niet ver daarin gevorderd, toen ik plotseling weer klaar wakker werd. Er rende in volle vaart een muis over mijn gezicht. Ik speurde andere langs me heen over de dekens. Ik ging er bij zitten in het donker. Dat was toch wel wat bar. Bij deze beweging hield het piepen op. Ik ging weer liggen en na korte tijd brak de kermis weer los.

Mijn kameraden schenen er al gewend aan te zijn. Nou ja, als er dan toch niet aan te ontkomen was,

Wat er hier te beleven is? Niets, absoluut niets

dan moest ik maar leren slapen met de muizen over me heen. En ik sliep.

De volgende morgen verdeelden we zuinig het water uit de wasbak, dronken een slok koffie, aten een paar happen brood en vertrokken. De sleutel onder de vuilnisemmer.

Liturgie en het Christendom

De pastoor der parochie was het met me eens, dat er veel meer godsdienstigheid onder de arbeiders leefde dan men op het eerste gezicht zou vermoeden. „Merkwaardig. Zij komen niet in de kerk. Maar ik ken bijvoorbeeld een groepje van een stuk of tien kameraden, die zo maar op eigen houtje samen het Evangelie zijn gaan bestuderen en lezen. Ze zijn er geestdriftig van. Zij komen zo af en toe bij mij om te vragen of ik verschillende dingen wil verklaren, die zij niet begrijpen. Zij zijn zielsgelukkig om wat ze op deze wijze leren kennen. Zij zijn op hun manier Katholiek. Maar ik durf werkelijk niet te beginnen met hen op formele verplichtingen te wijzen. Daar zouden zij geen begrip voor hebben. Het is alsof ik dan bij hen iets kapot zou maken, alsof ik hen zou verplichten in een harnas te lopen. Ik geloof, dat ze spontaan volgens het Evangelie leven maar dat gaat allemaal over verplichtingen, die iets met het leven te maken hebben en die het leven voor hen mooi maken.”

„En als u ze zou vragen iedere Zondag in de Mis te

komen en van tijd tot tijd te biechten en te communiceren, wat dan?”

„Zij zouden werkelijk wel voor hun zonden uit willen komen en ook Christus wel willen ontvangen maar dan op een intieme spontane wijze. Het officiële liturgische ritueel, het officieel naar een kerkgebouw gaan, dat ligt hen niet. Het is alsof Christus dan ineens voor hen een heel ander gelaat heeft.”

„Men zou misschien met hen de H. Geheimen moeten vieren in hun eigen gemeenschappen. Vandaaruit zou dan toch op de duur weer een grotere, vanuit het leven gegroeide Christelijke gemeenschap zich ontwikkelen.

Met nieuwe vormen misschien, maar toch geloof ik, dat ook vele oude vormen hen weer zouden gaan aanspreken en behouden zouden blijven omdat ze voor hen zinvol en mooi blijken te zijn. Nu hebben we een grote hoeveelheid traditionele standaardvormen, die de mensen moeten aanspreken, willen ze doorgaan voor goed Katholiek. En daarom vinden wij dat er zo weinig goede Katholieken zijn. In feite doen de mensen in de vormeloosheid en ongevormdheid van hun godsdienst inderdaad veel dingen, die niet helemaal in de geest van het Christendom zijn. Het is alleen maar de vraag of wij hen moeten opvoeden naar de traditionele vormen toe of dat wij moeten beginnen bij het Evangelie en met hen samen de officiële gemeenschapsvormen van godsdienst moeten opbouwen, daarbij van het oude bewarend wat hen aanspreekt. Het sacramentele contact met Christus kan toch op vele wijzen gerealiseerd worden. En de prediking van de eeuwige waarheden ook.” „Ja, maar we zijn op dit gebied nu eenmaal niet vrij in onze initiatieven en bewegingen. Rome kijkt niet af van de traditionele vormen.”

Met mijn handen in mijn zakken liep ik peinzend door de koude Decemberstraten. Een priester in een toog is voor vele mensen een wezen uit een andere wereld, wel iets heiligs maar tegelijkertijd iets heel anders dan zij. Deze afstand wordt vaak verminderd, wanneer een priester zich op dezelfde wijze gekleed als zichzelf door het leven beweegt. Daar heeft hij speciaal verlof voor nodig. Misschien wordt hem dat gegeven, misschien ook niet. Stel het geval, dat hij verlof krijgt zich op een eigentijdse wijze tussen de mensen te bewegen en dat hij in verschillende milieus vertrouwen en een geestelijk overwicht bezit. Stel het geval, dat hij er in slaagt de schoonheid van het Evangelie tot deze mensen te doen doordringen, zò dat de liefde tot Christus de bron wordt van verder levensgedrag. Wanneer hij het Offer van Christus onder hen zou willen vernieuwen, dan kan hij dat niet zo maar daar waar men in eenzelfde geest tezamen is. Hij kan niet zomaar een geestelijke bijeenkomst 's avonds doen uitlopen in de viering van het H. Misoffer. Het zou een ontzaglijke realiteit voor deze mensen kunnen zijn, wanneer in

hun midden het brood gebroken zou worden, dat het lichaam van Christus zou zijn. Maar hij zou niet zonder verlof in een private bijeenkomst dit brood mogen breken. Hij zou nooit verlof krijgen het zonder altaarsteen, zonder altaardwalen, zonder kaarsen, zonder albe en kasuifel, zelfs niet zonder stoel en manipel te doen. Tot in details zou hij liturgische wetten moeten onderhouden, die door moralisten nauwkeurig volgens de zwaarte van hun verplichting op doodzonde of dagelijkse zonde zijn gewogen. Hij zou een Misboek bij zich moeten hebben en van het begin tot het eind de voorgeschreven tekst moeten volgen in een vreemde taal. Hij zou de mannen ter plaatse van hun zonden kunnen vrijspreken, maar de vrouwen zou hij niet kunnen helpen. Die zou hij eerst mee moeten nemen naar de kerk en eerst zou hij moeten zorgen voor een getraliede afstand tussen hen beiden.

De priesters zouden misschien de wereld voor Christus kunnen veroveren, zoals de Apostelen dat gedaan hebben, maar de liturgie laat het niet meer op dezelfde wijze toe. Zou een vrije liturgie — natuurlijk met enige principiele, wezenlijke verplichtingen — voor altijd een utopie geworden zijn? Het Evangelie spreekt de mensen aan, vele liturgische en kerkelijke verplichtingen niet. En tengevolge van dit laatste bereikt het Evangelie hen ook amper meer. Het is geworden tot een vaag bewustzijn, maar het is er nog en men zou het spoedig weer tot een ingrijpende realiteit kunnen laten worden. Maar het schijnt, dat in de ogen van velen dit geen Katholicisme of geen honger naar Katholicisme meer is. Katholiek zijn is leven volgens de liturgische en kerkelijke normen. Men moet de Kerk nemen zoals ze in feite gegroeid is, niet zozeer volgens wat de Kerk in wezen is. Bij de mensen leeft Christus in ballingschap. Het is Christus zonder ritueel. Het is dezelfde Christus, die binnen de Kerk door moralisten, liturgisten en juristen gevangen gehouden wordt. De Kerk is daar waar Christus is onder de mensen en in Zijn sacramenten en Zijn waarheid.

Europa is nog niet ontkerkend, alleen vinden de moralisten, liturgisten en juristen hun Christus niet bij de mensen en de mensen hun Christus niet bij de moralisten, liturgisten en juristen.

Het is of Christus ons verlaten heeft, maar midden onder ons staat Hij, Die wij amper weten te herkennen.

OP EEN CONGRES VAN „ECONOMIE ET HUMANISME”

Historische ballast

In 1953 was ik in Frankrijk om op enige congressen te spreken.

Een jonge Universiteitsprofessor in het burgerlijk recht, donker als een Marokkaan, die ondanks de verhevenheid van zijn ambt soms onbevangen als een jongen in het gras ging liggen tijdens de pauzen,

maakte met mij een wandeling door het bos van „la Tourette”.

„Het is met het burgerlijke leven al net als met het godsdienstige. Wij zitten te kijken met een historische balast, die niet meer past. Ik mediteer al een paar jaar over de bronnen van de wetgeving. Men ziet die gewoonlijk in voorafgaande codices. Een technisch geval. Men zou zich echter moeten richten op de aard van het menselijk bestaan.”

„Men merkt overal een verlaten van de oude vormen. Ook in de kunst. In het sociale leven is het al net zo. Aan alle kanten kraakt de maatschappij. Het zou belangrijk zijn de symptomen op tijd te begrijpen, ook al verzet de historisch gevormde cultuur zich en zal de overgang geleidelijk zijn — hoewel misschien weer sneller en meer omvattend dan in vroegere overgangperiodes. Door de techniek zijn we nu eenmaal cosmopolitisch geworden.

Ik ben bij het verschijnsel van de vervreemding van de Kerk vooral geboeid geworden door de positieve waarden welke er onder schuil gaan. De vervreemding is een aanklacht tegen heel veel dingen in de Kerk. Neem b.v. de vaak levensvreemde prediking en de even vaak niet minder levensvreemde religieuze vorming. Stel daar tegenover, dat de Openbaring een antwoord is op de bestaansproblemen en dat de bovennatuur de natuur veronderstelt . . .”

„Dan zou men de bestaande catechismussen moeten verbranden.” merkte mijn wandelgenoot schertsend op.

„De bestaande catechismussen zijn leerstellig wel juist maar of ze aangepast zijn aan de perspectieven van het leven, of dus de jeugd er door geboeid wordt, is een andere kwestie. U zou dat thuis bij uw kinderen misschien kunnen aanvullen. Hoofdzaak is dat men weet wat het wezen en de zin van het Christendom, van de naastenliefde, de rechtvaardigheid, de kuisheid etc. is en hoe de zonde tegen de eigenlijke zin van het leven indruist. Men moet de nadruk leggen op de persoonlijke verantwoordelijkheid voor het bestaan en voor de schepping, die God ons geschonken heeft. Men moet de mensen er op wijzen, hoe men God overal kan ontmoeten en hoe het Christendom aan het gebruik van de natuur perspectieven geeft naar God toe. God is heel dicht bij de mensen, ook in de momentele crisis.”

„Vous êtes très réconfortant”, zei mijn buurman na een poosje peinzend stilzwijgen.

Interpretatie van statistieken

In een lezing over „Le besoin religieux. Sa persistance et ses formes dans les sociétés matérialistes ou matérialisées” vroeg ik de aandacht van de toehoorders voor de m.i. niet steeds voldoende gerechtvaardigde sombere interpretaties van statistatieve, statistische onderzoeken met betrekking tot de godsdienst als levende werkelijkheid.

„Souvent on croit s'appuyer sur les faits, mais en

oublant que les gens ne pensent et n'agissent guère comme des théologiens et moralistes de profession. Malgré l'objectivité des statistiques, que je ne veux donc pas nier, l'interprétation en est souvent demeurée à priori. Même ceux qui en dehors de toute statistique en appellent à leur expérience pastorale, jugent souvent selon des normes pareils, et ainsi l'expérience pastorale elle aussi semble confirmer l'interprétation coutumière des statistiques. On finit par croire qu'alors on voit la situation en sa réalité, mais entretemps on a à peine essayé de se représenter à quel degré ces conclusions, au fond établies à priori, correspondent à l'état réel des choses. Les statistiques ne comportent guère leur propre interprétation. On devrait pouvoir observer les gens dans leur propre milieu, y pouvoir vivre avec eux peut-être, afin de découvrir quels éléments religieux y sont encore cachés. Alors il serait très bien possible qu'on trouve une réalité toute autre que celle qu'on avait imaginée en s'appuyant sur des données statistiques parfois contradictoires.

Le monde ouvrier actuel présente le spectacle d'une société matérialisée, vivant au jour le jour, ne semblant se soucier de Dieu ni de Ses commandements, mais tout ceci n'est qu'apparence. Les apparences cachent un besoin religieux que les gens eux-mêmes ne sont pas capables de formuler. Le monde ouvrier vit écarté des chrétiens pratiquants et hors des groupements d'athées convaincus. En tant que masse toujours pourvue de foi rudimentaire, il est orienté sur le christianisme, mais il est aussi comme un troupeau sans pasteurs.

Natuurlijke godsdienstzin of Katholicisme?

Er werd een belangrijke moeilijkheid door een der toehoorders gemaakt, n.l. in hoeverre men wat ik aan religiositeit gevonden had nog Katholicisme kon noemen. Een moeilijkheid die dus meer expliciet ging over de normen, volgens welke de realiteit moest worden beoordeeld. Ik moest kunnen aantonen, dat de godsdienstigheid, die ik gevonden had meer was dan louter natuurlijke, heidense godsdienstzin en geen heterodoxie.

Daarvoor moest ik er op wijzen, dat hoewel de sacramenten vele mensen niet meer aanspreken — doopsel en huwelijk in vele gevallen uitgezonderd — de authentieke betekenis van Christus in het bewust-

zijn der arbeiderswereld nog niet verloren is gegaan, al staat dit bewustzijn in vele gevallen bijna met onderbewustzijn gelijk. Daardoor krijgt de overigens natuurlijke godsdienstzin der mensen een specifiek karakter. Heterodoxie in strikte zin vereist een bewust leerstellig denken, dat zich wetens en willens distantieert van andere leerstellingen, die orthodox genoemd worden. Dit uitgesproken leerstellig denken kent de doorsnee mens niet. Wel interpreteert hij godsdienstige gegevens subjectief, hetgeen, wanneer dit systematisch doorgedacht zou worden, zou kunnen leiden tot heterodoxie, als men daarbij overtuigd stelling neemt tegen de hiërarchisch geïnterpreteerde Openbaring. Mensen van hetzelfde gevoel en van dezelfde overtuigingen groeperen zich dan in secten. Maar, uitzonderingen daargelaten, groepeerde de arbeiderswereld zich niet buiten de Kerk. Men wil nog als Katholiek beschouwd worden, zelfs al geeft men de mensen te kennen, dat dit eigenlijk niet meer kan, omdat zij b.v. communist zijn of omdat zij meningen verkondigen, die op de keper beschouwd met de katholieke leer in strijd zijn. Maar de mensen begrijpen dat niet, omdat zij niet systematisch leerstellig denken. Zij zijn geen vaktheologen of vakmoralisten. Zij willen ondanks de klassen-tegenstellingen hun katholiek samenhorigheidsbewustzijn niet prijsgeven, hetgeen impliceert, dat zij niet heterodox willen zijn — ook al zijn zij het technisch theologisch wel. Het ideale, integrale, theologische Katholicisme is bij vele mensen wellicht zoek. Als men dit als norm neemt zijn misschien alleen enige heiligen of theologen katholiek. Maar de grondhouding der mensen is nog niet heidens en nog niet heterodox. Hun Katholicisme is smeulend vuur onder de as. Neemt men niet de moeite om door de as heen te peilen, dan baseert men z'n oordeel op de uiterlijke schijn, d.w.z. dan is het geestelijk leven uitgedoofd. Het komt mij voor dat vele onderzoeken niet veel meer doen dan deze as beschrijven en oorzaken van buiten uit vaststellen, waardoor het vuur is uitgegaan. Hun gegevens zijn door iedereen controleerbaar. Misschien zal men pas toegeven dat men zich vergist heeft, of althans dat men onvolledig is geweest, wanneer de Phoenix uit de as te voorschijn komt. Misschien komt die Phoenix ook niet meer omdat men het vuur niet op de juiste wijze benadert, zodat het inderdaad op de duur sterft.

OOSTENRIJK 1952-1953

Verburgerlijkte arbeiderswereld

Toen mij na enige maanden arbeid in de Oostenrijkse groot-industrie gevraagd werd welke mijn indrukken waren van de Oostenrijkse arbeiders, meende ik mijn observaties als volgt te moeten formuleren.

„Ik heb nog nergens een zo verburgerlijkte arbeiderswereld gevonden als in Oostenrijk. Men leeft op het niveau der burgers en gaat naar z'n werk als „heer“. Men heeft geen reden meer om zich verdrukt te voelen want de arbeiders hebben praktisch

de macht in handen. Men werkt uit noodzaak. Het eigenlijke leven ligt buiten de arbeid. Een van de voornaamste punten van kritiek, die ik dan ook op de Oostenrijkse arbeiders-emancipatie heb, is mijn verwijt, dat men bij de sociale Fürsorge eenzijdig en onevenwichtig te werk is gegaan. Men heeft op alle mogelijke wijzen de arbeiders tevreden willen stellen, maar alles wat men voor hen gedaan heeft ligt buiten het gebied van de eigenlijke arbeid. Voor de ontwikkeling van de arbeider in de arbeid zelf, dus voor de arbeid als cultuurfactor heeft men weinig of niets gedaan. Men heeft dus de arbeidersmentaliteit van de arbeid vervreemd, wat een belangrijke bron is voor continue onbevredigdheid der arbeiderswereld. Men heeft de arbeiders systematisch ontworteld uit hun eigen bestaansbodem. Ik weet niet of men dat wetens of willens heeft gedaan. Ik moet het haast veronderstellen."

Partij-politek

Na in een socialistisch seminarie een lezing gehouden te hebben over „Die kulturelle Situation der Arbeiterwelt in West-Europa" insisterden de studenten er met aandrang op, dat ik hun ook openhartig zou vertellen, wat ik van de Oostenrijkse arbeiderswereld dacht. Ik deed dit naar best vermogen. „Mijn indruk van Oostenrijk is ongeveer als volgt. In Oostenrijk hebben de arbeiders zich geëmancipeerd tot een sociale orde en een macht, waar andere landen jaloers op kunnen zijn. Maar omdat jullie me gevraagd hebt volkomen eerlijk te zijn moet ik er mijn punten van kritiek aan toevoegen. Ik hoop echter dat jullie mij zult corrigeren, wanneer mijn oordeel onjuist is.

Op de eerste plaats, de arbeiders in Oostenrijk zijn niet revolutionair meer. Ze zijn arrivés. Het levensniveau der arbeiders ligt tamelijk hoog. Om eerlijk te zijn zou ik willen zeggen, dat de emancipatie der arbeiders hen tot „burgers" heeft gemaakt. De bestaanonzekerheid der arbeiders is niet groter meer dan die van de middenstand. Proletariaat in de klassieke zin van het woord vindt men niet meer. De arbeiders zijn er zelfs nog beter aan toe dan de middenstanders doordat zij meer voorrechten en sociale verzorging hebben, zelfs wanneer ze eventueel tot werkloosheid zouden vervallen. Wanneer ik echter zeg, dat de arbeiders in Oostenrijk burgers zijn geworden, dan bedoel ik daarmee de ongunstige eigenschappen, waarmee de klassenstrijd de burgerlijke stand heeft zwart geverfd. Men heeft de arbeiders geen sociaal verantwoordelijkheidsbewustzijn bijgebracht. Zij parasiteren op hun voorrechten zoals vroeger de burgers op hun welstand. De burgers zetten zich echter, egoïstisch, liberalistisch of hoe dan ook, in voor hun eigen zaak. De arbeiders hoeven zich bijna nergens meer voor in te zetten. Zij kennen hun eigen belangen niet, die hun ondanks

hun emancipatie onthouden zijn. Zij krijgen als kinderen hun eten opgediend. „Men", d.i. de partij, zorgt voor hen.

De Oostenrijker is van nature niet bijzonder idealistisch. Hij is zinnelijk en afgestemd op genot. Wanneer hij het goed heeft, vindt hij het allang welletjes en zal hij niet zo gauw warm lopen voor de belangen der arbeiders als internationale klasse." Mijn auditorium was ook openhartig. „Das stimmt", kreeg ik te horen.

„Van de andere kant is de Oostenrijker charmant en hoffelijk. Prettig om mee te doen te hebben. Hij is geen extremist.

Wat heeft nu de partijpolitiek gedaan? Hij heeft vooral de drang om het goed te hebben bij de mensen bevredigd. En daarbij heeft hij twee dingen gedaan, die ik niet goed weet te rechtvaardigen. Misschien kunnen jullie mij daarbij licht geven. Men heeft namelijk in Oostenrijk de partij tot een politieke macht gemaakt ten koste van de democratie en ten koste van de vrijheid der individuele arbeiders. Men heeft de arbeiders voor zich weten te winnen. De Partij is er sterk door geworden. Men heeft de groot-industrieën genationaliseerd maar nu gebruikt men deze situatie voor iets wat ik moeilijk anders zou kunnen noemen dan een partijdictatuur. Om werk te vinden moet men partijlid zijn. Hiermee heeft de partij aan sympathie en ook aan innerlijke kracht verloren. Te meer daar ook het innerlijk leven der bedrijven verpolitiekt is geworden. Het Mitbestimmungsrecht is een holle formule geworden omdat ook hier de censuur der partijbelangen zich doortrekt. Men moet er voor alles op bedacht zijn niet gediskwalificeerd te worden als onsolidair met de Partij.

Mijn twee grieven tegen Oostenrijk zijn dus de verburgerlijking der arbeiders in de ongunstige zin van het woord en de partijdictatuur. Het eerste heeft een situatie in het leven geroepen, die m.i. gedoemd is dood te lopen. Men heeft het leven der arbeiders op een hoger niveau willen brengen buiten de arbeid. Binnen het bedrijf wordt weinig voor de mensen gedaan, hoogstens opportunistisch."

„Das stimmt", gaf men mij spontaan toe.

„Daardoor ontstaat nu een onevenwichtigheid in het leven der arbeiders. Zij zijn namelijk vervreemd van de arbeidsvreugde, hoewel de arbeid het grootste deel van hun dag omvat. Het leven begint pas na de arbeid. Wat heeft men voor de arbeiders gedaan buiten de arbeid? Men heeft hun huizen gegeven, comfortabel en modern. Hiermee is de drang naar comfort bevredigd maar tegelijkertijd de ontwikkeling van het gezinsleven onmogelijk gemaakt. Hiermee heeft men een elementaire levenswaarde voor de arbeiders verloren doen gaan."

„Maar een uitgebreid gezinsleven is economisch onmogelijk!" werd opgemerkt.

„Dat hangt er maar van af in hoeverre de mensen

egoïstisch worden opgevoed. Nu kunnen de arbeiders met hun loon amper toe. Maar waarom? Zeker niet alleen omdat levensmiddelen en kleding zo duur zijn, of omdat de belastingen zo hoog lopen. Het is stellig ook omdat men het levensniveau der arbeiders zo hoog gemaakt heeft. Zij zijn ingesteld op comfort, zelfs op luxe. Men wil z'n eigen motor hebben. Men wil z'n vakantie in het buitenland doorbrengen. Men wil in staat zijn tot het bezoeken van cinema en concerten etc. Daarna heeft men geen geld meer over voor een gezin, er nog van afgezien dat men door het twee kamersysteem amper een gezin kan hebben. Intussen wordt het loon als te laag ervaren en is een reden tot ontevredenheid. Of men economisch gezien het loon niet op kan voeren, weet ik niet. Nu is het wel voor de partijpolitiek belangrijk, dat deze ontevredenheid er is, maar het is de vraag of er andere interessen mee gediend worden dan machtsinteressen. Ik hoop, dat jullie het me niet kwalijk neemt, dat ik deze dingen zo boutweg zeg. Jullie hebben me gevraagd eerlijk te zijn."

„Nee, ga door!”

„De Partij heeft ook de ontwikkeling der arbeiders ter hand genomen. Ik heb geconstateerd dat de algemene ontwikkeling van de Oostenrijker hoog ligt. Ik stond er b.v. verbaasd over bij een van mijn kameraden de werken van Rilke aan te treffen. Ik denk, dat ik in Holland lang moet zoeken voor ik bij de arbeiders literatuur aantref van gelijke standing. De Oostenrijker leest veel. In geen enkel land heb ik door arbeiders zo veel zien lezen als hier. Maar het blijft bij losse kennissen. Hij heeft, schijnbaar van nature, een goede aesthetische smaak, vooral op het gebied van muziek. Maar een samenvattende levensovertuiging ontbreekt.”

Dit laatste werd door mijn auditorium louter socialistisch geïnterpreteerd. Er stond althans iemand op om mij duidelijk te maken: „Vroeger hadden we goede politieke theoretici. Door de oorlog zijn ons velen ontvallen. Daardoor is inderdaad een vacuum ontstaan.”

Alsof politiek de samenvattende levensbeschouwing is!

Gods mysterieuze aanwezigheid

Gewoonlijk liet ik in de milieus, waar ik werkte, pas kort voor mijn vertrek mijn eigen religieuze overtuigingen tot uiting komen. Ik gaf daarbij gewoonlijk, stap voor stap, een beschrijving van de aard van het menselijk bestaan. De gesprekken, die er het gevolg van waren, boeiden ook zogenaamd verheidenste kameraden zo, dat zij mij soms dwongen tot diep in de nacht bij hen te blijven praten.

„Waarom ga je volgende week al weg”, zei Gustl.

„Blijf nog wat bij ons.”

Steeds dezelfde vraag na dezelfde uiteenzetting! Lag

hier dan niet een evident contactpunt met hen, die van de Kerk verwijderd leefden? Waarom zouden niet anderen in dezelfde sfeer hetzelfde kunnen doorgeven als ik? Het zouden arbeiders kunnen zijn met een bepaalde vorming. Apostelen, die de arbeiderswereld naar God terug zouden kunnen brengen voorzover het waar was, dat deze wereld van God verwijderd was. Ik kon op dit ogenblik geen apostolisch werk op me nemen. Ik zou hen bovendien als priester niet zo kunnen bereiken zoals ik hen nu bereikt had. Ik sprak nu als een van hen. Mijn priesterschap zou een obstakel geweest zijn om zo met hen te zijn als ik nu geweest was. Het apostolaat onder de arbeiders zou aan anderen moeten worden overgelaten worden totdat de kloof tussen geestelijkheid en volk overbrugd was. De apostelen en de eerste evangelieverkondigers hadden misschien dezelfde ontvankelijkheid bij het volk gevonden als ik. Zij hadden nog geen geschiedenis achter zich. Tegenwoordig dragen de priesters het miscrediet der onmiddellijke of zelfs der verder afgelegene voorgeschiedenis met zich mee. Het vooroordeel is de grote handicap om de schepping, de Openbaring, de Verlossing, de genade en de Kerk te leren zien zoals ze zijn. Door dit vooroordeel arriveert men ook niet op het punt om aan te tonen, dat de genade de zondige mens veronderstelt, dat men zich dus ook niet moet verwonderen over het falen der mensen maar dat men daarentegen wel aangegrepen moet worden door het feit, dat God desondanks nog steeds met ons is. En dan is er nog het mysterie van het zijn! God houdt de kerkvervolgers evenzeer in stand als ons. Hij brandt het kwaad in ons beiden weg. Hij achtervolgt ons. Wanneer wij het de mensen aantonen, zijn zij ontroerd. Wanneer wij het niet kunnen aantonen, gaat Hij Zijn weg zonder ons. Op deze wijze is Hij aanwezig in de arbeiderswereld, leeft Hij overal in zijn mysterieuze presentie. In het leven van ieder mens moet zich de Verlossing incarneren, wil hij niet voor eeuwig verlore gaan. Het is godslasterlijk te veronderstellen, dat God zich daar niet om bekommert. En steeds opnieuw moet ik ervaren, dat Hij daar is, waar men in de gewone wijze van denken meent, dat Hij afwezig is.

Er zijn vele barricades tegen ons priesters gericht, en vanwege ons tegen de Kerk. En wij hebben tegenbarricades opgeworpen. Maar God staat aan beide zijden. Overal waar nog menselijke goedheid is, is Hij aanwezig. Wanneer ik mijn barricade verlaat, ontmoet ik mijn tegenstanders als vriend. En toch verraad ik daardoor niet mijn post en zij niet de hunne. We bestrijden elkaar op een deelgebied en verliezen het geheel uit het oog. We zien in elkaar teveel het kwade en niet het goede. En ik weet niet of het kwaad in de wereld machtiger is dan het goed. Ik heb de indruk van niet. Ik heb de indruk, dat het goede veel dieper en veel wijder verspreid is. Ik heb niet slechts die indruk, maar ik geloof, dat wij

dat ook a priori moeten aannemen, als we niet willen veronderstellen dat de duivel machtiger is dan God. Op deze wijze heb ik wel steeds geweten, dat de duivel uiteindelijk voor God moet kapitulieren.

Maar in de werkelijkheid van het leven heb ik ervaren, dat dit niet slechts een theoretisch principe

is. De mensen zijn nog goed en ontvankelijk voor de genade, zoals de wereld het was toen de apostelen uittrokken. Want als een mens zich bekeert, is het niet krachtens het kwade in hem, maar krachtens het goede, dat tegelijk met het kwade in hem aanwezig is. Ik geloof, dat onder dit opzicht de mensheid volkomen zichzelf is gebleven.

ITALIË 1951-1954

Aan de buitenkant van Rome werd ik insider van de ellende der armen doordat ik meehielp een weg met puin te effenen. De kameraadschap, welke daardoor ontstond, bracht mij midden in de problemen van het Italiaanse sub-proletariaat.

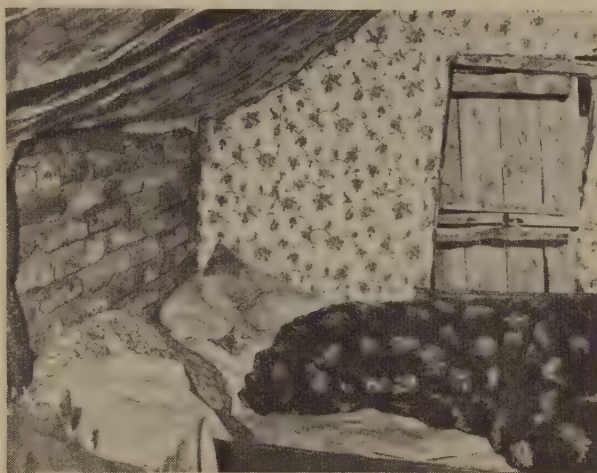
Romeinse armen

Ik moest binnenkomen in het houten keetje, dat drie afdelingen had en waar drie families in woonden. En ik kwam binnen. Wat ik te zien kreeg overtrof alles wat ik tot nu toe aan primitieve behuizing gezien had. Ik had in Duitsland kelderwoningen bezocht, maar daar had men meer ruimte dan hier. Het hokje waar ik in kwam en dat ook het enige vertrek was, waarover mijn vrienden beschikten, was ongeveer 2,50 bij 2,50 m groot en 2 m hoog. Het werd bijna geheel in beslag genomen door een bed, d.w.z. iets op vier lage poten dat daarop moest lijken. Het was iets breder dan een gewoon tweepersoonsbed en daar moesten ze met z'n allen in slapen. Filo, zijn schoonbroer, zijn zus en een kleine baby van 4 maanden. Naast het bed was slechts ruimte om te staan of om te zitten op een houten eigengemaakt krukje. Een plank aan de muur diende om iets op te kunnen zetten. Dat was de hele inboedel. Koken moest men buiten. Dat geschiedde op een houtvuurtje. Keukengerei hadden ze niet. Ze gebruikten daarvoor oude blikken van benzine of conserven. Die werden dan op een oude lastdrager van een fiets boven het vuurtje gezet. Gewassen werd met water uit de Tiber. Drinkwater werd in een tonnetje een vijf honderd meter verder gehaald bij een huis, dat van waterleiding was voorzien en de hele buurt van water voorzag. De enige versiering van de muur was een heiligenprentje.

Hoe men zich behielp, kon ik toen nog niet allemaal bekijken. Daar werd ik pas langzamerhand mee vertrouwd.

Ik moest op het bed gaan zitten. Filo liet zich naast mij neervallen, leunde achterover op z'n elleboog en begon te vertellen, hoe wij elkaar hadden leren kennen. Waarschijnlijk had hij dat al eerder gedaan, maar hij deed het nu nog eens om te bewijzen dat het echt was.

Maar Poldo, die nog meer analphabeet was dan Filo — hij had nooit school gelopen — vond mijn bezoek ondanks het verhaal schijnbaar toch nog erg gewichtig. Ik kreeg echter geen jammerklachten over ellende te horen. Men sprak niet over de behuizing. Wel moest ik vertellen over Holland. Filo luisterde slechts toe, hield de baby zoet, haalde water, was, kort gezegd, een zwijgzame gediensstige jongen. Ik had al eerder opgemerkt, dat hij alles deed wat men van hem vroeg. Hij voorkwam zelfs, dat men hem

Het werd bijna geheel in beslag genomen door een bed

iets vroeg. Hij had alles in de gaten wat nodig was en hielp zonder iets te zeggen. Wanneer een auto over de weg kwam, die hij aan het „aanleggen” was, volgde hij het hele proces zonder iets te zeggen, voorkwam met schreeuwen onnodige ongemakken en holde weg om te gaan helpen, wanneer iets vastliep.

Er was slechts een klein raam in het vertrek, boven tegen het dak aan. Het was er heet. Filo moest wijn gaan kopen, een paar „huizen” verder. Hij kwam terug met een buikige fles landwijn en het werd gezellig. Voor de deuropening en voor het raampje hing een doek. We zaten in half duister, maar toch was de ruimte vol vliegen. Wanneer het echter te bar werd, werd de doek opzij geschoven, de deur op een

kier gezet, waardoor het felle licht naar binnen viel en waardoor de vliegen als in processie weg-trokken.

„Zullen we een eind gaan lopen?” vroeg ik aan Filo. Z’n zus antwoordde in zijn plaats „Ja, we gaan allemaal”. Maar zij moesten zich nog omkleden en intussen maakten wij samen een rondje in de buurt. Toen wij terugkwamen, was de familie startklaar. De deur moest op slot gedaan worden, maar het hangslot bleek kapot te zijn. Het werd in de gauw-igheid vervangen door ijzerdraad.

Wij gingen op weg. Poldo met de baby op de arm, waar hij gek mee was en liedjes voor zong. Iside, de moeder, met de melkfles. Filo en ik voorop. Maar Poldo kwam bij ons lopen en Filo trok zich terug naar Iside. Niemand had tot nu toe over miserie gesproken. Er was geen spoor van verbittering te vinden. Pas toen ik er zelf over begon zei Poldo: „De patroons hebben palazzi. Wij mogen het hier mee doen. Of we mogen onder een brug slapen.” Maar ook dit zei hij meer als een gebruikelijke slogan dan met verbeterheid. Hij lachte tegen z’n dochtertje, zong een liedje, de zon scheen, het was één groot feest buiten, ze hadden nog een dak boven hun hoofd, ze kwamen nog niet om van honger. Het was alsof ze in een koninklijke rijkdom leefden zonder al te veel zorgen voor de volgende dag.

„Wordt er van de staat uit niets voor de arbeiders gedaan?”

Poldo was werkeloos en vertelde, dat hij 250 Lire per dag kreeg om van te leven. Maar dat was onmogelijk. En het was nog heel moeilijk om dat bedrag los te krijgen. Er moest dan aan bepaalde condities voldaan worden, wat lang niet iedere arbeider kon, etc. De socialistische en communis-tische partijen willen wel anders, maar de geestelij-ken zeggen, dat je je daar niet bij aan mag sluiten. Ze zeggen niet wat dan wel moet gebeuren.

Wij bleven aan de buitenkant van Rome.

„Zullen we wat gebruiken?” stelde ik voor, toen we voorbij een kraampje met limonade en aanver-wante artikelen kwamen. Er scheen een moment een probleem te rijzen, dat ik zo gauw niet door had. Maar wij dronken limonade en ik betaalde ondanks hun tegenstribbelen.

Wij liepen verder en controleerden met spanning de voetbaltoto's in de hoop iets gewonnen te hebben. De wandeling verliep in een tempo, dat mij nu niet bepaald eigen was. Er werd slechts over huis- en tuindingen gepraat of helemaal niets gezegd. Voor de afwisseling stelde ik daarom een poos later maar weer voor om een espresso te gebruiken. Wij kwamen juist voorbij een bar. Wij gingen er bij zitten en de baby kreeg de fles. Ik betaalde weer, maar voelde, dat er iets niet in de haak was. Ik kwam er echter spoedig achter, dat ik alsmaar het eergevoel en de gastvrijheid van deze mensen aan het kwetsen was. Want toen we onze weg vervolgden en ik met Poldo

alleen liep zei hij: „Je hebt veel betaald vanmiddag (350 Lire), laat mij het terugbetalen.”

Ik voelde, dat ik iets goed moest maken.

„Ach waarom? Jullie hebben me al zo verwend thuis, laat mij ook eens wat betalen.”

„Nee”, zei Poldo, „laat mij dan de helft betalen.”

„Laat toch zitten. Dat komt een volgende keer wel goed.”

Ik begreep, dat het leven op voet van gelijkheid zich ook over deze kleine details uitstrekt.

Het was intussen laat voor mij geworden en ik had niet meer voldoende tijd om helemaal met hen naar huis terug te gaan. Ik moest eerder afslaan. Filo ging nog een eind met me mee. Hij wist niet waar Poldo het zojuist met mij over gehad had, pakte me bij m'n arm en zei: „Laat mij betalen wat je vanmiddag hebt uitgegeven.”

„Waarom?”

„Het is zo veel.”

„'n Volgende keer betaal jij.”

„Goed.”

„Heb je goed verdiend van de week?”

Hij glimlachte en zei: „Mijn baas heeft me van de week nog niet betaald. Dat zal hij volgende week doen. Kom je morgen weer?”

„Als ik enigszins kan, ja.”

Ze hadden mij gevraagd de volgende Zondag 's morgens te komen en bij hen te blijven eten. Dan zouden ze een „dolce” bakken en naar de campagne gaan.

Ik dacht op de terugweg bij mezelf: Veertien uur per dag werken voor een hongerloon, 900 Lire, terwijl een normaal arbeidersloon voor een arbeider met een achturige werkdag 1500 Lire is. Zondags ook nog werken. Geen geld hebben om de dag rond te komen met z'n vieren. Een nonchalante baas hebben, die zegt: Ik zal je volgende week wel betalen. En toch leven zonder verbittering, afhankelijk van de genade of ongenade van anderen. Zou een der-gelijk leven dragelijk worden alleen al omdat de zon in Italie altijd schijnt?

Ik had die middag geen diepzinnige gesprekken gevoerd. Ik was slechts enkele uren door arme mensen in hun midden opgenomen. Een leven met een eigen schoonheid.

Ellende in Rome

Met veel moeite bracht ik een jonge, intelligente zakkenroller, die sliep in portieken en onder de bruggen van de Tiber, er toe zelf op schrift te stellen wat hij mij over de ellende van het Rome verteld had. Het „rapportje” is summier maar interessant als kort getuigenis van een insider op verzoek van een vriend. Ziehier een gedeelte van de tekst.

„De ellende van Rome is het meest pijnlijke probleem van de bevolking en haar meest verbeterd vijand.

Sinds jaren verwachtte men een oplossing voor dit kwaad, maar helaas tot heden toe zonder resultaat. De huizen. Daar ligt de diepste nood van ontzaglijk veel gezinnen. Vele gezinnen leven nog in houten barakken, in vertrekjes van leem of van stenen die in 24 uur op elkaar gestapeld zijn, of zelfs in de grotten aan de buitenkant van de stad.

In de omgeving van het plein Maresciallo Giardino en meer in het bijzonder boven op de Monte Mario aan de voet van de sterrenwacht is een groep huizen gelijk aan een klein bergdorp, waar de mensen hun onderdak in elkaar hebben gezet louter om niet op de straat te moeten leven en hun kinderen daar niet aan te moeten overleveren. Dat alles is een erbarmelijk, onmenselijk schouwspel, dat werkelijk niet tot eer strekt van een moderne stad, die daarenboven nog de hoofdstad is van een natie. Deze mensen hebben geen hoop meer. Zij hebben jarenlang gewacht en hebben zich nu volkomen bij de toestand neergelegd. Zij hebben zich geschikt in dat leven, dat hen dagelijks omvormt tot wilden. En dat is logisch. De toestand waarin ze verkeren drijft er toe. Deze omstandigheden ruineren niet alleen het individu maar ook zijn gezondheid, zijn opvoeding en laten we ook maar zeggen, zijn toekomst.

Hun huizen van opeengestapelde stenen en van leem bieden niet voldoende beschutting tegen de kou van de winter. De primitieve en slecht opgetrokken muren leveren de ruimte over aan de kou of de hitte naargelang het seizoen. Het volkomen onhygiënische interieur, ongeverfd en zonder vloer, doet hen steeds tussen zand en stof leven. Niet talrijk zijn de huizen, die op regendagen er in slagen hun bewoners droog te houden, zodat bij de reeds genoemde ongemakken nog het werk komt van het droogmaken en herstellen van de hut.

Langs de oever van de Tiber, zichtbaar voor het verkeer van de straten, die er langs gaan, strekken zich rijen kleine barakken uit. Ook die zijn bevolkt door mensen, die door de samenleving vergeten zijn, die worstelen met de ellende, met de honger, met de kou, en die hun hoop gesteld hebben op een rooskleuriger toekomst, welke hun zal toestaan deze plaatsen te verlaten en zich weer opnieuw in de samenleving in te schakelen, in de wereld der menselijke wezens zoals ook zij eens waren.

De ellende van deze arme mensen is hiermee niet ten einde. Daar heb je ook nog de werkloosheid, de honger, de moeilijkheid om te kunnen leven, om niet van honger om te komen, om zich de noodzakelijke kleding aan te schaffen. En zo, gedwongen tot dit leven van uitgestotenen, blijft hun niets anders over dan zich nog eens te vernederen en aalmoezen te vragen, zonder uitzondering voor oude of jonge mensen, ongeacht of het vrouwen zijn van gevorderde leeftijd of meisjes van twintig jaar. Allen zoeken zich dat te kunnen bemachtigen waar zij niet buiten kunnen, wat ook het middel is om het te bereiken.

Maar niet allen kunnen zich schikken in dit soort werk. Een gedeelte van hen, vooral de jongeren, kunnen dit niet over zich verkrijgen en omdat ze er de moed niet toe hebben, werpen zij zich wanhopig in de misdaad of in de prostitutie, waarmee ze dan hun eigen bestaan ondergraven."

Eergevoel der armen

De hele familie van Filo bracht mij weg naar de bus, toen ik hen bezocht had om afscheid te nemen voor ik naar Frankrijk vertrok. Ik moest schrijven.

Langs de oever van de Tiber, strekken zich rijen kleine barakken uit

Natuurlijk. Ik stelde hen gerust met de mededeling, dat ik misschien het volgend jaar wel weer naar Rome terug zou komen.

Voordat ik de bus instapte werd ik nog even overrompeld. De schuchtere Filo gaf mij de hand en plotseling voelde ik zijn ongeschoren gezicht tegen het mijne aan. Hij kustte mij op beide wangen. Het was voor de eerste keer in mijn leven, dat ik door een niet familielid gekust werd en dat ik dat op dezelfde wijze beantwoordde. Goede vrienden in Italië nemen zo afscheid van elkaar. Ik ervoer het plotseling als een symbolische omhelzing van de arbeiderswereld. In die dagen schreef ik aan mijn broer een klacht. „... in feite ontbreekt toch wel in de Katholieke positienamen hier de felle revolutionaire houding, die noodzakelijk is om ingewortelde misbruiken uit te roeien. S. Thomas verdedigt de revolutie van het volk tegenover de tyrannie. Waarom dan ook niet de revolutie van het volk verdedigen tegen het

misbruiken en vertreden van oer menselijke rechten? Tegenover de gruwelijke nood van de talrijke armen is de houding der geestelijkheid vaak te burgerlijk. Men wil met iedereen te vriend blijven en de prediking wordt maar al te veel die van het tamme compromis om niet in moeilijkheden te komen. Het contact met de armen is dat der aalmoezen. De meeste armen hebben echter nog genoeg eergevoel om niet van aalmoezen te willen leven, al zijn ze door de nood gedwongen dit wél te doen. Zij zullen een gift van een rijke niet versmaden, zijn echter gelukkiger als zij op voet van gelijkheid behandeld worden en een tegenprestatie kunnen doen.”

Wat is een aalmoes in christelijke zin. Is dat slechts een gift van een rijke aan een arme? Of is dit persoonlijke hulp op voet van gelijkheid krachtens de christelijke liefde?

Ellende en Christendom

Op de granieten afrastering van de Tiber bij Trastevere zat een jonge kerel, donker en potig. Beneden in de Tiber werd gevist. Ik stond er naar te kijken. Toen ik na enige tijd naar mijn buurman opkeek en aanstalten maakte om me ook op de ballustrade te hijsen vroeg hij: „Engelsman?”

„Kun je zo onmiddellijk zien, dat ik geen Romein ben?”

Het was een vlot, charmant volkstype met geraffineerd beheerste bewegelijkheid en gesties, die volkomen natuurlijk aandedden. Een jongeman, die getekend was door zijn gemoedsleven. Het hart, de wijn en de zon leven in de gestalte van dit soort mensen en in de toon van hun taal.

„Och”, antwoordde hij met een lichte gestie, „dat zie je direct. ’n Heel ander voorkomen.”

„Als je het nu nog aan m’n praten had gemerkt.”

„Nee,” antwoordde hij beslist, „u spreekt heel goed Italiaans.”

Ik had nota bene nog amper wat gezegd.

„Het is anders moeilijk.”

„Siii, maar u spreekt het toch goed. Tourist?”

„Nee. Italiaans leren spreken en Rome leren kennen.”

„Duur in Rome, hè!”

„Veel te duur, althans voor mij.”

„Voor ons ook.”

„Werkloos?”

„Siii. Al twee jaar. De regering doet niets.”

„Nee?”

„Welnee. Nee, dan was het onder Mussolini beter.”

Hij ging met overtuiging tegen me zitten praten. „Zie je, Mussolini at en dronk zelf goed maar die gaf tenminste ook aan anderen te eten en te drinken. De Democrazia Cristiana? Zorgt alleen maar voor degenen, die het al goed hebben. Die heeft alleen maar palazzi gebouwd, weet je, en er voor gezorgd, dat de Kerk het goed heeft.”

„Ja?”

Hij begon in diepe ernst en met jeugdige passie zijn hart uit te storten. Hij vroeg niet naar mijn geloof maar kwam ongevraagd voor zijn eigen overtuiging uit.

„Sono catolico, sai, sono catolico. Ik ben Katholiek, weet je. Maar van wat Christus gezegd heeft brengt noch de regering noch de geestelijkheid veel terecht. Waarom noemen ze zich democrazia „cristiana”? Ze moeten degenen, die honger lijden te eten geven en degenen, die geen kleren hebben, kleden. Er moet in ieder geval minstens rechtvaardigheid zijn.” „Mbe”, gaf hij met een zekere berusting toe, alsof hij met zichzelf in gesprek was of op een denkbeeldige objectie antwoordde, „zolang de wereld bestaat, is er al onrechtvaardigheid geweest . . . maar het was nooit zo erg als de laatste tijd. Ik heb mijn hele leven bijna niets anders gekend.”

Hij richtte zich nu weer persoonlijk tot mij: „Weet je, hier in Rome heb je twee soorten mensen, de rijken, die miljoenen hebben, en de armen die niets hebben. Non è giusto. Het is toch niet juist, de krotten hier te laten bestaan, terwijl er zoveel rijken zijn. Heb je ze gezien daar?”

Hij wees in de richting van de Aventijnse heuvel, iets verderop, waar de meest bittere armoede als het ware tegen de muren van een groot, fraai klooster lag aangeplakt. Mensen in holen met een paar planken ervoor of in een armelijke beschutting tussen de steunberen van de tuilmuren.¹⁾ Wat konden die monniken doen aan de ellende van Italie? Geen mens, die van hen verwacht, dat ze die materieel oplossen. Maar de gewone mensen zien de armoede als schurft tegen de muren van een welvarende burcht van christelijke volmaaktheid. Twee werelden tegen elkaar aan, op mystieke wijze verbonden door de bekommernis der Christelijke naastenliefde. Maar wat is dat voor een mystieke bekommernis? De individuele monnik binnen die muren staat machteloos voor de materiële nood der armen. Wat kan hij anders doen dan zich in afgezonderdheid inzetten voor het eeuwig heil van deze mensen? De Kerk is vol instituten met hun eigen wetmatigheden, met hun eigen aard en doelstellingen. Daarin zijn kleine gemeenschappen geborgen, niet zonder functie ten opzichte van de samenleving.

Niet zonder functie, maar welk instituut mag om zichzelf te handhaven de ogen sluiten als Christus voorbijgaat, hongerig en naakt?

Ze zien het toch, onder aan hun muren.

Ik was hongerig en gij hebt mij niet te eten gegeven. Tegen wie zal Christus dit zeggen? Tegen de individuele monniken? Of tegen een instituut? In hoeverre delen individuen in de tekortkomingen en in de schuld van een gemeenschap? Kon men de individuele Duitsers de misdaad van de oorlog aanrekenen?

¹⁾ Intussen zijn de meeste van de hier gesignaleerde krotten opgeruimd.

Zouden wij misschien de hele rijkdom van de Kerk moeten afbreken zodat wij geen steen meer zouden hebben om ons hoofd op te leggen? Wij zouden zonder rijkdom de caritas kunnen beoefenen, levend in gemeenschap van zorgen. Stoffelijke goederen zouden geen aanklacht meer tegen ons kunnen zijn. We zouden ons stijlvol leven weliswaar verliezen, maar we zouden de wereld voor het Christendom winnen.

Maar dat is idioot. Het is idioot te willen leven zoals Christus leefde. Wij spelen het zonder organisatie niet meer klaar. Dat verlangt Hij niet. Wij moeten met onze beide benen op de grond blijven. Maar het volk verwijt ons juist, dat we niet meer met onze beide benen op de grond staan. Het dwingt ons terug te keren tot de idiotie van Christus.

Mijn kameraad op de muur van de Tiber wees slechts in de richting van de Aventijn. Hij had in alle mogelijke richtingen kunnen wijzen. Hij gaf geen bitter commentaar, integendeel, er lag ondanks alles een hartelijke menselijkheid in zijn stem, alsof hij ten alle tijde bereid was iedereen alles te vergeven. „Ik heb geen werk, maar niemand maakt er zich druk over, hoe ik in het leven moet blijven.”

„Waar eet je dan van?”

„Van tijd tot tijd kan ik zo hier en daar een handje uitsteken. Daar tussen door hang ik van familie af. Maar er zijn dagen genoeg, dat ik niets te eten heb.” Het scheen, dat hij niet wilde dramatiseren, want hij ging door op een heel zakelijke toon: „We hebben niets gemerkt van de vervulling van de beloften van de Democrazia Cristiana. Als ze die maar gehouden hadden, zouden de meeste mensen wel tot die partij behoren, maar nu . . .”

Hij zat met z'n benen tegen de muur te schoppen: „Ze zullen het wel weer winnen, want het zit hier vol met geestelijken. Die varen er wèl bij.”

„Ik heb wel eens gehoord, dat de geestelijkheid in Italie erg arm is”, merkte ik op.

„Wat je arm noemt. Kijk maar eens naar het Vaticaan. Ze krijgen genoeg en meer dan genoeg.”

„Van wie?”

„Giften en weet ik wat al niet. Zie je, eigenlijk heb je onder de geestelijkheid twee soorten, de gewone priesters, preti, — dat zijn wat in de gewone wereld rijken en burgers zijn — en de frati, heb je daar wel eens van gehoord? (ik knikte van ja), dat zijn de zogenaamde armen. Maar deze laatsten zijn vaak nog rijker dan de eersten. Daar heb je b.v. de paters XX. Weet je wat dat zijn? Die hebben een paleis van een generalizia gebouwd, marmer, rijkdom en comfort. En zij leven van het ene feest in het andere. Vandaag is het Sint Anna en daarom eten ze goed. Morgen is het Sint Stephanus en daarom eten ze goed. Allemaal ter ere van de heiligen. Intussen creperen de mensen rondom deze rijkdom. Heeft Christus dat gewild?” Hij zag de werkelijkheid wel wat sterk gekleurd. Maar kon hij het helpen?

„Doet dan de geestelijkheid niets voor het volk?” vroeg ik. „Poei . . .” Hij maakte een afwerend gebaar. „Die zorgen, dat ze het zelf goed hebben. En als je tot de Democrazia Cristiana hoort, heb je wel eens kans, dat ze je aan werk helpen. Nee, als je geen relaties met een of andere monseigneur of bisschop hebt, ben je gewoon aan je lot overgelaten.” Het was een poosje stil.

Hij wees in de richting van de Aventijnse heuvel . . . mensen in hollen met een paar planken er voor of in een armelijke beschutting tussen de steunberen van de tuinmuren

„Er zijn hier veel kerken in Rome”, merkte ik op.

„O, wel vijf honderd.”

„Wat doen ze er mee?”

„Wat ze er mee doen? We zouden het met heel wat minder afkunnen. Ze dienen nu alleen om rijkdom in op te hopen. Het heeft geen zin twee of drie kerken vlak naast elkaar te hebben. Er zijn er ook die gesloten zijn. Het zou voldoende zijn, als iedere buurt z'n kerk had.”

De ellende van velen is zo groot en de afkeer van de geestelijkheid bij velen zo fel, dat zelfs de rijkdom van historische kunstschaten, waar overigens niemand van kan leven, hun een ergenis is geworden en een aanfluiting van het Christendom. Het begon me langzaam tastbaar duidelijk te worden, hoe men in revoluties er toe kon komen al dit soort dingen kort en klein te slaan.

Hoe het ook zij. De geestelijkheid in Italië is een probleem.

De geestelijkheid is de zondebok

Wat ik bijna continu over de geestelijkheid te horen kreeg, was om wanhopig te worden. Het was of de mensen met blindheid geslagen waren. Zo rijk zijn de geestelijken in Italië werkelijk niet. Maar men ziet hun situatie onder het licht van allerlei mystificaties, gedeeltelijk door de historie gegroeid, gedeeltelijk door communistische propaganda gecultiveerd. De geestelijkheid is de zondebok, de bron van alle kwaad. Inderdaad houden de geestelijken zich over het algemeen van het volk afzijdig. Ze leven een „schijnbaar” onbezorgd leven, soms in grote armoede. Het „schijnt” alsof ze de nijpende nood van het volk langs hun kleren laten afglijden. In werkelijkheid zijn ze machteloos en zijn ze door de zelfde nood gedwongen de mensen aan hun lot over te laten. Zo wordt dagelijks de indruk van clerikaal egoïsme bevestigd. Het zijn ook Italianen. Zij weten, dat het volk wel scheldt, maar dat het eigenlijk niet zo tragisch ongelukkig is als het schijnt, wanneer men maar te eten heeft. Er zit in heel het gekanker van het volk nog iets milds. Het zijn gemoedsmensen, die voor hartelijkheid bijna onmiddellijk capituleren. Dat zouden ze niet kunnen, wanneer wat ze zeggen hun diepste innerlijk had aangevreten. Zij zijn zelfs in staat iemand te vergeven, dat hij niet uit roeping is priester geworden maar om een middel van bestaan te hebben. Want dat dit laatste bij de meeste priesters het geval is, daar twijfelt een zeer groot gedeelte van het gewone volk niet aan.

Honger-communisme

Bij Tre Fontane, iets buiten Rome, bevindt zich een O.L. Vrouwebeeld, waarvoor de Romeinen veel devotie hebben. Er kwam een vrachtwagen met jeugdige communisten voorbij, allen strijdvaardig met een rode doek om de hals. De wagen stopte. De jongens deden hun halsdoek af en bezochten O.L. Vrouw. Daarna stegen ze weer in en knoopten hun halsdoek weer om.

Merkwaardig. De mensen voelen aan, dat er met hun communisme iets niet in orde is. Ze willen communist zijn, omdat ze honger hebben en tegelijkertijd denken ze er niet aan hun geloof aan kant te zetten.

Katholicisme dat zichzelf overleefd heeft?

Met een jonge arbeider had ik het volgende kame-raadschappelijke gesprek, dat niet als representatief kan gelden voor de Italiaanse arbeiderswereld als zodanig maar wel de gedachtenwereld weergeeft van een niet te onderschatten laag van het sub-proletariaat, die buiten de Kerk is komen te staan.

„Ik heb gemerkt, dat het communisme hier nogal sterk is. Wat denk je, zal het op de duur niet de meerderheid behalen?”

Hij schudde nee: „Het communisme zal hier nooit een absolute meerderheid krijgen. Er zal steeds een sterke oppositiepartij zijn en dat is ideaal.”

„Ja maar een oppositiepartij veronderstelt toch een meerderheid aan de andere kant en als deze meerderheid in handen van de communisten komt, wordt alle oppositie uit de weg geruimd. Ik geloof, dat dat toch onderhand wel duidelijk geworden is in de landen die door Rusland bezet zijn.”

„Het communisme in Italië is heel anders dan in de rest van de wereld” antwoordde hij.

„Dat zullen we moeten afwachten. Ik kan me niet indenken, dat ze hier de kapitalisten en de Kerk met rust zullen laten. Zij zullen de oppositie, welke uit die hoek te verwachten is, de kop in drukken, zoals overal elders.”

„Laat ze maar doen. Ik vind het wel goed. Ik hoor tot geen enkele partij. Overigens, denk je, dat de oppositie van de Kerk iets te betekenen heeft? Ze hoeven er zich niet eens druk om te maken. Ik geloof ook niet, dat de communisten zich hier erg met de Kerk zullen bemoeien. Als zij hun plannen realiseren sterft de godsdienst van zelf wel uit. Het Katholicisme heeft zichzelf overleefd.”

„Is dat jouw persoonlijke mening, of geloof je dat de arbeiders over het algemeen zo denken.”

„O nee, zo denken ze er allemaal over.”

„Je denkt dus, dat we het in de toekomst wel zonder godsdienst kunnen stellen.”

„Ja. Ik doe zelf nergens aan. Ik heb geen enkele godsdienst. Je kunt veel beter leven zonder godsdienst.”

„Je denkt dus, dat God niet bestaat?”

„Dat zeg ik niet. Ik geloof wel, dat er iets hogers bestaat, maar dat heeft met godsdienst niets te doen. De godsdiensten hebben afgedaan. Het is slechts een kwestie van tijd. Niet eens de moeite waard om er tegen te vechten. De redeneringen van het materialisme zijn duidelijk en overtuigend, die van de anderen allemaal even vaag. Gezwam in de ruimte zonder dat men nu eens werkelijk laat zien wat men wil. Wat dat betreft zijn de moderne godsdiensten veel effectiever dan het Katholicisme. Daar doet men wat men zegt. Neem b.v. de Methodisten of de Getuigen van Jehova. Het Katholicisme zou een vernieuwing moeten ondergaan, een aanpassing aan de tijd. Maar dat doet het niet. Het is al dood en zal gauw genoeg helemaal gelijkwideerd zijn.”

Priesterroepingen in Italië

Met het hoofd van een kloosterschool in de buurt van Napels sprak ik over priesterroepingen in Italië.

Naar aanleiding van het anticlericalisme, dat in Italië

heerst dacht ik dat ook de priesterroepingen wel een probleem zouden vormen. Voor zover ik uit de gesprekken met mijn gastheer kon opmaken, was dit inderdaad het geval. De positie van de geestelijkheid heeft voor de doorsnee Italiaanse jongen weinig aantrekkelijks, althans in midden en zuid Italië. Uit de betere standen komen maar weinig kandidaten en bij deze moet de eigenlijke betekenis van het priesterschap wel de doorslag geven om een levensstaat te aanvaarden die sociaal in discrediet is geraakt. De meeste kandidaten komen echter uit de lagere standen, maar de motieven waardoor zij van huis uit of zelf gedreven worden, schijnen niet onverdeeld gunstig te zijn. De lagere standen hebben graag, dat hun zoon gaat studeren voor priester, omdat deze studie niets of weinig kost. Heeft hij zijn lagere studies bijna of helemaal af, dan zegt hij zijn zogenaamde geestelijke idealen vaarwel en kan met de vorming, die hij ontvangen heeft een positie gaan innemen, die iets hoger ligt dan het niveau van zijn familie. De familie vaart er dus wel bij. Het is een soort „promotion prolétarienne”. Vandaar de klacht: „Het hele seminarie hier is een hopeloze onderneming. We geven jaarlijks miljoenen uit voor niets. De meeste jongens verdwijnen tijdig.”

En als zij doorzetten, dan nog is hun familie gelukkig. De jongens zijn voor hun leven „geborgen”, zij zijn bevrijd van de ellende van het milieu, waaruit ze voortkomen. En ook de familie zelf krijgt door een priesterzoon een zekere economische veiligheid, vooral wanneer hij wereldheer wordt. Want zijn inkomsten zullen dienen tot ondersteuning van ouders, broers en zusters. Men denke er hierbij aan dat de armoede en ellende in Italië zich uitstrekt over meer dan 20.000.000 mensen.

Naïeve desorientatie der ongeletterden

Ik wist, dat Castellamare berucht was om zijn communisme. Nog maar kort geleden, na de verkiezingen, hadden een stel fanatici openlijk het kruis verbrand. Dit kon men wel niet op naam van de communistische bevolking als zodanig zetten, maar in ieder geval was de stad er berucht door geworden.

Ik wandelde naar een arme buitenwijk van de stad en raakte aan de praat met een man van een jaar of dertig. In het begin vlotte het gesprek niet erg, maar toch vrij spoedig gaf hij zich bloot. Het was een communist. Wij zaten broederlijk naast elkaar naar de zee te kijken. Hij was wat stug en nogal zelfverzekerd, maar op de duur werd hij ernstig en hartelijk, hoewel een bittere ondertoon tot het einde toe bleef.

„Heel Castellamare is communist”, vertelde hij. En schamper glimlachend voegde hij er aan toe: „Er zijn nog wel wat andere partijtjes, maar die durven

zich niet openlijk vertonen.” In de inleiding van het gesprek hadden wij het gehad over de ellende van Italië en nu praatte hij alsof hij ook mijn overtuiging vertolkte, alsof wij samen streden voor dezelfde nieuwe wereld.

„Langzaam maar zeker gaan wij naar de bevrijding, naar de overwinning van het volk. Wij zullen heel de wereld bevrijden, zoals nu al in China en in de landen van het Oosten gebeurd is.”

Deze oratorische zin — misschien had hij haar pas gelezen of gehoord — kwam er kameraadschappelijk en met de zelfverzekerdheid van persoonlijke wijsheid uit.

„Heb je de stad al een beetje bekeken?”

„Zo’n beetje.”

„Dan heb je zeker wel gezien, hoe het communisme overal de boventoon voert!” zei hij trots.

„Ja”, stemde ik volmondig toe.

„Je moest eigenlijk in September hier zijn, dan vierden wij groots de communistische „inname” van de stad. Het provinciale bestuur van Napels heeft al een nieuwe politieprefect hierheen gestuurd om het te verhinderen. Dat zal niet veel uithalen. We hebben alles al klaar.”

„Denk je, dat het communisme spoedig in heel Italië de meerderheid zal hebben?”

„Siii, er is geen houden aan. En Togliatti is de grootste politicus van Italië. Dat geven zelfs de mensen van de Democrazia Cristiana toe.”

„Ik heb hem gezien en horen spreken”, zei ik. De sympathie van mijn kameraad groeide zichtbaar.

„Siii? . . . En?”

„Een knappe kerel.”

Hij lachte schamper: „De Gasperi kan niet tegen hem op. Weet je, dat De Gasperi priester is?”

„Priester?” vroeg ik verwonderd.

„Ja, hij komt uit het Vaticaan.”

„Zo, dat wist ik niet. Ben je daar zeker van?”

„Siii, het is een prete.”

„Poei” Ik keek hem verbaasd aan. Hij begon nu te praten als een goed ingelichte vriend.

„Het is met de Democrazia Cristiana afgelopen”, ging hij verder met een medelijdende glimlach. „De Democrazia heeft het vertrouwen van de Amerikanen al verloren. Die steunen nu op het ogenblik de Fascisten, omdat zij menen, dat die met een staatsgreep de situatie in handen kunnen krijgen. Dat lukt ze nooit . . . De enige moeilijkheid is, dat er nog zoveel geestelijken, nonnen en conventen zijn, die de Democrazia op de been houden. Het is alleen nog maar een affaire van het Vaticaan, van de geestelijkheid en van de kapitalisten.”

„Het Katholicisme heeft dus onderhand afgedaan in Italië”, zei ik bij wijze van conclusie.

Hij wist zo gauw niet hoe hij het mij duidelijk moest maken. „Wij strijden tegen de geestelijken. Maar de communisten zijn nog wel Katholiek. Iedereen gelooft in God.”

„Maar willen jullie dan een Katholicisme zonder Kerk en zonder priesters?”

Ik kreeg de indruk, dat het hem niet zoveel kon schelen, maar hij deed toch een poging om de zaak goed te formuleren.

„Het communisme is een zuiver burgerlijke aanlegenschap. We vechten voor betere sociale toestanden. *Wij* laten de kerken en de geestelijken met rust. Maar zichzelf mengen zich in de politiek door te verbieden communist te worden.”

„Toch is het mij niet duidelijk hoe je communist en Katholiek tegelijkertijd kunt zijn. Het communisme ontkent toch het bestaan van God!”

Hij werd bitter. „Welnee, het communisme houdt, dat er slechts één God bestaat. Waartoe dient al die andere poespas? Eén God. Zo is het, en daarmee uit.”

„Ben je ervan overtuigd, dat dit de leer van Marx, en Stalin is?” vroeg ik twijfelend.

„Si, God bestaat e basta!”

„Nou ik weet niet beter of in Rusland willen ze het ook zonder God stellen. Maar daarvan afgezien. Als ik je goed begrijp, dan willen jullie hier toch een godsdienst zonder Kerk en priesters!”

Hij ontweek het antwoord.

„Je moet niet denken, dat we van Italië een ander Rusland willen maken. Dat denken de geestelijken wel, en daarom gaan ze zo te keer.”

Ik bleef hem echter dwars zitten. „Maar dan hebben jullie hier toch wel een heel speciaal communisme!”

Hij bleef kalm.

„We willen slechts verbetering van levensmogelijkheden en het Christendom, zoals het in het Evangelie staat. De Evangelisten leren, dat alleen God bestaat.”

Hij werd heel ernstig en ging door: „Het is genoeg, als je voor je zonden uit komt onder het Kruis. Daar heb je geen priester voor nodig. Waar staat dat in het Evangelie? Het Katholicisme van het Evangelie, dat is het juiste, niet het papale Katholicisme. Het zuivere Evangelie.”

„Zijn de meeste communisten hier van dezelfde mening?”

„Siii.”

„Dus jullie willen niets meer met de Kerk te maken hebben?”

„Eigenlijk niet.”

„Maar wat doen jullie dan met al die kerken in Castellamare?”

„Daar is niets aan te doen. Hoe moet je anders je kinderen laten dopen en trouwen?”

„Trouwen de communisten dan voor de Kerk?”

„Ja, je kunt moeilijk anders.”

„Maar ze kunnen toch volstaan met het stadhuis?”

„Jawel, maar ze trouwen ook in de Kerk.”

„En ontvangen ze ook de sacramenten, als ze doodgaan?”

„Siii.”

„Allemaal?”, vroeg ik verwonderd.

„Siii. Het zijn meestal oude mensen en die denken anders. Die willen niet zo maar prijsgeven, waarin ze grootgebracht zijn.”

„Is het met de jonge mensen dan anders? Want er gaan toch ook wel jonge mensen dood!”

Hij zag de inconsequentie van een dergelijk gedrag, als de mensen werkelijk zo dachten, als hij tot nu toe uiteengezet had. Hij sprak vergoelijkend. Ik moest een beetje begrip hebben voor hun situatie.

„Met jonge mensen gaat het ook zo. Al zouden ze zelf niet willen, dan moeten ze de sacramenten wel ontvangen vanwege de omgeving.”

Nu zette ik hem het mes op de keel en vroeg simpelweg: „Ben jij ook Katholiek?”

„Ik? Ja natuurlijk. Maar evangelisch Katholiek. Dat is het eigenlijke Katholicisme.”

„Veronderstel nu eens, dat jij dood gaat, ontvang jij dan ook de sacramenten?”

„Dat weet ik nog niet... Er zal niet veel anders opzitten.”

„Dus noodgedwongen?”

„Ja.” Maar nu werd hij een beetje driftig: „Ik heb sinds mijn tiende jaar niet meer gebiecht. Waarom moet je al je zaken aan een mens vertellen? Dat kun je toch wel aan God alleen!”

„Maar heeft Christus dan niet het sacrament van de biecht ingesteld?”

„Dat zeggen de papale Katholieken, maar de evangelische zeggen, dat het een uitvinding is van later. Er zijn maar heel weinig mannen, die tegenwoordig nog biechten, en de vrouwen doen het ook al steeds minder. En terecht. De geestelijken zijn maar vuilikken. Ze vragen dingen, die ze niet behoren te vragen. Zijn de priesters in Holland getrouwd?”

„Nee.”

„Hier ook niet, maar in Amerika en Engeland wel.”

„Dat wil zeggen, de niet-Katholieke geestelijkheid”, merkte ik op.

„Maar hebben in Holland de priesters geen omgang met de vrouwen van anderen?”

„Nee. Hier wel?”

„Siii. Allemaal houden ze er wel een vrouw op na. Tutti quanti.”

„Nu ja, in Holland komt het soms ook wel eens voor, maar dan kunnen ze toch hun functie niet meer waarnemen. Tutti quanti! Is dat niet een beetje overdreven? Is dat niet iets van propaganda om de geestelijkheid in discredit te brengen?”

Hij lachte „Ooo nee. Ik ken ze zelf. Er was hier vlakbij een pastoor. Die had twee kinderen. Toen hij wat al te veel in opspraak kwam is hij in het Vaticaan gevluht. Waarom houden die geestelijken, bisschoppen, kardinalen of hoe ze ook mogen heten, 't met de vrouwen van anderen en verbergen ze zich daarna in het Vaticaan? Dat is laf. Non è giusto. Het Vaticaan zit er vol van. Daar zijn ze veilig. Maar ik vind, als ze zich vergrijpen, moeten ze gestraft

worden. Ze moesten ze een kop kleiner maken. Ik haat de priesters.”

„Maar ze zullen toch niet allemaal zo zijn!” sputterde ik tegen.

„Tutti quanti, allemaal.”

Zijn gedachtengang en suggestibiliteit waren naïef zoals die van miljoenen intellectueel ongevormde arme Italianen.

’s Avonds werd gemusiceerd op de boulevard. Ik dronk mineraalwater met twee jonge kerels, die ook al hun gal uitstorten over de onhoudbare toestand.

„En dan zeggen ze. Je moet bidden tot Christus. Ja, ja, mooi praten.”

In bed lag ik te peinzen wat uit dit volk toch wel worden moest.

Ze zijn godsdienstig en dat betekent voor velen hetzelfde als Katholiek zijn. Ze willen niet „niet-Katholiek” zijn, omdat ze dan niet meer godsdienstig zouden zijn. Ze schelden op Kerk, Paus en geestelijk-

heid. Iedere heterodoxe activiteit, die zich aandient als godsdienstig, dus als Katholiek, had volgens mij in Italië kans van slagen. De anti-kerkelijke en anticlericale houding der mensen, hun godsdienstige ongevormdheid, zijn een gunstige voedingsbodem zowel voor het communisme alsook voor iedere andere vorm van heterodoxie. Het leek mij slechts een kwestie van tactisch beleid. Men moest niet aan Christus, Maria of de heiligen komen. Als je dat deed zouden de meesten je afwijzen als niet-Katholiek. Overigens zouden zij zich in menige niet-Katholieke godsdienst veilig voelen, zonder zich bewust te zijn, dat zij buiten het Katholicisme stonden. Uiteindelijk zouden zij ook „bewust” buiten de Kerk staan. Het leek me, of Italië niet zo heel veel verschilde van Noord Europa tijdens de opkomst van het Protestantisme. Wat daar Protestantisme was, was hier een religieus communisme. Nog een paar generaties en de mensen zouden volkomen buiten de Kerk staan, wanneer er niets gedaan zou worden.

SPANJE EN PORTUGAL

Priesters binnen het kerkegebouw

In Spanje het land met een diep Katholiek geloof wordt evenals in Italië de werkzaamheid van de clerus vaak hoofdzakelijk beperkt tot de bediening van de cultus en eventueel nog tot het houden van een preek. Wat dit voor gevolgen voor de geestelijkheid zelf heeft wordt duidelijk uit de volgende ontboezeming van een Spanjaard.

„Vele priesters behoren tot hen, die alle (of bijna alle . . .) volmaaktheden in zich verenigen, welke het Kerkelijk Recht vereist, maar niet het geringste teken geven van apostolische ondernemingszin. Dit heeft mij veel doen denken over wat toch de oorzaak van deze toestand kan zijn.

Misschien dat een geweldig gevoel van zelfverheffing zich gemakkelijk van de Spaanse priester meester maakt. Ik geloof, dat ik mij er rekenschap van gegeven heb, welke deze oorzaken zijn. Financieel worden zij slecht betaald. Over het algemeen leven de priesters bescheiden, bijna miserabel. Het volk werkt niet ten volle met hen mee. Men eist veel offers van hen, weinig slapen, veel biechthoren, en daarna lopen zij het grote gevaar over de tong te worden gehaald van de kwaadsprekers, die blij zijn als zij een hypothetische fout van een priester kunnen becommentariëren. Op politiek gebied . . . is de geestelijkheid evenmin erg gezien. En in deze omstandigheden laat de priester, die, wat men noemt „de nodige ervaring” heeft, alle apostolaat varen dat een offer van hem zou kunnen vragen en zoekt hij de middelen om zich te omgeven met het comfort, dat mogelijk is binnen het publiek geoorloofde. En hij

streeft ernaar hoger op te komen. Wat S. Paulus zegt: „Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat . . .” tracht hij in praktijk te brengen. Maar omdat er niet voldoende bisdommen voor allen zijn, voelen zij, die het niet brengen tot het kanonikaat of tot een beneficie hun leven mislukt en worden verbitterd. De jonge priesters, die het seminarie verlaten, bereid om te werken, hebben in meer dan een geval, zeer dikwijls, te doen met het slopend voorbeeld van iemand, die in plaats van hun moed te geven hun zegt, dat het beter is niet te veel werk op zich te nemen . . .”

Vroömdoenerij

In mijn lessen te Rome had ik mijn discipelen op het hart gedrukt met open ogen de realiteit in te kijken en zichzelf geen rad voor de ogen te draaien. Men diende zijn activiteit te richten op werkelijk bestaande situaties en niet op ficties. Een van deze leerlingen was zo vriendelijk mij zijn eerste observaties vanuit Portugal te sturen

„. . . Nu ik u niet meer kan horen, ga ik u het plezier doen — als het u niet interesseert, legt u de brief maar opzij — u iets van mijn nieuw verblijf in Portugal te vertellen en u iets van mijn indrukken te geven: ik zeg „indrukken” en niet „objectieve realiteiten”, omdat mijn ervaring mij dat nog niet toestaat.

Op de eerste plaats: hoe het godsdienstig niveau van Portugal is? — in ieder geval hoger dan dat van Italië. En ik geloof, dat ik stellig mag beweren, dat er geen crisis van ontkerstening is in de zin van

verlies van christelijke, geestelijke en culturele normen en waarden. Het grootste gedeelte van hen, die de sacramenten niet ontvangen, doet niet meer dan dat en neemt geen vijandige houding aan. Wel heb ik de indruk, dat men op het hellend vlak zit en dat over een paar jaar de zaak veel slechter kan zijn. Maar wat ik duidelijk zie is, dat de toekomst — na God — in de handen van de priesters ligt. Het schijnt echter, dat dezen er zich geen rekenschap van geven, een enkele uitgezonderd, die er op wijst, maar dat is dan een stem, die geen echo heeft.

Een ander feit: er is veel vroomdoenerij. Het volk wordt gevoed met zoetigheden: gebeden en nog eens gebeden, liefst mechanische, novenen, kerkdiensten etc., alles erg mooi maar zonder gevormde geest. Het ziet er niet naar uit, dat de grote geopenbaarde waarheden (Menswording, Verlossing, Eucharistie, Triniteit) de grondslag zijn van het christelijk leven. Er zijn uiterst weinig leken, die in de wereld met een

ernstige toewijding naar volmaaktheid streven. Wat dat betreft staat Spanje in vergelijking met Portugal veel hoger.

De geestelijkheid: er is een openlijke strijd tussen de seculiere en de reguliere geestelijkheid (Jezuïeten), te beginnen met de Patriarch, die geen enkel teken geeft, dat hij van de religieuze Orden houdt.

Het niveau van de geestelijkheid is moreel laag: er zijn ontzettend veel publieke schandalen. Een jongeman — die bijna niet practiseert — zei mij, dat hij er niet in geloofde, dat er één enkele pastoor of priester zou zijn die de deugd van kuisheid onderhoudt.

De pastoors — zeer weinigen uitgezonderd — nemen geen actieve middelen te baat om de verloren schapen te bereiken. Ik hoorde iemand in een preek zijn parochianen verwijten, dat ze hem niet kwamen bezoeken: „Zij hadden de verplichting naar hem te komen en hij niet om hen te komen bezoeken etc.”

DUITSLAND 1950

Minder beamte, mèer zielzorger

Het onderzoek, waaruit hier enige gesprekken worden weergegeven, werd gedaan in 1950. Uiteraard werd slechts opgetekend wat voor onze studie illustratief was. Zodoende werden de verschillende problemen soms vrij abrupt na elkaar gesignaleerd, zoveel mogelijk met de woorden van de spreker zelf.

Men had mij aangeraden eens te gaan praten met een Pater die in een gedeelte van zijn klooster een Jugendheim had ingericht voor 25 jonge mensen, die hij van de straat had opgepikt en die grotendeels „Verbrecher” waren. Hij had de naam nogal succes met zijn werk te hebben en zijn inzichten omtrent de huidige toestand zouden voor mij van belang kunnen zijn.

Ik had het geluk hem thuis te treffen. Het bleek een stille, ernstige, bescheiden man te zijn.

Ik vroeg hem naar zijn jongens. Hij noemde hen geen Verbrecher maar goeie kerels.

Nog steeds speelde het gezegde van de „gezagvolle” Jugendpfarrer uit Frankfurt door mijn hoofd, die beweerd had, dat de tegenwoordige jeugd „religiös unansprechbar” was. Tot nu toe was dit in het Roergebied in alle toonaarden ontkend. Het was mogelijk, dat in Frankfurt de situatie droeviger was dan hier. Maar de zwijgzame man tegenover mij zei: „De jeugd is wel terdege religiös ansprechbar, alleen kan niet iedereen hen aanspreken.”

„Meent u dan, dat hetatholicisme na deze oorlog nog goede kansen heeft om de mensen te pakken?”

„De kansen voor hetatholicisme zijn groot, maar tot nu toe zijn het nog niet meer dan kansen.

Het volk leeft in de meest elementaire strijd om het

bestaan temidden van omstandigheden en invloeden, die verre van Christelijk zijn. Maar het Christendom zou z'n weg vinden als de priesters minder beamte en meer zielzorger zouden zijn. De geestelijkheid is academisch, heeft een goed, rustig bestaan met een vast inkomen. Zij is niet vroom, niet geestelijk genoeg. Ofwel ze is vroom, maar wil het tegelijkertijd goed hebben. De geestelijkheid meent, dat zij het vertrouwen van het volk heeft, maar dat is hoogstens van degenen, die onder de kansel zitten. Deze mensen vormen echter slechts 30% der katholieken. Als we eerlijk zijn, moeten we toch toegeven, dat de priesters op het concrete leven van de arbeiders geen vat hebben. Op de kansel voelen ze zich veilig en strooien ze zich zelf zand in de ogen, bij de mensen in hun arbeid zelf weten ze niet wat ze doen moeten. Een groot gedeelte van de geestelijkheid is tamelijk liberaal. Er is veel te veel conformisme met de Evangelischen. Dat uit zich b.v. hierin, dat een gedeelte der professoren in Bonn tegen de dogmaverklaring van Maria's ten hemelopneming is. Zo'n dogma zou de tegenstelling met de Evangelischen vergroten. Ik geef toe, dat hier eminente priesters zijn, maar de meerderheid is toch niet aan de nood van de tijd aangepast en voelt zich het veiligst binnen haar zorg voor de practiserenden. Daarbuiten komen ze niet.

De Christelijke volmaaktheid leeft in een soort isolement. Men kan zich zelfs afvragen of nog wel christelijke volmaaktheid is wat men er voor aanziet. Om een voorbeeld te geven. Toen wij in het klooster traden was de generatie paters boven ons ons voorbeeld. Spoedig bleek, dat het mensen waren, die

hun geestelijke plichten programmatisch afwerkten, hun koorgebed baden, liefst goed aten en zo weinig mogelijk te doen hadden. Eigenlijk vaak één grote hoop luiheid wat voor christelijke volmaaktheid moest doorgaan."

Gesprek met mijnwerkers

In het Roergebied had ik een gesprek met een groep mijnwerkers, die leefden in een arbeiderskamp. Ik tekende daar het volgende uit op.

„Het grootste probleem in Duitsland is de eenheid van het Rijk en vervolgens het vluchtelingenprobleem”.

„Vluchtelingen en Ausgebomnten staan er eigenlijk hetzelfde voor”, corrigeerde een ander. „Het komt er op neer, hoe krijgen zij een woning en werk.”

„Hebben jullie vroeger ook in de mijnen gewerkt?” vroeg ik.

„Nee, je wordt tegenwoordig door de omstandigheden gedwongen je oorspronkelijk beroep te verlaten. Het werken in de mijn, waarvoor bij de mensen uit de streek zelf steeds weinig ambitie gevonden is, is een levensmogelijkheid bij uitstek geworden voor vluchtelingen en mensen, die alles verloren hebben. Op het ogenblik zijn slechts 40% der mijnwerkers het uit beroep.”

„Vluchtelingen en Ausgebomnten, ja... maar ik weet niet of het probleem van de door de oorlog uit elkaar gegooide gezinnen nog niet groter is. Daarvan getuigen onze Heimlosenlager,” merkte een ander op.

Het werd een levendig gesprek. „De vluchtelingen zijn er beroerd aan toe, maar wij zijn er ook beroerd aan toe door de vluchtelingen. Zij worden vaak bevoordeeld boven de Einheimischen. De levensmogelijkheden van deze laatsten worden er geringer door. Neem b.v. Beieren. Daar is een hele stroom vluchtelingen binnengekomen. Wat is daar het gevolg van? Dat veel Beieren naar het Roergebied moesten uitwijken om werk te vinden.

Er wordt werkelijk veel gedaan voor de vluchtelingen, maar de nood is nu eenmaal te groot om onmiddellijk of geheel gelenigd te worden.”

De pater, die ik enige dagen tevoren in zijn Jugendheim bezocht had, had mij als zijn mening te kennen gegeven, dat er van toenadering van de arbeiders tot de Kerk geen sprake was, eerder het tegendeel. Ik polste daarom de knapen nu omtrent hun belangstelling voor het communisme.

„Hoe staat het communisme er eigenlijk op het ogenblik voor?” vroeg ik.

„Tja, dat is ook iets wat iedereen bezig houdt: de politieke toestand. Het is een feit, dat de communistische partij aan sterkte heeft verloren, maar de communistische gedachte heeft niettemin aan kracht gewonnen.”

„Welnee”, meende een ander, „de ervaringen in het

Oosten zijn te droevig. Ook de communistische gedachte is niet sterk meer.”

„Zeg dat niet te hard”, wierp een derde op. „Velen die vroeger stelling namen tegen het communisme, zwijgen nu. Dat zegt ook wat.”

„Zijn de communisten hier ook tegen godsdienst?” Ik was er aan gewoon geraakt mijn vragen heel simplistisch te stellen, omdat ik daar het meeste baat bij gevonden had.

„Och nee, communisme betekent voor de meeste mensen nog geen goddeloosheid. Wat ze tegen de godsdienst zeggen praten ze na van de leiders, maar veel communisten sturen hun kinderen nog naar de kerk.”

Nu nam een jonge kerel, die tot nu toe gezwezen had het woord. Hij deed het met een air alsof hij alle ideologieën overzag en in zichzelf tot een eenheid had weten te integreren.

„Je kunt best communist zijn en toch geloven. Ik ben zelf ook communist, dat is te zeggen in socialistische zin, zonder tot de partij te behoren, en ik ben ook Katholiek. Op slot van zaken zoekt ieder zijn eigen weg om zalig te worden!”

We dronken bier, vermaakten ons met elkaar en praatten over vele dingen, die ik niet heb opgetekend, omdat ze voor mij niet van belang waren.

„Het is voor de jeugd toch wel moeilijk om zich in de huidige toestand een weg te zoeken!” merkte ik op een gegeven ogenblik op.

Een van de jongens ging daarop heel ernstig met mij redeneren. „Ja, de jeugd van tegenwoordig heeft geheel eigen problemen. Ze zou ook heel anders aangepakt moeten worden dan vroeger. Ze heeft veel gezien en meegemaakt. Men praat erover, dat de jeugd bedorven is, maar dat is niet waar. De slechtheid van de jeugd wordt overdreven. Er wordt alleen geschreven over wat de jeugd niet goed doet. Over het goede wordt gezwezen. Waarom zet men alleen het verkeerde in de krant?”

De knaap sprak met hartstocht.

„Het doet je werkelijk goed, wanneer je ergens naar voren gebracht ziet, dat de jeugd niet alleen slecht is, zoals in de film Teufelskerle. Men kan niet zeggen, dat de jeugd verworpen is, werkelijk niet. Er sluimert veel.”

Alle aanwezigen betuigden hun instemming.

„De jeugd is niet zonder meer materialistisch”.

Weer algemene instemming.

„De jeugd moet en *wil* gevormd worden.”

Men knikte ernstig van ja.

„Dit moet geschieden door de staat of zoiets”.

„De morele vorming moet door de ouders geschieden” wierp iemand op, die iets ouder leek dan de meeste anderen. „Zoals de ouders zijn worden ook de kinderen. Als zij hun kinderen naar de kerk sturen maar zelf niet gaan, doen de kinderen het ook niet meer als zij ouder geworden zijn.”

De meeste aanwezigen waren katholiek en begonnen

nu hun meningen te nuanceren. Het werd een allegaartje door elkaar.

„De jeugd is tegenwoordig erg kritisch ten opzichte van de Kerk.”

„De Kerk heeft geen grote invloed op de jeugd. Er is iets dat veel meer aantrekt: sport etc. De jeugdorganisaties doen op dit gebied lang niet genoeg. Als ze dat deden, zouden ze de jeugd veel meer aantrekken.”

„Dat de Kerk geen grote invloed op de jeugd heeft, blijkt wel hieruit, dat de jongeren niet uit zichzelf naar de kerk gaan maar alleen omdat ze *moeten*”.

Hiermee betuigden de meesten hun instemming.

„De Kerk gaat niet genoeg mee met de tijd”.

Allen bevestigden het spontaan.

„Het ligt aan de geestelijkheid. We moeten de geestelijkheid, helaas, „ablehnen”. Er zit te weinig leven in de Kerk. Evenals de andere partijen moest ze meer zeggen: vandaag doen we dit of dat. Nu is het dood en tam. Men moet de jeugd persoonlijk aanspreken, dan is ze overal vatbaar voor.”

„Geestelijken zijn beambten. Ze krijgen hun geld en hebben een onbezorgd leven. Ze spreken de mensen niet genoeg, bezoeken hen te weinig thuis.” Dit laatste werd verder genuanceerd.

„Maar dan moeten de geestelijken ook spreken van mens tot mens. Ze moeten niet alleen autoritair spreken maar ook weten te luisteren. Bij hun bezoek hebben niet alleen zij iets te zeggen, ook de mensen hebben hun levenservaring en van hen kan de geestelijkheid ook iets leren.

Als de geestelijke wantrouwen ontmoet, als hij op bezoek komt, ligt dat aan hem zelf. Hij moet weten te vragen naar de grootste zorgen der mensen. De geestelijken moeten volks zijn. Zij moeten het waardevolle voor onze tijd uit de Bijbel weten te halen. De pastoors zijn uiterst vervelend. Ze zeggen altijd hetzelfde”.

„Ik heb wel eens gehoord, dat 90% der jeugd tegenwoordig religieus unansprechbar is. Is dat waar?” vroeg ik.

„Ben je gek”.

„Als je nu eens in getallen zou uitdrukken hoeveel procent der mensen de geestelijkheid vijandig gezind is, hoe zouden die getallen dan zijn?”

„De mensen zijn de geestelijken niet zonder meer vijandig gezind. Je zou moeten zeggen er is voor 50% Ablehnung en voor 50% vijandigheid. De mensen willen dat de geestelijkheid komt. Een oud moedertje vertelde me eens: vroeger zei men, als een priester op bezoek komt, dan komt een engel op bezoek. Maar nu is al jaren lang geen engel meer bij ons geweest.”

„Pater Lombardi zei laatst, dat ieder mens te maken heeft met de daemon in hem. Maar de geestelijkheid bestrijdt deze daemon niet goed.”

„Wat daemon!” sputterden de anderen. „Waarom wijst men er niet op dat de mensen ook het verlangen naar het goede in zich hebben!”

„Wat die Unansprechbarkeit van de jeugd betreft”, kwam iemand terug op mijn vraag van zojuist, „iedere jonge mens heeft het verlangen zijn persoonlijkheid tot uitdrukking te brengen. Er is eigenlijk geen afkeer van de Kerk, maar zij spreekt de jeugd niet genoeg aan. Als de juiste man maar komt, dan luisteren ze allen. Als deze er niet is, ja dan blijft 80% indifferent of wil niets met de Kerk te maken hebben. Er zijn echter maar heel weinig jongeren, die God als zodanig afwijzen. Zij blijven ook nog wel tot de Kerk behoren, blijven hun Kirchensteuer betalen, maar doen dat omdat ze voor anderen niet de naam willen hebben onreligieus te zijn.”

Een evangelische kameraad deed een duit in het zakje: „De Kerk wordt te weinig op fouten opmerkzaam gemaakt.”

De katholieke aanwezigen gingen hierop door.

„Er zijn te weinig leken die de geestelijke iets durven zeggen. Ze zien tegen hem op als tegen een monster van geleerdheid met een dikke buik. De kleine man kan tegenover hem niets zeggen. De priester is een soort halfgod.” Deze laatste bewering stuitte op oppositie. „Ik bedoel, de geestelijkheid moet volkstümlicher worden. Zij moet mitmachen. Dat is de weg.” Hiermee was men het eens. „Dat soort priesters zijn de besten.”

„Ik weet niet of men op de duur de priester niet zou gaan verwijten, dat zij te veel mitmachen”, merkte ik op.

„O nee. Op het land kan men het de priester misschien verwijten dat hij overal aan mee doet. In de stad is daar geen gevaar voor. De mensen leggen dat niet verkeerd uit.”

„De geestelijkheid moet op de mensen ingaan. Ze moet hen niet onmiddellijk afwijzen als mensen die van bepaalde dingen geen verstand hebben.”

„De geestelijken moesten een poos mee arbeiden als Kumpel. We hebben voorbeelden nodig. Het is van te groot belang.”

„Als we de godsdienst niet meer hebben, zijn we verloren. Geen enkele partij kan daar tegen op. Ook in Rusland hebben ze de godsdienst niet kunnen uitroeien. De ontgoocheling komt echter van degenen die zeggen, dat ze Christen zijn en in hun daden daar niets van laten blijken. Daarom is critiek nodig.”

Geprek met een Studentenpfarrer

„Op het ogenblik is slechts een klein deel der mensen religieus ansprechbar, misschien slechts 10%. De vraag is echter of we ze goed aanspreken. Wellicht moeten we nieuwe vormen van pastoraal zoeken. Ik ben van mening, dat het veel belangrijker is dialectisch op de moeilijkheden van de mensen in te gaan dan hun een systematische uiteenzetting te geven. Wij moeten aansluiten bij het concrete, practische, zoals Christus het deed. De geestelijkheid voelt het tekort in haar methoden wel aan maar is

hulpeloos. Zij heeft het te druk om zich op iets nieuws te bezinnen. Ze heeft te veel ambtelijk werk. Men kan zich bovendien afvragen of de hele Heilsverkondiging wel aan de burgerlijke, academische stand verbonden moet zijn. Scholing is nodig voor theologie, voor verkondiging echter geloof.

Het practiserende volk heeft vertrouwen in de geestelijkheid, ook als men op haar scheldt. De geestelijken zijn tegenwoordig beter in tel dan vroeger. We zijn weinig gehaat.

Een deel der niet-practiserenden wil wel iets wezenlijkers dan de uiterlijke praktijk der Kerk, maar velen zijn toch werkelijk indifferent. Deze mensen hebben wel een ethisch maar geen bovennatuurlijk streven. Een hoopvol aspect dezer tijd is, dat men inzicht heeft in de eindigheid der dingen. Verder zijn de sociale tegenstellingen overbrugd door de armoede. De mens is nuchterder en waarachtiger geworden. Hij laat zich niet meer iets voorspiegelen. Hij wil geen façades meer."

Geprek met Kajotters

„In de grote bedrijven nemen ze 'n loopje met je, als je naar buiten laat blijken, dat je Katholiek bent. „De Kerk is nog een restant uit de Middeleeuwen,” zeggen ze. „We leven nu in de zoste eeuw.” En je wordt aangezien voor een soort idealist, die niet met z'n benen op de grond staat. „Als je ervaren zult hebben, hoe de Kerk in elkaar steekt, zul je wel anders gaan denken. Wat is er daar nog over van het Christendom? Neem de pastoors en de paus maar. Wat is er voor overeenkomst tussen Christus en de Paus met z'n paleizen en z'n gouden telefoon?” In de bedrijven is de geest meestal anti-kerkelijk en anti-clerikaal. Als je een beetje gaat schiften in de godsdienstige mentaliteit van de mensen, dan geloof ik, dat de onverschilligheid het grootst is bij de arbeiders en de intellectuelen. De nog practiserende 20 à 25 % Katholieken van Frankfurt moeten vooral gezocht worden bij wat men de burgerij noemt. De arbeidersjeugd is godsdienstig minstens gedesinteresseerd en in geen enkel kerkelijk verband."

„De jongens van onze leeftijd, waar we mee te maken hebben,” viel een ander in de rede, „zijn geheel vermaterialiseerd. Zij leven in een volkomen natuurlijk realisme. Sport en geld verdienen is de hoofdzaak."

„In persoonlijke omgang, in het vertrouwen van kameraadschap, blijkt echter vaak meer aanwezig te zijn dan datgene, waarop je geneigd bent je oordeel te vellen."

„Inderdaad. Laatst was ik op straat alleen met een kameraad uit de fabriek. Op een gegeven ogenblik vroeg hij: „Is het werkelijk waar, dat God bestaat en dat wij na dit leven bij Hem terecht komen?” Naar aanleiding van deze vraag kreeg ik hem zover, dat hij eens met me mee ging naar een Mis met preek."

„Als je het er op aanstuurt, blijken velen geïnteresseerd voor diepere levensproblemen, ook wanneer het over godsdienst gaat. Er zijn jongens die nog nooit met een priester hebben gesproken. Soms vragen ze spontaan of het niet mogelijk is met zo iemand in aanraking te komen. Ik heb eens een kameraad met een geestelijke in contact gebracht. Dit is voor hem een openbaring geworden. Wat hij tot dan toe over priesters gehoord had, werd door deze ontmoeting tot een aperte leugen gemaakt. . . . Maar toch is het wel moeilijk de priesters, en zeker een geschikte, te bereiken in de sfeer, die je nodig hebt."

„Er zou heel wat te bereiken zijn, maar er is zo weinig in het openbare leven van de Katholieken, waar je naar kunt verwijzen. Een ongelovige kameraad ging eens met me mee naar de Mis. Na afloop zei hij: „Hoe zit dat toch? Jullie geloven dat God tegenwoordig komt op het altaar?” „Ja.” „Dat zou je anders niet zeggen!” „Hoezo?” „De mensen komen te laat, gaan te vroeg weg en tonen zich maar heel weinig onder de indruk van deze gebeurtenis!” Inderdaad, als je soms ziet hoe het er bij het mislezen of bij het bidden aan toe gaat, dan vraag je je af: „Was ist denn los?”

Een jongeman met de ellebogen op z'n knieën schudde z'n hoofd tussen z'n handen en zuchtte: „Die geestelijkheid . . . ik begrijp ze niet. Zij maken het zich toch wel makkelijk. Nu hebben we verdomme een kerkraad, die door de mensen moet gekozen worden om de pastoor ter zijde te staan. Maar wie stelt de lijst samen? De pastoor. En wie zijn de kandidaten? Allemaal mensen, die hem zo weinig mogelijk in de weg staan. Nu nemen daarin personen zitting, die tijdens het Naziregim meegehold hebben en na de oorlog weer uiterst volgzaam zijn geworden, terwijl personen met vitale ideeën, die onder het Hitlerregim met hart en geest gestreden hebben voor hogere belangen, nog steeds niets te vertellen hebben. Zij zijn te lastig. Deze mensen, die geen medewerking van de geestelijkheid ontvangen, komen steeds meer aan de buitenkant van de Kerk te staan of raken er zelfs helemaal buiten. De vrijheid, die na de oorlog terugkeerde, hebben de geestelijken gebruikt om hun heerszucht weer te ontplooien. Van een democratische, vitale samenwerking met alle levende krachten is weinig sprake."

Gesprekken met parochiegeestelijken van München

„De katholieke leer is hier niet omstreden, maar de mensen bekommeren er zich niet meer om. De tijd, dat men streed voor een dogma is voorbij. De hoofdgebreken van het volk liggen bij het 6e, het 3e en het 7e gebod: sexualiteit, Zondagsheiliging en stelen.

De zonden tegen het zesde gebod binnen het huwelijk komen hieruit voort, dat de mensen geen of een te kleine woning hebben. Daar zij het huwelijk niet op

een geoorloofde wijze kunnen beleven, vinden ze dat het geen zin heeft nog naar de kerk te gaan en te biechten. Van uittreden uit de Kerk is echter nauwelijks sprake. Ook onder het 3e Rijk is niet meer dan 5 % uit de Kerk getreden. Voor Duitsland kan men echter zeggen, dat nog geen 40 % der Katholieken regelmatig naar de kerk gaat, in de stad nauwelijks 25 %. In de Evangelische kerk is het nog veel erger. In Noord Duitsland wordt daar vaak de godsdienst-oefening afgelast omdat er geen 3 mensen in de kerk zijn.

30 % der Katholieken houdt z'n Pasen. Dit percentage is lager dan dat van het kerkbezoek. Veel mensen hebben perioden, waarin ze om seksuele redenen geen Paascommunie kunnen ontvangen. Ruim 90 % der Katholieken in Beieren ontvangt de laatste H. Sacramenten, ook zij die hun leven lang communist of socialist waren, dus ook de arbeiders. De laatste H. Sacramenten worden echter vaak geweigerd omdat men is aangesloten bij een crematiebond. Men heeft daar altijd voor betaald en wil dit niet te niet doen.

Het blijven betalen van de Kirchensteuer komt voort uit een zeker instinct, dat de mensen blijft bewaren voor de godsdienst. Van de weinigen, die uittreden doen 66 % het vanwege het huwelijk dat niet in orde is. „Ik word toch niet kerkelijk begraven”. 20 % door platte Verhetzung. 10—5 % door secten die met stoffelijke voordelen komen, gesteund door Amerika. Hoogstens 5 % van hen treedt uit met een andere overtuiging.

Er zijn tegenwoordig veel gemengde huwelijken, als gevolg van de oorlog en van het groot aantal vluchtelingen. Verschillenden gaan daardoor voor de Kerk verloren maar van de andere kant komen daardoor ook velen tot de Kerk. 2/3 van de kinderen uit gemengde huwelijken krijgen een protestantse opvoeding, 1/3 een Katholieke.

20—25 % der huwelijken in Beieren zijn gemengd. In Noord Duitsland ligt dit percentage veel hoger. Voor heel Duitsland kan men zeggen, dat 90—97 % der jeugd geslachtelijke omgang heeft vóór het huwelijk, ook in Beieren. Bij het huwelijk wordt echter weer gebiecht. Van de huwelijken tussen twee Katholieken geschieden in Beieren 90 % kerkelijk. 25—30 % zijn gemengde huwelijken. Van deze gemengde huwelijken wordt 1/3 Katholiek, 1/3 Evangelisch en 1/3 buitenkerkelijk gesloten.

10 % der huwelijken heeft niet kerkelijk plaats, omdat een echtscheiding in het spel is.

Over het algemeen trouwt men hier echter Katholiek met de zojuist aangegeven restricties. Ook communisten en socialisten ontvangen dan weer de H. Sacramenten. Zo krijgt men, dat men drie keer in z'n leven de H. Communie ontvangt: de eerste H. Communie, bij het Huwelijk en bij het sterven.

Oorzaken van de onkerkelijkheid zijn:

1. het huwelijk.

2. verbittering. „Ik word toch niet geholpen.”

3. Gleichgültigkeit. Mensen die van het land naar de stad zijn gekomen.

Godsdienst is er echter steeds. Dat heb ik in mijn 30-jarige praktijk altijd ervaren, ook bij militairen en gevangenen.

De Zondag wordt gebruikt om uit te slapen of om het gebergte in te gaan. Daarvoor verzuimt men rustig de H. Mis.

De vlucht voor verenigingsleven is groot.

1. Men heeft zich overeten aan te veel organisatie.

2. Uit vrees voor vragenlijsten. „Als men weer moet weten bij welke organisatie ik ben, word ik er misschien weer de dupe van.”

3. Bij de jeugd is het bovendien gemakzucht. Ze wil vrij zijn. Grote gevaren voor de jeugd zijn:

1. Gleichgültigkeit

2. Unsittlichkeit

3. Angst voor Bekenntnis.

Wat dit laatste betreft! Het is voorgekomen dat in een S.A. kamp tien bruidsparen onkerkelijk trouwden. Grote feestelijkheid. Later kwam een van die paartjes bij de pastoor. Ze wilden toch ook kerkelijk trouwen. Of dat niet in het geheim kon gebeuren? Natuurlijk. U is overigens niet de eerste maar de tiende.

Ik kan u ook zeggen, dat alle kinderen van de Dachaubewakers in het geheim door de moeders ten doop gebracht zijn.

Oorzaken van onzedelijkheid zijn:

1. een zeer vrije levensopvatting.

2. De jeugd heeft verleerd offers te brengen. Ofwel de offervaardigheid, die van de Hitlerjeugd werd gevraagd, zocht een compensatie in seksuele vrijheid.

3. Vele geestelijken zijn in de biechtpraktijk te streng. Ze stoten af. Men gaat niet meer biechten.

De Gleichgültigkeit is tegenwoordig verschrikkelijk. Het religieuze heeft geen interesse. Men gelooft in God en daarmee uit. Bij de massa is geen vijandelijkheid tegen de geestelijkheid. De enkeling is echter gleichgültig of ablehnend, maar dit niet systematisch. Alleen in enige grote bedrijven en in communistische milieus is het systematischer.

Ik heb de hoop nog niet opgegeven dat er een terugkeer is naar het wezenlijke van het Katholicisme. Ik meen dat er latent zo iets leeft.

Het zijn de Amerikanen die de kansen voor het Katholicisme onmiddellijk na de oorlog onmogelijk hebben gemaakt door bijeenkomsten te verbieden.”

Een tweede gesprek

„10—15 % der gelovigen in München vervullen geregeld hun Zondagsplicht. 20 % gaan zo van tijd tot tijd, maar dan is het meestal om sentimentele redenen, muziek etc.

De burgers, die nog ter kerke gaan, zijn voor activiteit niet te krijgen. We hebben een burgerkerk die vergrijsst.

De arbeiders practiseren zeer weinig. De manier om hen naar de kerk terug te voeren is het contact met goede arbeiders van gelijke leeftijd. Lekenapostolaat is de enige mogelijkheid voor persoonlijk contact en alleen door dit persoonlijk contact kan men de mensen bereiken.

De mensen willen, dat gepreekt wordt over voedings- en huwelijksproblemen. Voor sociale vragen interesseren ze zich niet. Ze reageren daar niet op. Ze willen niet dat de geestelijkheid zich daarmee bemoeit.

Er zijn gelukkig Katholieken in alle lagen van de bevolking, die in hun milieu een apostolaat uitoefenen. Ze zijn echter niet ontwikkeld genoeg om dit te doen. Het uur is gekomen voor het lekenapostolaat, maar de leken, die het doen moeten, zijn er nog niet rijp voor.

De mensen van 25—50 jaar zijn zeer moe door de oorlog, ze hebben geen lust tot activiteit. Ze zijn niet slecht maar slechts weinigen is een levendige interesse bij te brengen.

Er is een sterke genotzucht na de oorlog, een opgestuwde behoefte naar afleiding. Arbeiders, die weinig verdienen, geven hun geld gemakkelijk uit. Als men ziet wat aan genot wordt uitgegeven, blijkt dat het niet waar is, dat de mensen niet meer kunnen offeren. Ze willen niet.

De diepere grond van dit alles is: de mensen hebben een vals Godsideaal en een vals begrip van de Kerk. Ze aanbidden een projectie hunner phantasie.

De gewetensvorming der volwassenen toont ontstellende tekorten. Dit komt door de slechte godsdienstige ontwikkeling der voorbije jaren. De clerus is grotendeels een kind der burgerlijke tijd en voelt de noodzaak niet om met de arbeiders in contact te

komen. De gewone zielzorg verlangt bovendien zoveel tijd, dat voor buitengewone activiteit geen tijd meer over blijft.

De jeugd is nu heel anders dan na de eerste wereldoorlog. De jongere jeugd is onzelfstandig en door iedere ideologie beïnvloedbaar. De rijpere jeugd is kritisch en wil geen binding. Ze is moe.

De oorlog heeft het geestelijk leven niet verdiept maar afgestompt. Slechts een klein procent der mensen is dieper gelovig geworden. Men gaat naar de H. Mis uit plicht, maar er is geen meeleven. In de laatste H. Mis 's Zondags komt men b.v. bij de preek en gaat men bij de communio weer weg.

In Beieren is het gros der jeugd, d.i. 80%, onreligieus. 40—50% is Gott unfähig, reageert niet meer op God. Deze jonge mensen zijn zo afgestompt, dat ze voor de gewone religieuze activiteit niet meer vatbaar zijn. De oorzaak hiervan ligt in de openbare atmosfeer. De enige manier om hen te bereiken is persoonlijk contact, maar daarvoor is weer lekenhulp nodig. Ze hebben een Anstosz en de juiste man nodig.

Men kan zeggen, dat de gewone parochiegeestelijkheid de noden der mensen wel goed begrijpt, de religieuzen echter over het algemeen niet. Die staan te veel buiten het leven en zijn bijgevolg te streng. Er is veel vooringenomenheid tegenover Kerk en geestelijkheid, die weggenomen moet worden. De onmiddellijke beïnvloeding der massa is niet meer mogelijk. Kleine kernen moeten werken als zuurdeeg. Toch heeft de geestelijkheid wel minstens het vertrouwen van het kerkvolk. Er is alleen in communistische milieus vijandigheid. Over het algemeen is men echter indifferent. Heel de vroomheid is verstard."

CONCLUSIES IN GESPREKKEN MET PRIESTERS TE ROME

Wat zou men nu in feite kunnen doen om de geestelijke nood van Europa te lenigen? Dat was de vraag, die ik reeds in alle toonaarden en overal gehoord had. Men kan in de zielzorg niet geheel naar eigen inzichten te werk gaan. Soms leek het in gesprekken daarover of de kerkelijke hiërarchie en de bestaande codices zelf de schuld ervan waren, dat de waarheid en de genade vele mensen niet meer bereikten. Het historisch gegroeide apparaat van kerkelijke instanties en kerkelijke discipline scheen eerder stroef en remmend te werken dan de prediking van het Evangelie te bevorderen. Het zou erg droevig zijn als deze schijn waar was. Dat zou ongeveer hiermee gelijk staan, dat de mensen van Christus verwijderd waren, omdat de Kerk haar zending verloochende doordat zij van het apostolaat een bureaucratisch schaakspel had gemaakt. Het gaat hierbij dan niet om het doctrinaire goddelijke gezag der Kerk in zake

geloof en zeden, maar om de menselijke discipline in haar, welke in de loop der eeuwen schijnt gegroeid te zijn tot een drukkende last. Weliswaar kan men a priori aannemen, dat in deze historische discipline niet slechts de last maar ook de wijsheid van eeuwen en de leiding van God tot uitdrukking komen, maar dat is niet het meest onmiddellijke wat men in concreto ervaart. Eveneens kan men reeds a priori vrezen, dat bij het vrijgeven van ieder persoonlijk initiatief een geestelijke chaos van persoonlijke kortzichtigheid met vele mogelijke dwalingen van subjectivisme in het leven geroepen wordt, waarin het heil der mensheid onmogelijk kan bestaan. Daaruit volgt, dat men theoretisch de waarde van een remmende discipline moet erkennen. Maar praktisch ervaart men, dat een grotere speelruimte voor de persoonlijke verantwoordelijkheid der zielzorgers noodzakelijk is om de actuele problemen het

hoofd te kunnen bieden. De discipline staat in dienst van datgene wat met haar hulp aan de mensen moet gebracht worden en niet andersom. En juist aan dat wat gebracht moet worden, aan het wezenlijke van het Christendom hebben de mensen behoefte. Zo liepen wij pratend door Rome.

„Het voornaamste gebod van het Christendom is de caritas”, zei ik. „De liefde tot God en de liefde tot de mensen. Maar wij kunnen volgens de H. Joannes God niet beminnen, Die wij niet zien, als wij onze medemensen niet beminnen, met wie wij door het leven trekken en van wie wij weten, dat zij niet slechts aan ons gelijk zijn maar ook het beeld en de gelijkenis van God. Krachtens deze caritas moet het Christendom een innerlijke gemeenschap zijn en niet slechts een georganiseerde vereniging. De grondslag van de caritas is de persoonlijke ontmoeting, het zien in elkaar van dezelfde uitverkiezing. Het betekent ook de ontmoeting met Christus in de ander. De Christelijke caritas berust hierop zoals de vriendschap berust op een niet nader te definiëren aantrekkingskracht tussen twee personen. De vriendschap strekt zich uit over alles wat een vriend dierbaar is. De caritas ook. Zij omvat alle mensen omdat God in ieder van hen leeft. Alleen kunnen wij geen ervaringsgemeenschap hebben met alle mensen, hoezeer we ook voor allen openstaan. Dat gaat onze psychische draagkracht te boven. Maar het lijkt mij dat de caritas een fictie is, wanneer wij niet binnen die universele openheid kleine gemeenschappen hebben, waarin de caritas ook „ervaren” wordt.

Zijn onze tegenwoordige parochies zulke gemeenschappen? Slechts heel gebrekkig, misschien zelfs helemaal niet. Het lijken mij hoofdzakelijk bureaucratische eenheden, waarbinnen ieder leeft met een dosis bovennatuurlijke goodwill en vroomheid. Het Christendom doorbreekt er amper de sociale ongelijkheid. De rijken ervaren de armen niet meer als broeders. Andersom evenmin. Praten over caritas lijkt vaak een woordenspel, waarvan men de verwetelijking ziet in „aalmoezen” of in georganiseerd weldoen.

Als wij ergens mee moeten beginnen, dan lijkt het mij noodzakelijk dat wij allereerst de caritas tot een doorleefde werkelijkheid moeten maken. De practisering ervan verstoort misschien het comfort en het maatschappelijk of kloosterlijk stijlvolle leven, maar de echte schoonheid van de christelijke levensstijl zal zich openbaren in het steeds wisselend spel van ieder moment en van iedere ontmoeting. Dan zal het Christendom werkelijk een bovennatuurlijke levenskunst zijn.” „Waarom schrijf je hier niet over of waarom publiceert je je notities van de afgelopen jaren niet?” werd mij gevraagd.

„Met praten en schrijven verander je waarschijnlijk geen gevestigde mentaliteit, geen vastgeroeste denkwijze. Van de andere kant zou het treurig zijn

als we eerst moeten wachten op een volledig bankroet van de tegenwoordige pastoraal voor men tot een andere handelwijze overgaat. Nu is het nog niet te laat. De band tussen de grote massa en de Kerk is wel losjes maar nog niet geheel verbroken. Misschien moet eerst de breuk volkomen worden om opnieuw te kunnen beginnen.

Zie je, de feeling met het werkelijke leven is voor een groot deel zoek. De geestelijkheid weet alles, maar dat is intellectueel. De gevoelswaarden van het leven ontgaan haar echter gewoonlijk, ondanks de goodwill en de bewogenheid om de geestelijke nood der mensen. Dat is steeds wat ik bespeur wanneer ik terugkom uit de arbeiderswereld. En hoe kan ik deze gevoelswaarden, deze imponderabilia aan anderen doorgeven? Wanneer ik weer een paar maanden in het klooster ben, lijkt mijzelf de wereld, die ik heb achtergelaten weer ver weg. Maar ik heb er in ieder geval de herinnering aan.”

„Men doet geen jonge wijn in oude zakken en men zet geen nieuw stuk op een oud kleed.”

Weer liepen we door de stad.

„Men doet halsbrekende pogingen om contact met de mensen te krijgen en men slaagt er eigenlijk niet in. Voordat men begint met de mensen de Christelijke cultus en de sacramenten te brengen moet men hen eerst voorbereid hebben door aan te tonen wat het Christelijke leven is. Het moderne apostolaat is vaak erg gericht op de cultus. Maar de H. Mis hangt niet in de lucht. Hij is het hart of de vrucht van een Christelijk gemeenschapsleven. Dit laatste bereikt men niet door een beetje accommodatie van de liturgie.

De Kerk met haar standenverschil, met haar bureaucratie en haar stroeve codices stoot de mensen af. Ik bedoel niet, dat de Kerk er in communistische zin naar zou moeten streven de sociale klassen af te schaffen, alleen zou de gemeenschap in Christus alle sociale klassen moeten doorkruisen. Het nadeel van het apostolaat der prêtres-ouvriers is inderdaad, dat zich gemeenschappen vormen uitsluitend binnen één klas. Dat kan op een bepaald moment reeds een belangrijk resultaat zijn maar het is niet conform aan het wezenlijke van het Christendom. Hun activiteit kan slechts een voorbereidingsstadium zijn. De arbeiders zijn ontvankelijk voor het vormen van een christelijke gemeenschap maar alle activiteit is penibel, wanneer op de achtergrond de Kerk blijft staan in haar door de geschiedenis gevormde verschijningsvorm, die niet noodzakelijk met haar wezen verbonden is en de mensen ook niet meer aanspreekt. Die achtergrond zal velen er van weerhouden zich gewonnen te geven ondanks de heroïsche activiteit der prêtres-ouvriers.

Zou men misschien de codices der liturgie en die van het apostolaat tot een minimum moeten redu-

ceren, zoals dit in missielanden soms is toegestaan? Vele mensen voelen zich in het kerkgebouw niet meer thuis. Men zou er in kunnen slagen in hun eigen huizen een groep rondom zich te verzamelen. In de kleine gemeenschappen die daardoor ontstaan zou het leven en de persoon van Christus een levende realiteit kunnen worden. Men zou bijeenkomsten kunnen besluiten met de hernieuwing van het Laatste Avondmaal. Dat zou de mensen zeer aanspreken. Men zou het vormen van deze gemeenschappen kunnen voortzetten in andere wijken en andere plaatsen. Men zou de meest geschikte persoon kunnen aanwijzen om de plaats van de priester gedurende zijn afwezigheid in te nemen. Die zou de bijeenkomsten kunnen leiden met lezingen uit de H. Schrift en met gebed. Zou men zo iemand misschien de wijding van het diaconaat mogen toedienen? De bijeenkomsten zouden kunnen worden gehouden op de meest geschikte plaats en ze zouden bestemd moeten zijn voor alle sociale klassen van een bepaalde wijk. Wanneer zo'n diaken garanties gegeven heeft van de nodige prudentie, van gezond verstand en vooral van een groot geloof, zou men hem dan misschien priester mogen wijden, al heeft hij een bepaalde sociale werkkring? Is een uitgebreide filosofische en theologische vorming werkelijk noodzakelijk voor het priesterschap? Is het voldoende te geloven in de Godheid van Christus en volgens Zijn leer te handelen of dient men als priester b.v. noodzakelijk te weten hoe de hypostatistische vereniging van de goddelijke met de menselijke natuur in de persoon van Christus niet in strijd is met de filosofie van Aristoteles? Zou de liturgie niet geleid mogen worden volgens de spontane inspiratie van het ogenblik, in de volkstaal, eventueel met behoud van een elementair schema en met behoud van de Latijnse tekst voor de vorm der sacramenten?

Zou over een groep van deze kleine gemeenschappen een bisschop kunnen aangesteld worden, die wel theologisch gevormd is en die geregeld zijn priesters en diakens rondom zich kan verzamelen om hen geestelijk te vormen en hun moeilijkheden op te lossen? Die bisdommen zouden waarschijnlijk klein moeten zijn, b.v. één bisschop voor 100.000 zielen bestaande uit 200 tot 500 gemeenschappen.

Het lijkt mij, dat op deze wijze het Christendom in het leven van iedere dag zou ingrijpen."

„Maar nu ga je er van uit, dat de liturgie op het ogenblik de mensen niets meer zegt. Ik ben er echter van overtuigd, dat er veel mensen zijn, die de liturgie in haar huidige vorm niet zouden willen missen."

„Wie zijn dat? Hoofdzakelijk intellectuelen. En de aesthetische bevrediging speelt bij hen ook een grote rol. Ook naïeve of Oosterse volkeren, die het heilige willen beleven als iets, dat veraf staat zijn gevoelig voor plechtige cultus."

„Moet men dan dit sacrale niet in de Kerk handhaven? Het zou een groot verlies zijn, als men het prijs gaf."

„Heb ik dan gezegd, dat men het moet prijsgeven? Moet het sacrale niet meer komen van de innerlijke eerbied en overtuiging dan van de uiterlijke vormen? Men zal toch weer vormen vinden die specifiek zijn voor het viëren van de Christelijke geheimen. Misschien komt men uiteindelijk weer terecht op het punt waarop de liturgie op het ogenblik is gekomen. Maar is dat een reden om vormen in stand te houden, die op het ogenblik de mensen niet meer of slechts weinig aanspreken?

Daarenboven, men slaagt er niet meer in de grote massa zoveel vorming bij te brengen, dat de tegenwoordige liturgische vormen en het tegenwoordige juridische apparaat haar innerlijk aanspreken.

Daarentegen zullen zij, die werkelijk de liturgie en heel het actuele kerkelijke bestel met overtuiging kunnen beleven, zeker geen verlies lijden, wanneer zij met het onomhulde wezen van het Christendom in de praktijk zullen geconfronteerd worden.

Binnen deze kleine christelijke gemeenschappen kan men de mensen wellicht ook beter vormen in hun persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel, volgens het wezen der deugden en der zonden. Men zal er voor moeten zorgen dat de echte christelijke vrijheid — wat niet hetzelfde is als libertinage — zegeviert over het clerikaal paternalisme, waaronder nu vele parochies en hele gebieden gebukt gaan.

Er zal op deze wijze waarschijnlijk ook geen gebrek aan priesters zijn. Het zou allemaal heel anders worden maar het christendom zou misschien niet slechts behouden blijven, het zou zich ook snel uit kunnen breiden. Het gaat om de Verlossing van Christus, die voor allen is."

„Meen je, dat het verlangen der mensen naar een dergelijke verschijningsvorm der Kerk uitgaat?"

„De mensen denken niet eens aan de „mogelijkheid" dat de Kerk zo zou kunnen zijn. Zij hebben geen of slechts zeer vage ideeën van nieuwe vormen, die overigens zo oud zijn als de Kerk zelf. Zij ervaren slechts, dat de Kerk buiten hun leven staat en ze blijven nog losjes tot haar behoren, omdat ze de volkomen breuk met het heilige niet aandurven. Maar het is belangrijk, dat de geestelijke armoede en de honger naar substantiële geestelijke waarde goed gediagnostiseerd wordt en opgevangen. Wat men nu doet is veel hocus pocus werk. Men zoekt naar efficiënte middelen om contact met de mensen te bekomen. Individueel slaagt de een of andere begaafde of heilige priester er in, maar alles wat bereikt wordt verzandt spoedig, wanneer de Kerk in haar geheel de bijkomstige historische ballast niet laat vallen. En men nu niet, dat de Kerk daardoor zou kapituleren. Dat kan zij nooit. Het gaat er om, dat ze weet te geven wat ze te geven heeft.

Summaries - Résumés - Zusammenfassungen

Social Research as a means of apostolate

by Prof. G. H. L. ZEEGERS

Rev. Rosier, master of psychology and head of the office in Rome of the Int. Cath. Institute for Social-Eccl. Research, has worked for a long time as a priest-worker in a number of European countries and has studied the problem of dechristianisation by living the life of a worker himself. His experiences are of the utmost importance both from the sociological and from the pastoral point of view. His study, being of a purely qualitative nature, shows that social research of the essential spiritual problems will be strongly promoted by institutional teamwork of all specialists working in the field of social research.

Recherches sociales comme instrument de l'apostolat

par le Prof. G. H. L. ZEEGERS

Le Rev. Rosier, licencié en psychologie et chef du bureau romain de l'Institut Int. Cath. de Recherches Socio-ecclés. a travaillé longtemps dans un nombre de pays européens comme prêtre-ouvrier et a étudié, en partageant la vie des ouvriers, le problème de la déchristianisation. Ses expériences sont d'une extrême valeur tant du point de vue sociologique que du point de vue pastoral. Son étude qui est une enquête purement qualitative, montre que les recherches des problèmes spirituels vitaux seront hautement favorisées par une collaboration institutionnelle de tous les spécialistes dans les domaines des recherches sociales.

Die Sozialforschung als Werkzeug des Apostolates

von Prof. G. H. L. ZEEGERS

Der Hochw. P. Rosier, Psychologe mit abgeschlossener Hochschulbildung und Leiter der römischen Dienststelle des Int. Kath. Institutes für Kirchl. Sozialforschung hat längere Zeit als Priester-Arbeiter in einer Anzahl europäischer Länder gearbeitet und, dadurch dass er völlig das Leben eines Arbeiters geführt hat, die Frage der Entchristlichung praktisch studiert. Seine Erfahrungen sind sowohl unter einem soziologischen als einem seelsorglichen Gesichtspunkt äusserst wichtig. Seine Studie, die rein qualitativer Natur ist, zeigt auf, dass die Forschung der wesentlichen geistigen Probleme durch eine institutionelle Zusammenarbeit aller Spezialisten auf den Gebieten der Sozialforschung wesentlich gefördert wird.

In search of God's Absence

by Rev. IRENAEUS ROSIER O.Carm.

This number of „Social Compass” is devoted, under the above title, to an anthology of excerpts from the diary which I. Rosier wrote, originally for his own private use, to express his experiences and observations in the workers' world of Germany, France, Italy and Austria. His personal reflections on the social-religious problems of dechristianisation which he studied in these countries are moreover borne by the impressions he received in Spain where he spent some considerable time becoming acquainted with the character of the Spanish people in order to reach a better understanding of Spanish mysticism. Since he is Dutch, he also knows the circumstances in his own fatherland.

At an early stage he discarded the methods of survey and of formal, non-directive interview, which circumstances forced him to use in Germany, for that of active participation, thus becoming able to penetrate deeper and deeper into the world he was seeking to know. He worked in two iron mines and four collieries in France, sharing the life of the workers in camps and canteens; after that he laboured in heavy industrial concerns in Vienna and in foundries throughout Austria; and, as a tramp, he entered to the fullest extent of his ability into the needs of the Roman and Italian sub-proletariat. The European diary which he composed from these experiences is most varied and often startling. It is varied in its portrayal of local colour and of the many divergent traits of character in the people whom the author sought to approach by becoming one with them; and it is startling in its description of the spiritual turning-point developing everywhere in Europe, no matter the difference of milieu or country, a turning-point which seems to elude the grasp of religious leadership.

The question, which he wanted to solve from ordinary, everyday life, comes to this: what is meant, in reality, by the term „dechristianisation” or „paganisation” as applied to entire milieux and areas. The answer, strikingly revealed in all his diary manuscripts, the publication of which is introduced by the present anthology, can be defined as follows.

At present there is taking place a dechristianisation of the working-class milieu which can be gauged statistically by measuring the extent to which baptised persons fulfill those religious obligations which must be performed publicly and in community. The picture presented by such statistics is not rosy in most European countries and measured by these norms the workers' world gives decidedly a most mournful impression. But if religious-sociographical studies concerning the religious situation in Western and Southern Europe are supplemented with a qualitative survey, then nuances come to light which give the statistical data an often unexpected content.

It is well known, for example, that the percentage of people fulfilling the Sunday obligations is lower in the city than in the country; but, on the other hand, that the Catholicism of city dwellers, who live surrounded by people of various religious persuasions, is more militant than the purely traditional and often materialistic religious life in country places.

If we analyse the religious attitude of those who are branded as completely alienated from the Church, which is, in the main, the attitude of the working class and the sub-proletariat, then we may truly say that this world is hardly touched any more, if at all, from the inside by the pastoral activity of the Church; but we certainly cannot conclude from this that the working-class is alienated from Christianity, with its belief in Redemption through Christ.

The revolutionary spirit which dominates the workers' milieu is in its deepest being not primarily negative, but has in it the longing and inner striving for full human dignity. Even in the hostile or indifferent attitude of the people towards the external presence of the Church and her ministers a positive aspect can be found, which could be described as a receptiveness for a religion in which formal worship does not fall outside ordinary life, but in which the exercise of love or at least of man's solidarity, becomes a concrete experience and a central reality, without however its degenerating into homocentric religion. In modern dechristianisation there is also present, apart from an elementary belief in the sacrament of baptism, this accusation against Christendom which indeed makes its own the question of St. John: „How can we love God Whom we see not, if we love not our brethren whom we see". In this light dechristianisation can be viewed as a return, or at least an openness to return to the heart of Christianity, a return to love, without which worship is hypocrisy.

En quête de l'absence de Dieu

par le Rév. IRENAEUS ROSIER,
O. Carm.

C'est sous ce titre que ce numéro de „Compas, Social" présente une série de notes du Rév. Père I. Rosier, qui les écrivit originairement pour son compte personnel. Ses écrits forment un ensemble d'expériences et d'observations, qu'il fit dans les milieux ouvriers d'Allemagne, de France, d'Italie, et d'Autriche. Ses réflexions personnelles sur la problématique socio-religieuse de la déchristianisation des pays où il vécut furent encore enrichies par les impressions qu'il garda de son passage en Espagne. Il résida assez longtemps dans ce pays, où il se familiarisa avec la culture espagnole afin de mieux comprendre la mystique de ce peuple. Etant hollandais d'origine, il connaît également parfaitement bien la situation de son propre pays.

De jour en jour, il eut une vue plus approfondie sur le monde, qu'il désira connaître. Pour arriver à cette connaissance, il fit des enquêtes, des interviews, formelles ou non, surtout en Allemagne et observa minutieusement la société qui l'entourait. Il travailla en France dans deux mines de fer et quatre mines de charbon, partagea la vie des ouvriers dans les camps et les cantines, travailla dans la grande industrie viennoise et dans les hauts-fourneaux d'Autriche. Il vécut enfin dans les milieux pauvres du sous-prolétariat romain et italien. Le journal européen qu'il composa sur la base de toutes ses expériences est fort varié et souvent bouleversant. L'aspect varié de ses écrits provient des circonstances locales et des traits fort diversifiés du caractère des peuples, qu'il essaya de pénétrer jusque dans leur âme.

Ce journal est non moins frappant par la description du recul spirituel, qui en Europe se rencontre comme une constante, malgré les différences de milieu et de pays et qui paraît échapper aux efforts de la pastorale.

La question à laquelle il tenta de donner une réponse tirée de la vie réelle est la suivante: La „déchristianisation" ou la paganisation" qui envahit tant de milieux et de pays, que signifie-t-elle en réalité? La réponse que l'on retrouve à travers toutes ses notes et dont l'édition est introduite par cet article, peut être exprimée comme suit. Il y a une déchristianisation du monde ouvrier qui peut être décrite par la statistique. Elle se mesure par le nombre de baptisés qui remplissent leurs devoirs religieux. La situation dans la plupart des pays d'Europe n'est pas très encourageante et c'est surtout dans les milieux ouvriers qu'elle est la plus pénible. Mais quand nous complétons les études socio-graphiques, concernant la situation religieuse dans l'Est et l'Ouest de l'Europe, par une enquête qualitative, nous voyons apparaître des nuances, qui donnent un contenu inattendu aux données statistiques.

Le pourcentage de ceux qui remplissent leur devoir dominical est plus bas dans les villes que dans les campagnes. Par ailleurs, le catholicisme des citadins, vivant dans un milieu avec des convictions religieuses hétérogènes est plus militant que celui des villageois. Souvent ce dernier est un catholicisme très traditionnel et matérialisé. Une analyse de l'attitude religieuse de ceux notés comme étrangers à l'Eglise — et nous les retrouvons surtout dans les milieux ouvriers et dans le sous-prolétariat — amène à conclure que ce monde est très peu touché par l'activité pastorale de l'Eglise. Nous ne pouvons cependant pas en déduire que cette partie du peuple chrétien, ayant encore foi dans la Rédemption, soit étrangère au Christ. L'esprit révolutionnaire qui règne dans les milieux ouvriers n'est pas essentiellement négatif et primaire. Il porte en lui-même une aspiration et une lutte vers un humanisme plus complet. Même dans les attitudes hostiles ou indifférentes vis-à-vis des apparences extérieures de l'Eglise et de ses ministres, il y a un aspect positif. Celui-ci est une réelle ouverture à une religion, dont le culte formel n'apparaîtrait pas comme séparé de la vie mais où l'amour, ou du moins la solidarité humaine, se manifesterait comme une expérience concrète et une réalité centrale, sans pour cela dégénérer en une religion homocentrique. Outre une foi élémen-

taire dans le sacrement du baptême, nous retrouvons dans la masse déchristianisée un appel vers le Christianisme. Elle semble reprendre la question de Saint Jean: „Comment pouvons nous aimer Dieu que nous ne voyons pas, si nous n'aimons pas nos frères, que nous voyons?" Sous cet aspect la déchristianisation est un retour, ou du moins un désir de retour, au coeur du Christianisme: l'amour, sans lequel tout culte est une hyprocrisie.

Auf der Suche nach Gottes Abwesenheit

von P. IRENAEUS ROSIER O. Carm.

Unter diesem Titel wird die vorliegende Nummer des S.C. einer Auswahl aus den Tagebuchskizzen des Paters I. Rosier gewidmet, welche dieser ursprünglich bloß zum Privatgebrauch schrieb, als Wiedergabe seiner Erfahrungen und Beobachtungen unter der Arbeiterwelt von Deutschland, Frankreich, Italien und Österreich. Seine persönliche Überlegungen zur social-religiösen Problematik der Entchristlichung, die er in den angeführten Ländern studierte, werden noch bereichert durch Eindrücke aus Spanien, wo er ebenfalls geraume Zeit verblieb, um den spanischen Volkscharakter im Zusammenhang mit dem Begriff der spanischen Mystik besser kennen zu lernen. Als Niederländer sind ihm überdies die Zustände in seinem eigenen Vaterland bekannt.

Mit Hilfe soziologischer Beobachtung ist er immer tiefer in die Welt, die er kennen lernen wollte, eingedrungen. Bald verwendete er die formellen Enquête-Methoden oder, in Deutschland, wo er umständehalber dazu gezwungen war, das indirekte Interview, bald ersetzte oder vervollständigte er diese Art der Untersuchung durch „teilnehmende Wahrnehmung". Er arbeitete nämlich in 6 französischen Erz- und Kohlengruben, lebte da zusammen mit den Arbeitern in Lagern und Kantinen, war danach in der Wiener Groszindustrie und bei österreichischen Stahlwerken beschäftigt und drang schliesslich, als Vagabund, nach bestem Vermögen auch bis zu den Nöten des italienischen, besonders römischen, Subproletariates vor. Das auf Grund dieser Erlebnisse zusammengestellte europäische Tagebuch ist vielfältig und schockierend. Vielfältig durch den Lokalkolorit und die so verschiedenartigen Charakterzüge der Völker denen sich Pater Rosier zu nähern versuchte, schockierend durch die Beschreibung des geistlichen Umschwunges der sich in Europa konstant vollzieht, ohne Rücksicht auf Milieu oder Land, der sich aber dem Griff der Seelsorge zu entziehen scheint.

Die Frage, worauf er beim wirklichen Leben selbst die Antwort gesucht hat, kommt hierauf hinaus: was bedeutet in Wirklichkeit „Entchristlichung" oder „Heidnisierung", Begriffe mit denen man ganze Milieux und Landstrecken belegt hat? Die Antwort geht aus seinem vollständigen Tagebuchaufzeichnungen hervor, deren späterer Herausgabe diese hier publizierte Auswahl vorangeht und kann wie folgt umschrieben werden.

Es findet eine statistisch zu beschreibende Entchristlichung der Arbeiterwelt statt, welche in dem Mass gemessen werden kann, als Getaufte ihren religiösen Verpflichtungen, soweit sie öffentlich und in Gemeinschaft erfüllt werden müssen, nachkommen. Das Bild das sich dann zeigt ist für die meisten Länder Europas nicht rosig und, mit diesen Normen gemessen, bietet die Arbeiterwelt sicher den traurigsten Eindruck. Ergänzt man die religiös-soziographischen Studien über die religiöse Situation in West-, Mittel- und Südeuropa durch qualitative Untersuchungen, dann kommen Nuancen zum Vorschein, die den statistischen Gegebenheiten einen häufig unerwarteten Inhalt geben.

Bekannt ist z.B. die Tatsache, dass der Prozentsatz derjenigen, die ihre Sonntagspflicht erfüllen, in der Stadt niedriger ist als auf dem Lande. Dem steht aber gegenüber, dass der Katholizismus der Städter, die in einer Umgebung heterogener religiöser Überzeugungen leben, meist militanter ist als das oberflächlich traditionelle und häufig vermaterialisierte religiöse Leben auf dem flachen Land. Analysiert man die religiöse Lebenshaltung der Gruppe die insgesamt als der Kirche entfremdet gebrandmarkt wird und die zum grössten Teil mit der Arbeiterwelt und dem Subproletariat zusammenfällt, dann kann man wohl sagen, dass diese Welt im ganzen nur sehr mässig oder gar nicht mehr innerlich durch die pastorelle Aktivität der Kirche erreicht wird. Keineswegs darf man aber daraus die Folgerung ziehen, dass diese Welt vom Christentum und seinem Glauben an die Erlösung durch Christus völlig entfremdet ist. Der revolutionäre Geist der die Arbeiterwelt beherrscht, ist in seinem tiefsten Wesen nicht primär negativ, er trägt das Verlangen in sich, vollwertig Mensch sein zu können. Auch der feindlichen oder gleichgültigen Haltung der Menschen in Hinsicht auf die äussere Erscheinung der Kirche und ihrer Diener ist ein positiver Aspekt abzulesen. Er kann umschrieben werden als Empfänglichkeit für eine Religion in der der formelle Kult nicht ausserhalb des Lebens zu stehen scheint und deren Leben von der Liebe oder zumindest von der menschlichen Solidarität her zu konkreter Erfahrung und zu zentraler Realität wird, ohne deshalb zu einer homozentrischen Religion zu entarten. In der gegenwärtigen Entchristlichung ist ausser einem elementaren Glauben an das Sakrament der Taufe auch die Anklage gegen das Christentum anwesend, die sich die Frage des hl. Johannes zu eigen macht: „Wie können wir Gott lieben, den wir nicht sehen, wenn wir unsere Brüder nicht lieben, die wir sehen?" Bei dieser Betrachtung ist die Entchristlichung eine Rückkehr oder zumindest eine Empfänglichkeit für den Ruf zur Rückkehr nach dem Herz des Christentums: der Liebe, ohne die der Kult Scheinheiligkeit ist.